

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ (Τ.Ε.Ι.)

ΠΑΤΡΑΣ

ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΔΟΜΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ ΜΝΗΜΕΙΟΥ

ΜΕ ΧΡΗΣΗ Η/Υ

(ΚΤΙΡΙΟ ΒΑΣ. ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ)

ΠΑΤΡΑ 1994

ΑΡΙΘΜΟΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

1545

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ της εργασίας είναι ο:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α. ΑΛΕΞΑΚΗΣ

Αρχιτέκτων Μηχανικός Α.Π.Θ. - Καθηγητής Τ.Ε.Ι. Πάτρας

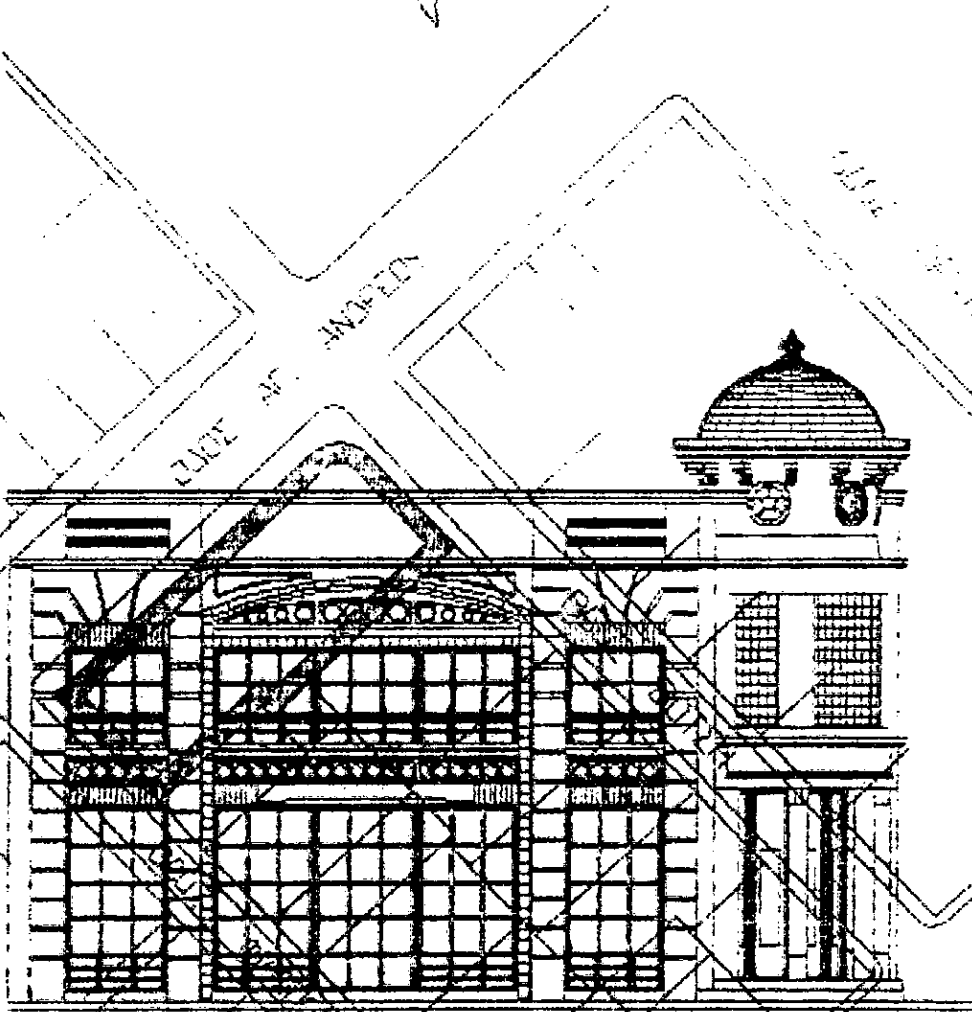
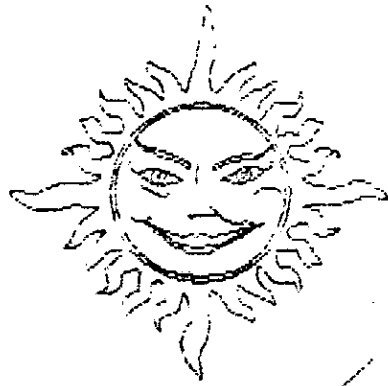
και την ΕΚΠΟΝΗΣΑΝ δύο ομάδες σπουδαστών:

ΟΜΑΔΑ Α'

1. ΓΚΙΚΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ Α.Μ. 1453
2. ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΝΙΚΟΣ Α.Μ. 1460
3. ΚΟΛΛΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ Α.Μ. 1409

ΟΜΑΔΑ Β'

1. ΓΟΥΔΕΛΗΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ Α.Μ. 1388
2. ΚΑΒΑΛΟΣ ΝΙΚΟΣ Α.Μ. 1474
3. ΜΑΡΤΙΝΗ ΓΕΩΡΓΙΑ Α.Μ. 1442

CLAYE ST. MARKET

CLAYE ST. MARKET

CLAYE ST. MARKET

CLAYE ST. MARKET

CLAYE ST. MARKET

«ΑΜ' ΕΠΟΣ ΑΜ' ΕΡΓΟΝ»

(αρχαίο ρητό)

Η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη
στους κόπους μας
και
στους εραστές της παράδοσης

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ :

Επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε θερμά τον Αρχιτέκτονα κ. Βασίλη Πανόπουλο, ο οποίος μας τίμησε ιδιαίτερα με το να μας εμπιστευτεί τις γνώσεις και τις ιδέες του σχετικά με το κτίριο δίνοντάς μας ταυτόχρονα και συμβουλές για το σχεδιασμό καθώς και στοιχεία για κτίρια παρόμοιας τεχντροπίας.

Ευχαριστούμε επίσης τους Αρχιτέκτονες του Τμήματος Αρχιτεκτόνων της 2ης Εφορείας Νεότερων Μνημείων (παράρτημα του ΥΠ.ΠΟ. στην Πάτρα) που μας παραχώρησαν αντίγραφα της Έκθεσης Αυτοψίας καθώς και της απόφασης της τότε Υπουργού Πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη, που χαρακτήριζε το κτίριο ως "διατηρητέο".

Και βέβαια τον καθηγητή μας κ. Δημήτρη Αλεξάκη που μας μετέδωσε την αγάπη του για το θέμα της βελτίωσης και αναβίωσης των μνημείων και μας παρότρυνε, δίνοντάς μας τα κατάλληλα ερεθίσματα, να ασχοληθούμε με την πτυχιακή αυτή εργασία.

Αντί Προλόγου

Η εργασία αυτή που κρατάτε στα χέρια σας έχει πραγματοποιηθεί με πολλή αγάπη και μεράκι. Κατά τη διάρκεια εκπόνησής της συναντήσαμε πολλές δυσκολίες και αντιξοότητες, τις οποίες πιστεύουμε ότι αντιμετωπίσαμε όσο το δυνατόν καλύτερα. Το αποτέλεσμα άλλωστε το βλέπετε.

Η βιβλιογραφία - τόσο η ελληνική όσο και η ξένη - πάνω στην οποία στηριχτήκαμε για τη συγγραφή των κεφαλαίων που ακολουθούν, είναι αρκετά μεγάλη για μια απλή πτυχιακή, η οποία άλλωστε είναι μια εργασία από μη ειδικούς και όχι από κατόχους κάποιων τίτλων. Εμείς όμως δεν την είδαμε σαν μια "απλή πτυχιακή". Δε θέλαμε να μείνουμε σε μια στείρα παρουσίαση του κτιρίου, να δώσουμε μερικές φωτογραφίες και ένα-δύο σχέδια και να πούμε ότι τελειώσαμε. Για το λόγο αυτό, αλλά και για να παρακινήσουμε τον αναγνώστη να προβληματιστεί για τον τρόπο με τον οποίο σκέφτηκε ο τεχνίτης εκείνης της εποχής να δώσει τη συγκεκριμένη μορφή στο εν λόγω κτίριο, παραθέτουμε στοιχεία για την εξέλιξη της Πάτρας από ιστορική, βιομηχανική και πληθυσμιακή άποψη και κάνουμε εκτενή αναφορά στα αρχιτεκτονικά κινήματα που υπήρχαν την εποχή εκείνη στην Ευρώπη, την Ελλάδα και φυσικά την Πάτρα.

Αναφερόμαστε στην υπάρχουσα κατάσταση του κτιρίου, στο τι μπορεί να γίνει για τη βελτίωσή του (αναπτύσσοντας μεθοδολογίες και τρόπους ανακαίνισης κτιρίων στο αντίστοιχο κεφάλαιο) και κάνουμε και κάποιες προτάσεις για τη μελλοντική χρήση του.

Ακόμη, επειδή αγαπάμε αυτή την πόλη, και θεωρούμε ότι μας δίνεται μοναδική ευκαιρία μέσα από την εργασία αυτή να εκφράσουμε αυτή μας την αγάπη, αναφερόμαστε και στο τόσο έντονο κυκλοφοριακό πρόβλημα που καθημερινά ταλαιπωρεί χιλιάδες Πατρινούς αλλά και επισκέπτες της πόλης, προτείνοντας ταυτόχρονα πιθανές λύσεις.

Αυτά, όσον αφορά το γραπτό μέρος της εργασίας.

Προσπαθήσαμε επίσης να έχουμε ένα πλούσιο φωτογραφικό υλικό, αλλά δυστυχώς δεν τα καταφέραμε. Στάθηκε αδύνατο να επικοινωνήσουμε με τον νέο ενοικιαστή ή ιδιοκτήτη του κτιρίου και έτσι αρκεστήκαμε στο να πάρουμε κάποιες φωτογραφίες μόνο από το εξωτερικό του.

Βλέποντας κανείς τα σχέδια καταλαβαίνει πόσες ώρες αναλώθηκαν μπροστά από τον υπολογιστή, στην προσπάθειά μας να αποδώσουμε όσο το δυνατόν πιο πιστά την εικόνα του κτιρίου και να μην πέσουμε στην παγίδα της "εύκολης" και λιτής ή αντίθετα της εξιδανικευμένης παρουσίασης της μορφής του.

Το κτίριο αυτό υπήρξε μια σχεδιαστική πρόκληση, στην οποία - θέλουμε να πιστεύουμε ότι - ανταποκριθήκαμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Θα ήταν τιμή μας αν η εργασία αυτή αποτελούσε πιλότο τόσο ως προς τη δομή όσο και ως προς το περιεχόμενό της, για άλλες εργασίες παρόμοιου θέματος.

Τελειώνοντας, θα θέλαμε να αντιμετωπίσετε με κατανόηση τις πιθανές ατέλειες της παρούσας εργασίας, οι οποίες ελπίζουμε να τύχουν ευνοϊκής κρίσης εκ μέρους σας.

Πάτρα, Δεκέμβριος 1994

Αγγελική, Γεωργία, Δημήτρης, Νεκτάριος, Νίκος, Νίκος
σπουδαστές του τμήματος Πολιτικών Ε/Υ του Τ.Ε.Ι. Πάτρας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	(σελ.)
ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	8
ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ	
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ	8
α) Η πόλη μέχρι το 1829	8
β) Η πόλη μέχρι σήμερα	12
Το σχέδιο Βούλγαρη	12
Διεύρυνση της μεθοδολογίας του Βούλγαρη	13
α) Άνω πόλις	13
β) Κάτω πόλις	15
Πολεοδομικός ιστός	16
Κυκλοφορία	16
Αισθητικοί άξονες	16
Σχόλια - Ανάλυση επιμέρους στοιχείων	18
Αλλοιώσεις του σχεδίου Βούλγαρη	19
Θέσεις και Αντιθέσεις	21
ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	25
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ	28
ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΑ ΜΕΣΑ	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	32
ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ: ΠΡΟΓΝΩΣΗ - ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	
ΤΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ ΓΕΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΟΥ	
ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΤΟ ΥΠΟ ΕΞΕΤΑΣΗ ΚΤΙΡΙΟ	32
1. Κυκλοφορία πεζών	33
2. Αστική συγκοινωνία	34

3. Κυκλοφορία δικύκλων	35
4. Υπεραστική συγκοινωνία	35
5. Οδική κυκλοφορία	36
6. Περιμετρική της Πάτρας	38
7. Κυκλοφοριακή ασφάλεια	39
8. Κυκλοφορία και πολεοδομία - χωροταξία	39
9. Κυκλοφορία και προστασία του περιβάλλοντος	40
10. Κυκλοφορία που δημιουργεί η βιομηχανία	40
11. Θαλάσσιος άξονας	41
12. Τα κτίρια και η προστασία τους	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	43
Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ	43
1900. Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια και αναφορά στην Κεντρική Ευρώπη	43
Οι αναζητήσεις της αρχιτεκτονικής (1900-1920)	44
Η ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '20	
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ	47
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΑΝ ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ	53
Νεοκλασικισμός	53
Εκλεκτικισμός	54
Στυλ Τσαγρή	58
Η αρχιτεκτονική του <i>ART NOUVEAU</i>	60
<i>Art nouveau</i> . Συνέχεια και τέλος	63
Εμπορική και βιομηχανική αρχιτεκτονική	67
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΤΙΡΙΟΥ	70
Τρούλος - Πύργος	70
Προσόψεις - Εξωτερικό	70
Εσωτερικό	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	73
ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	
ΖΗΜΙΕΣ - ΑΙΤΙΑ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	73
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΤΙΡΙΑΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ	
ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	76
Οικοδομική ιστορία κτιρίων	77
ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗ ΚΤΙΡΙΩΝ	81
Ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη των Ελληνικών πόλεων	81
Περιθώρια για την ανακαίνιση των κτιρίων	81
Βασικές αιτίες ρύπανσης όψεων	84
Καθαρισμός μνημείων	84
Γενικά κριτήρια για τον καθαρισμό	85
Μέθοδοι καθαρισμού	85
1. Μέθοδοι που βασίζονται στο νερό	86
2. Μηχανικές μέθοδοι	86
3. Χημικός καθαρισμός	86
4. Απορροφητικές κονίες και ειδικές άργιλοι	87
5. Μέθοδοι που βασίζονται στη θέρμανση	87
Επιχρίσματα	87
Βαφές εξωτερικών επιφανειών	88
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	90
ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ	
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ	90
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ	97
Αποκατάσταση	98
ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ	101
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	103
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	103

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

ΥΠΑΡΧΟΥΣΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ104

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΧΡΗΣΗΣ - ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ109

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Ξενόγλωσση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

α) Η πόλη μέχρι το 1829

Η Πάτρα πρωτεύουσα του Ν. ΑΧΑΪΑΣ γνωστή και από την αρχαιότητα ήταν αδύνατο να μείνει ανεπηρέαστη από τα αρχιτεκτονικά ρεύματα που εξαπλώνονταν στην Ευρώπη και την Ελλάδα. Η συγκεκριμένη περιοχή που περικλύεται από τις οδούς ΑΓ. ΑΝΔΡΕΟΥ, ΒΟΤΣΗ, ΦΙΛΟΠΟΙΜΕΝΟΣ και ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ κατοικείται από τα πρώτα ιστορικά χρόνια, τότε που ο γιος του *Πρευγένη, Πατρέας*, αποίκισε το 1041 π.Χ. τον έναν από τους τρεις αγροτικούς οικισμούς, την *Αρόη*, την διηύρυνε και της έδωσε το όνομά του. Αργότερα γύρω στο 550 π.Χ., επί Πεισιστράτου, ενώνονται με την Αρόη και οι δύο άλλοι οικισμοί, η *Μεσάτις* και η *Άνθεια*.

Στους παλαιότερους χρόνους ανήκει στην Αχαϊκή ομοσπονδία, όπως και οι λοιπές 11 πόλεις της Αχαΐας. Στους ιστορικούς χρόνους δεν αναμιγνύεται σε καμμία από τις διενέξεις των άλλων πόλεων ή στους εθνικούς αγώνες (Πελοποννησιακός πόλεμος, Μηδικοί πόλεμοι). Το 280 π.Χ. πρωτοστατεί μαζί με τις πόλεις *Δύμη, Φαρές* και *Τριταία* στη σύσταση της *Αχαϊκής Συμπολιτείας*. Το 147 π.Χ. όταν η Ελλάδα υποκύπτει στους Ρωμαίους, για την Πάτρα αρχίζει η χρυσή εποχή της. Ο *Οκτάβιος Αύγουστος* μετά τη μάχη του Ακτίου το 31 π.Χ., εκτιμώντας τη θέση της σαν ιδεώδη συνδετικό κρίκο Ανατολής-Δύσης και αναγνωρίζοντας τις δυνατότητες του λιμανιού της, μετατρέπει την Πάτρα σ' ένα σημαντικό στρατιωτικό, εμπορικό και διακοσμητικό κέντρο. Αυξάνει τον πληθυσμό της με αναγκαστικό μετοικισμό του πληθυσμού μικρών οικισμών ή Ρωμαίων παλαιμάχων, τη στολίζει με μεγαλοπρεπή κτίρια και της παραχωρεί, μόνο αυτής απ' όλες τις άλλες πόλεις, διοικητική αυτοτέλεια, κηρύσσοντάς την ελεύθερη (*civitas libera*).

Ο *Παυσανίας* τον 2ο μ.Χ. αιώνα που επισκέπτεται τη Πάτρα, την βρίσκει σε μεγάλη ακμή. Η έκταση της πόλης την εποχή του Παυσανία φαίνεται στο σχήμα 1. Εκείνη την εποχή η Πάτρα έχει κοσμοπολίτικο χαρακτήρα και συνυπάρχουν και διασταυρώνονται όχι μόνο διαφορετικοί πολιτισμοί, αλλά και θρησκείες.

Έκταση πόλεως τήν ἐποχή τοῦ Πausανία.
(κατά Ν. Παπαγατζή)

Σχ. 1

Ας αναφερθούμε τώρα στον πολεοδομικό ιστό της Πάτρας. Η αρχαιολογική σκαπάνη μας αποκαλύπτει σταδιακά τον πολεοδομικό ιστό της Ρωμαϊκής Πόλης. Μετά την ίδρυση της Ρωμαϊκής αποικίας άρχισε προφανώς η επέκταση και πιθανόν ο ανασχηματισμός της πόλεως βάση σχεδίου. Παρατηρείται ότι τα περισσότερα δωμάτια δεν έχουν κανονικό ορθογώνιο σχήμα, διότι ακριβώς το βασικό οικοδομικό τετράγωνο δεν ήταν ορθογώνιο. Η προσέγγιση αυτή προς τον ιπποδάμειο τρόπο συναντάται στο ρυμοτομικό σχέδιο και άλλων επαρχιακών ρωμαϊκών πόλεων. Στην περιοχή όμως του κέντρου της πόλης νοτίως της ακροπόλεως, είχαμε καθαρά ορθογώνια διαίρεση με απόκλιση των αξόνων από τα σημεία του ορίζοντα γύρω στις 15 μοίρες. Ο προσανατολισμός της παλαιάς άνω πόλεως ταυτίζεται με τη σημερινή, σε αντίθεση με τον προσανατολισμό της κάτω πόλεως. Στο σχήμα 2 φαίνονται οι δρόμοι της ρωμαϊκής πόλεως.

Ο Παπαποστόλου αναφέρει ότι οι Ρωμαίοι διατήρησαν κάποια προϋφιστάμενη κατάσταση και απλώς την επεξέτειναν. Διότι αν σχεδίαζαν την πόλη απ' την αρχή είναι απόλυτα σίγουρο ότι θα χρησιμοποιούσαν τον ορθογωνικό κάναβο με βάση το *Castrum Romanum*.

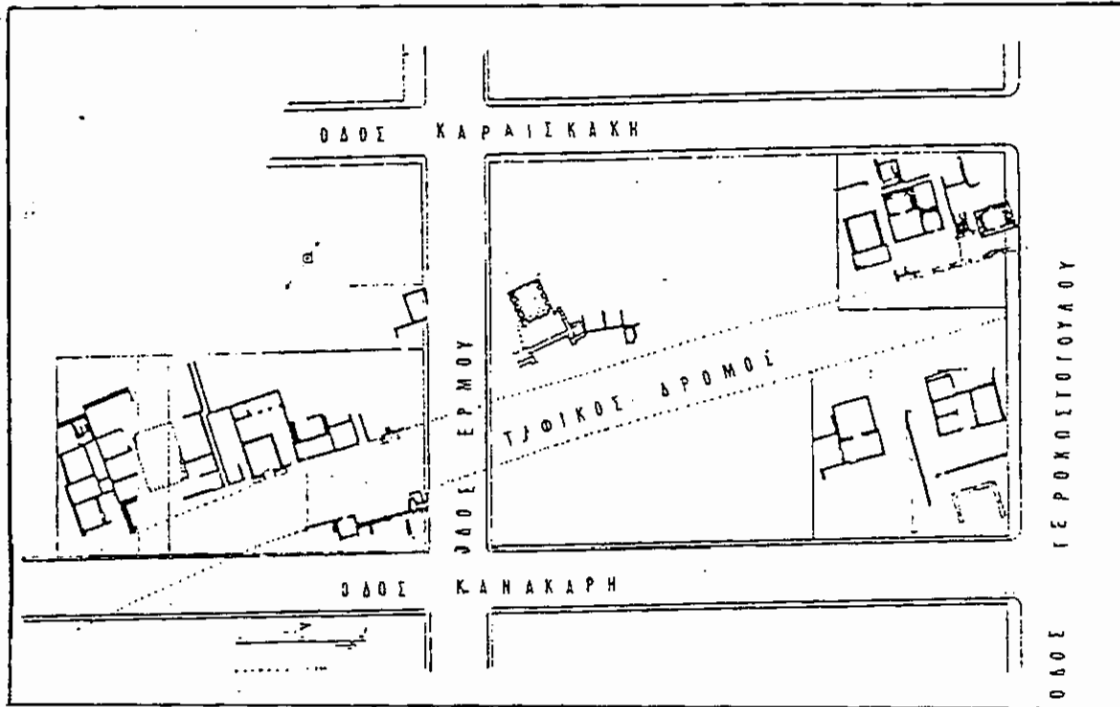
Στους αιώνες που ακολουθούν, η θέση και η έκταση του οικισμού επηρεάζεται από τα ιστορικά γεγονότα και τις κοινωνικές ανακατατάξεις στα πλαίσια του ελλαδικού χώρου. Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο η πόλη εξακολουθεί να χτίζεται στα χνάρια του παλιού οικισμού.

Οι παράλιες θέσεις είναι ακόμη ασφαλείς. Στα βυζαντινά χρόνια η πόλη απομακρύνεται από την παραλία και περιορίζεται στα νότια του φρουρίου λόγω των βαρβαρικών επιδρομών και των επιθέσεων από τη θάλασσα. Τον 9ο αιώνα, ύστερα από μακρά περίοδο μαρασμού, η Πάτρα γίνεται ξανά ένα σημαντικό κέντρο. Η ταπητουργία και η βιοτεχνία μεταξωτών και λινών ειδών, κάτω από την εποπτεία της *Δανηλίδος*, ξαναδίνουν στην Πάτρα την παλιά της αίγλη. Γύρω στα 1395 μ.Χ. από αναφορές γνωρίζουμε ότι η πόλη απέχει από τη θάλασσα περίπου 800 μέτρα.

Το 1429 μ.Χ., όταν την Πάτρα πολιορκούσε ο *Κ. Παλαιολόγος*, η πόλη βρισκόταν έξω από το κάστρο και περικλειόταν από τείχος. *Στις 15 Μαΐου 1458 η Πάτρα παραδίδεται από το Θωμά Παλαιολόγο, ύστερα από 28 χρόνια ελληνικής διακυβέρνησης, στο Μωάμεθ τον Β΄.*

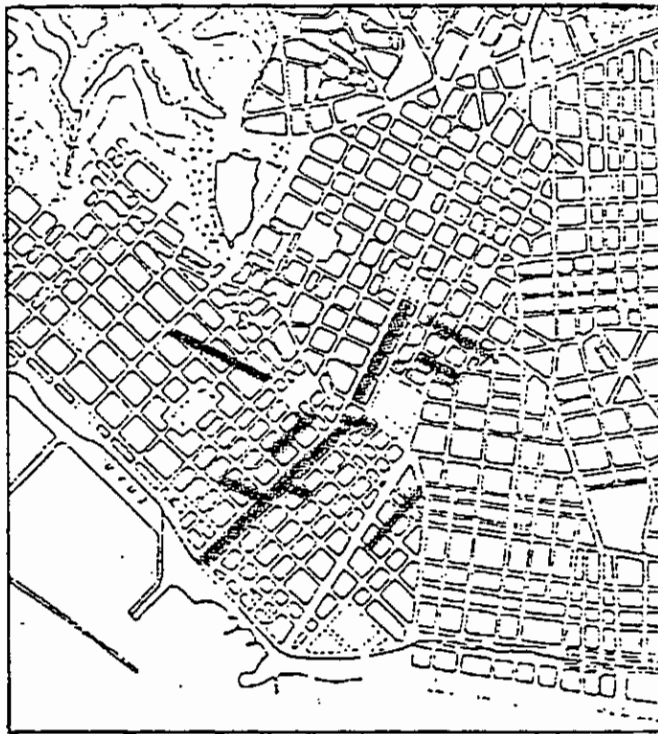
Μοναδική μαρτυρία για την πολεοδομική συγκρότηση του οικισμού στα χρόνια που ακολουθούν είναι το τοπογραφικό που δημοσιεύει ο *Kenn Andrews*, από ενετικά αρχεία, στο βιβλίο του *"Castles of Morea", Princeton New Jersey 1953*, το οποίο έγινε κατά την τελευταία βενετική κατοχή της Πάτρας (1687-1715) σχήμα 3. Από αναφορές ευρωπαίων περιηγητών έχουμε πληροφορίες ότι η Πάτρα ακόμη και στα χρόνια της τουρκοκρατίας και του μαρασμού, εξακολουθεί να είναι ένα σημαντικό και πολυπληθές κέντρο. Στα τέλη του 18ου αιώνα παρουσιάζει ιδιαίτερη ανάπτυξη στο εμπόριο και τη βιομηχανία. Το λιμάνι της μαζί με το λιμάνι της Σύρου είναι τα σημαντικότερα της Ελλάδας. Παρ' όλη αυτή την οικονομική ανάπτυξη, η πόλη παραμένει συγκεντρωμένη στα νότια του φρουρίου. Καμμία ιδιαίτερη τάση για επέκταση δεν υπάρχει. Οι αιώνες της τουρκοκρατίας αποτυπώθηκαν και στην εμφάνιση του οικισμού, όπου ο έντονος τουρκικός χαρακτήρας με τα κόκκινα στολισμένα σπίτια, υπερισχύει. Εκτός από τις κατοικίες των προξένων, ο οικισμός δίνει την εντύπωση της εξαθλίωσης. Βασικός δρόμος το μπολσοκάκ (σημερινή οδός Παντοκράτορος), όπου εκτός από τις αξιόλογες τουρκικές οικοδομές, δέσποζε η εκκλησία του Παντοκράτορος στην τότε μορφή της. Το εσωτερικό του φρουρίου ήταν πυκνοκατοικημένο από Τούρκους.

Η αστραφτερή ρωμαϊκή πόλη μετατράπηκε με τους αιώνες σε μια εξαθλιωμένη τουρκική πολίχνη. Το 1828 έχουν όλα δοθεί στον αγώνα, ζώες, σπίτια, περιουσίες. Μόνο οκτώ σπίτια έμειναν άθικτα.

Σχ. 2

Άπό τίς άνασκαφικές έργασίες πού έχουν γίνει μέχρι στιγμής, ή διεύθυνση του ταφικού δρόμου έπαναλαμβάνεται καί σέ άλλες περιπτώσεις, όπως φαίνεται στό παρακάτω σχεδιάγραμμα, τό όποιο έγινε μέ ύπόδειξη τής άρχαιολόγου κ. Μαρίας Κωτσάκη.

Σχ. 3

Άποκαλυφθέντες δρόμοι τής ρωμαϊκής πόλεως.

Η πόλη σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής της πορείας, κράτησε αναλλοίωτα και αμετάθετα τα βασικά πολεοδομικά σημεία αναφοράς της, παρ' όλες τις κοινωνικές και πολιτιστικές ανακατατάξεις, παρ' όλη την κατά καιρούς απομείωση της οικιστικής της επιφάνειας και του πληθυσμού της. Πράγμα που αποδεικνύει ότι και ο ανθρώπινος πυρήνας που κατοικούσε την πόλη αυτή, ποτέ δεν έχασε την αρχική του συνοχή, συγκρότηση και δυναμισμό.

β) Η πόλη μέχρι σήμερα

Το σχέδιο Βούλγαρη

Στις 18 Ιανουαρίου 1828 φθάνει στο Ναύπλιο ο Κυβερνήτης *Ιωάννης Καποδίστριας* και αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της Ελλάδας. Το νεαρό ελληνικό κράτος όφειλε να αναδυθεί μέσα από τα ερείπια του απελευθερωτικού αγώνα 1821-1828, αλλά κυρίως μέσα από τα ιστορικά και πολιτιστικά ερείπια αιώνων. Η ανοικοδόμηση των πόλεων ήταν πρόβλημα πειστικό. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Καποδίστριας επελήφθει αμέσως του θέματος. Οι πολεοδομικές δραστηριότητες άρχισαν τον ίδιο χρόνο, το 1828 από πόλεις της Πελοποννήσου.

Στον κύριο σύμβουλό του για πολεοδομικά θέματα *Σταμάτη Βούλγαρη*, που δικαίως θεωρείται ο πρώτος Έλληνας πολεοδόμος της νεώτερης Ελλάδας, αναθέτει ο Καποδίστριας τα πρώτα σχέδια. Μαζί του οι μηχανικοί *Θεόδωρος Βαλλιάνος* και *Δημήτριος Σταυρίδης*. Το 1828 συντάσσει ο Βούλγαρης το σχέδιο του Ναυπλίου και την ίδια χρονιά με τη βοήθεια του Γάλλου λοχαγού *Garnot* συντάσσει το σχέδιο της Τριπόλεως. Τέλος, στις 29/10/1828 παίρνει εντολή για τη σύνταξη του πολεοδομικού σχεδίου της Πάτρας, ύστερα από διάβημα της δημογεροντίας Πατρών.

Εν τω μεταξύ, η Πάτρα προετοιμάζεται πυρετωδώς για την δημιουργία της νέας πόλεως. Είναι εκπληκτικό, ότι σε ελάχιστο διάστημα προωθούνται διαδικασίες σημαντικές. Ο Καποδίστριας με ψήφισμά του, εκήρυξε σαν εθνικές όλες τις ιδιοκτησίες της Άνω Πόλεως. Ο Βούλγαρης ήρθε στην Πάτρα την 5/12 του 1828 και έμεινε μέχρι την 26/1/1829, οπότε και υπέβαλε το σχέδιό του στον Κυβερνήτη. Εργάστηκε με πραγματική αυτοθυσία για το σχέδιο της Πάτρας, αφού κινδύνευσε να πεθάνει από τις κακουχίες. Το σχέδιο της νέας πόλεως των Πατρών, όπως το ονομάζει, το δημοσιεύει στο βιβλίο του: "*Souvenirs de Stamati Bulgari, Paris 1835*". Η μελέτη την

οποία ανέλαβε να κάνει ο ίδιος, είναι η πολεοδομική αναμόρφωση της Άνω Πόλεως. Εκτός όμως από αυτό, αποφασίζει και προτείνει τη δημιουργία ενός εντελώς νέου τμήματος στο δυτικό, παραθαλάσσιο χώρο. Αυτό ακριβώς είναι το νέο στοιχείο που καθορίζει το *Σχέδιο της Πάτρας*, σαν την πιο ενδιαφέρουσα ίσως πολεοδομική σύνθεση, της πρώτης εκείνης περιόδου της ελληνικής πολεοδομίας.

Ο Βούλγαρης, ο στρατιωτικός, ο γεωμέτρης αλλά και ζωγράφος, ο μη εκπαιδευμένος πολεοδόμος, έδωσε τον καλύτερό του εαυτό στη μελέτη αυτή. Θα πρέπει να πούμε, ότι τον ξεπέρασε.

Στο Σχέδιο της Πάτρας ο Βούλγαρης ολοκληρώνει την προσπάθεια που άρχισε στην Τρίπολη. Η μεθοδολογία, που εκεί μόλις διαφαίνεται, παίρνει εδώ σάρκα και οστά και προσφέρεται σαν ένα ολοκληρωμένο σύνολο. Γίνεται μια πρόταση πολεοδομικού σχεδιασμού. Βεβαίως δεν υπάρχει η δομή των σχεδίων ενός εκπαιδευμένου και ταλαντούχου αρχιτέκτονα, όπως ο *Κλεάνθης*, ούτε η πνοή τους. Δεν παύει όμως να είναι ένα επίτευγμα, αν σκεφθεί κανείς, ότι ο Βούλγαρης δεν ήταν αρχιτέκτων. Παρ' όλα όμως αυτά, παρουσιάζει μια ολοκληρωμένη πολεοδομική σύνθεση με συγκεκριμένες απόψεις. Πράγμα όχι σύνηθες, ακόμα και για εκπαιδευμένους ειδικούς του είδους. Ακόμα είναι επίτευγμα, εξ αιτίας των συνθηκών κάτω από τις οποίες έγινε.

Θα πρέπει, 160 χρόνια μετά, να τιμήσουμε τον άνθρωπο, ο οποίος με μόνα εφόδια την θέλησή του, την αγάπη του στην αναγεννημένη Ελλάδα, την αρχαιολατρεία του, την ευρωπαϊκή του μόρφωση και την οξυδέρκεια στην παρατήρηση του χώρου, που αρμόζει σ' ένα ζωγράφο, έβαλε τις βάσεις της πολεοδομίας στην νεώτερη Ελλάδα.

Διερεύνηση της μεθοδολογίας του Βούλγαρη

α) Άνω Πόλις

Γίνεται προσπάθεια προσαρμογής στα δεδομένα του χώρου. Ο χώρος δε αυτός ήταν η απ' αιώνων πόλις των Πατρών. Πυκνοκατοικημένη και με όλα τα κατάλοιπα της Τουρκοκρατίας. Διατηρούνται τρεις βασικές αρτηρίες. Το μπόλσοκακ (οδός Παντοκράτορας), η οδός Φιλελλήνων (οδός Γερμανού) και η οδός προς Αδρίτζαινα (οδός Μπουκαούρη).

Γίνεται μεταφορά της οδού Γαστούνης ανατολικότερα και συμπίπτει με τη σημερινή οδό Ηλείας, η οποία, διασχίζοντας την πλατεία Ομόνοιας, καταλήγει στην εκκλησία του Παντοκράτορος, ο οποίος στεφανώνεται από το μεσαιωνικό κάστρο.

Ο δρόμος αυτός θεωρήθηκε σημαντικός, γι' αυτό και ο Βούλγαρης τοποθετεί στην αρχή του, μια από τις εισόδους της πόλεως, μέσα από μια σχηματική και ανεξήγητη για την εποχή του φρουριακή είσοδο. Ο δρόμος καταλήγει σε δύο σημαντικά σημεία αναφοράς της επάνω πόλεως. Στην ιστορική εκκλησία του Παντοκράτορος και στο Φρούριο.

Ο συνειδητός αυτός σχεδιασμός του δρόμου, σαν αισθητικού άξονα, επαναλαμβάνεται σε όλο το σχέδιο του Βούλγαρη, όπως θα δούμε παρακάτω.

Ένας άλλος σημαντικός δρόμος που σχεδιάζεται, είναι η οδός Καλαβρύτων, η σημερινή λεωφόρος Γούναρη, που συμπίπτει με την αρχαία οδική αρτηρία που οδηγούσε στο παραλιακό τμήμα της αρχαίας Πόλεως. Στο ανατολικό της πέρας, τοποθετείται πάλι μια είσοδος. Ο δρόμος αυτός διασχίζει τρεις πλατείες και εφάπτεται ενός μεγάλου χώρου (σήμερα πλατεία Υψηλών Αλωνίων) και καταλήγει στη θάλασσα. Όπως και στην αρχαιότητα, ο δρόμος αυτός συνδέει την Άνω με την Κάτω Πόλη και τη θάλασσα, είναι δε συγχρόνως η συλλεκτήρια αρτηρία που οδηγεί την κίνηση από την ευρεία ανατολική περιφέρεια στην πόλη.

Το Σχέδιο προσπαθεί να προστατεύσει και να αναδείξει το Φρούριο. Παρ' όλο που στις νότιες παρυφές του, υπάρχει μια διάσπαρτη δόμηση, ο Βούλγαρης αφήνει μια ζώνη ασφαλείας πριν από την ακραία οικοδομική του γραμμή, όχι πια για λόγους αμυντικούς, αλλά για καθαρά πολεοδομικούς.

Η ελεύθερη αυτή ζώνη πρασίνου, συνεχίζεται μέχρι την πλατεία Αγίου Γεωργίου και, συμπεριλαμβάνοντας το πρηνές μεταξύ των οδών Αγ. Γεωργίου και Αλ. Υψηλάντου, συνεχίζεται νοτιότερα μέχρι τη σημερινή πλατεία Υψηλών Αλωνίων. Στο πρηνές αυτό τοποθετείται το αρχαίο αμφιθέατρο της Πάτρας, του οποίου επιχειρείται σήμερα η ανασκαφή. Τα αρχαία λείψανα ήταν ακόμα ορατά την εποχή του Βούλγαρη, η δε αρχαιολατρεία του γνωστή.

Το νέο Σχέδιο της Άνω Πόλεως, συμπίπτει απόλυτα με τον προσανατολισμό του παλαιού οικισμού, διαιωνίζοντας έτσι την παράδοση της αρχαίας και ελληνιστικής Πάτρας. Ο αρχαίος οικισμός στο σημείο αυτό, είχε ακριβώς το ίδιο σύστημα δρόμων και τον ίδιο προσανατολισμό.

Τόσο η παλιά όσο και η νέα διάταξη του πολεοδομικού ιστού σέβεται απόλυτα την τοπογραφία της περιοχής.

β) Κάτω Πόλις

Με δική του πρωτοβουλία ο Βούλγαρης σχεδιάζει ένα εντελώς νέο τμήμα στην παραθαλάσσια περιοχή, όπως αναφέραμε ήδη. Θα πρέπει να υποθέσουμε, ότι η απόφαση αυτή του Βούλγαρη βασίστηκε σε διάφορους λόγους.

Η Πάτρα ήταν ήδη ένα σημαντικό κέντρο, με τα μέτρα της τότε Ελλάδας. Πιθανόν λοιπόν ο Βούλγαρης να προείδε την άφευκτη εξέλιξή της και θέλησε να ετοιμάσει την πόλη για κάτι τέτοιο. Ίσως ακόμα είδε, ότι η παραλιακή ζώνη είχε αρχίσει να χιτίζεται "κακήν κακώς", κατά τον γνωστό ελληνικό τρόπο και ήθελε έτσι να προλάβει την άναρχη δόμηση, όπως θα λέγαμε σήμερα. Ίσως ακόμα, γιατί τον έθελε η χωρίς δέσμευση και διαμορφωμένες καταστάσεις, σχεδίαση μιας εντελώς νέας πόλης. Μια ιδεώδης ευκαιρία για την ολοκλήρωση της ιδέας, που ξεκίνησε στην Τρίπολη. Ίσως ακόμα, γιατί θεωρούσε ανολοκλήρωτη τη σύνθεσή του σε σχέση με το Φρούριο, που είναι γι' αυτόν το βασικό σημείο αναφοράς του πολεοδομικού του συστήματος.

Και τα δύο τμήματα, Άνω και Κάτω, παρουσιάζουν την ίδια πολεοδομική λύση: ορθογώνια τεμνόμενοι δρόμοι, συμμετρικά τοποθετημένες πλατείες. Μια σύνθεση καθαρά γεωμετρική, η οποία όμως δεν αφήνει τελικά την εντύπωση της αυστηρής και ανελαστικής γεωμετρικής μονοτονίας, από το γεγονός ότι τα δύο τμήματα τα οποία ξεχωρίζουν με μια ευδιάκριτη ζώνη πρασίνου, δεν είναι παράλληλα μεταξύ τους, αλλά τέμνονται υπό γωνία (περίπου 70 μοιρών).

Αυτά τα δύο υπό γωνία σκέλη του Σχεδίου, που αγκαλιάζουν μ' αυτόν τον τρόπο το Φρούριο, το οποίο αναδεικνύεται έτσι σαν ένα σημαντικό πολεοδομικό στοιχείο ενσωματωμένο στον οργανισμό της Πόλεως, μετατρέπουν την ανελαστική αναγεννησιακή πολεοδομική ρυθμολογία σε μια ευάρεστη και ευρηματική πολεοδομική σύνθεση.

Κατά μήκος της παραλιακής ζώνης ο Βούλγαρης προτείνει μια δενδροστοιχία περιπάτου για τη δημιουργία της οποίας προσφέρει την αμοιβή του. Για να είναι η πόλη ωραία και από τη θάλασσα, μια παραλληλία με την αρχαία Πάτρα. Κατά τον Πausανία, στην παραλιακή ζώνη υπήρχε άλσος με σημαντικά ιερά, όπως της Δήμητρας, στη θέση που είναι σήμερα ο ναός του Αγίου Ανδρέου, το ιερό του Όσιρη κ.ά.

Καταλήγοντας, διαπιστώνουμε ότι στο σχέδιο έχουν ληφθεί υπ' όψη όλοι οι παράγοντες που διέπουν μια τέτοια εργασία: η μορφή του εδάφους, οι βασικές κυκλοφοριακές συνδέσεις με την ευρύτερη περιοχή, η διαφαινόμενη εξέλιξη της πόλεως, η διαφύλαξη και ανάδειξη της αρχαιολογικής του υποστάσεως (Φρούριο, Ωδείο, Αμφιθέατρο, Υψηλά Αλώνια, Λιμάνι), τέλος οι αισθητικές φυγές του τοπίου (Φρούριο-παραλία).

Ο πολεοδομικός ιστός

Κυκλοφορία

Ο πολεοδομικός ιστός είναι ένας αυστηρά ορθογωνικός κάναβος. Οι πλατείες συμμετρικά τοποθετημένες, διασχίζονται όλες από πρωτεύουσες ή δευτερεύουσες αρτηρίες.

Δύο βασικοί κυκλοφοριακοί άξονες διασχίζουν την πόλη, ακολουθώντας και τονίζοντας τα δύο σκέλη του. Η οδός Κορίνθου και η οδός Γούναρη. Οι δύο αυτές αρτηρίες είναι και η σύνδεση της πόλης με την ευρύτερη περιοχή της. Η Κορίνθου είναι στην ουσία τμήμα του επαρχιακού δρόμου Αθηνών-Κορίνθου-Πύργου. Η δε Γούναρη οδηγεί προς τα χωριά των Καλαβρύτων.

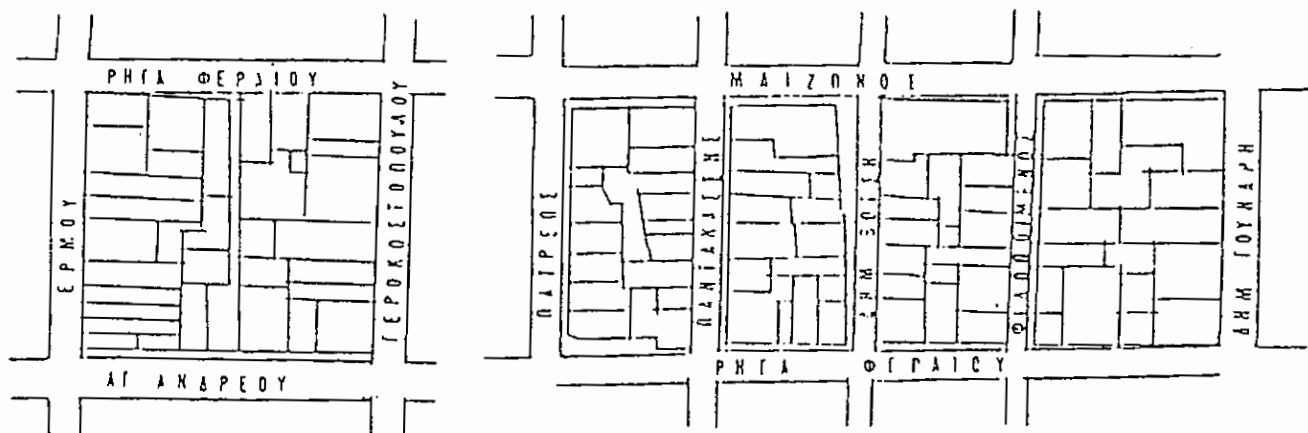
Τη σημασία των δύο αυτών αρτηριών τονίζει ο Βούλγαρης με τις σχηματικές, σχεδιαστικές, εισόδους στο πέρας του σχεδίου.

Παράλληλα ακριβώς από τις παραπάνω βασικές αρτηρίες υπάρχουν δύο δευτερεύουσες, οι οποίες έχουν καθαρά τοπική σημασία. Η οδός Γεροκωστοπούλου, που επεκτεινόμενη γίνεται η οδός Παντοκράτορος και η οδός Αγίου Γεωργίου, οι οποίες διαμορφώνουν σχεδόν το πέρας του σχεδίου από την πλευρά του Φρουρίου, αγκαλιάζοντάς το.

Η κυκλοφοριακή ρύθμιση ολοκληρώνεται με την οδό Κολοκοτρώνη στην Κάτω Πόλη και την οδό Ηλείας στην Άνω Πόλη, οι οποίες διασχίζουν από δύο πλατείες η καθεμιά και τέμνουν καθέτως τις παραπάνω οδούς. Η οδός Ηλείας, έχει και αυτή μια σχεδιαστική φρουριακή είσοδο, ίσως γιατί στο σημείο αυτό αλλάζει η διεύθυνση του ορίου του σχεδίου ή ακόμα γιατί είναι η συλλεκτήριος της ευρύτερης νότιας ενδοχώρας.

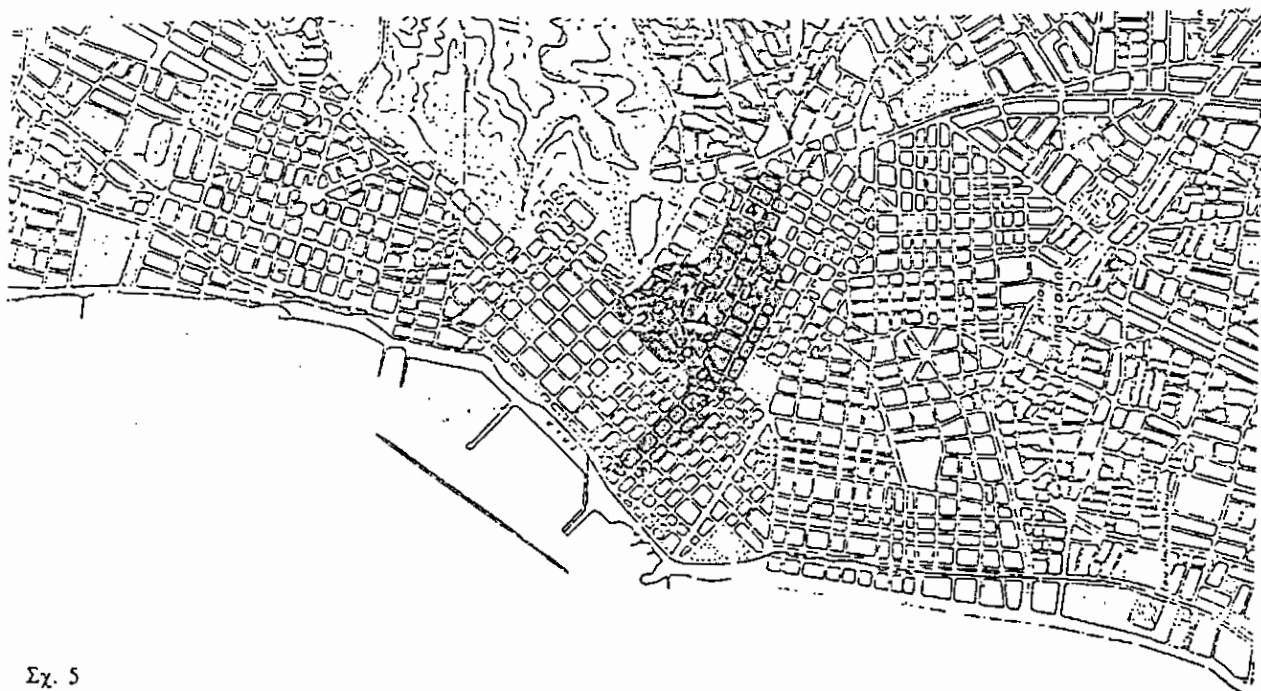
Αισθητικοί άξονες

Προτάξαμε την ανάλυση του κυκλοφοριακού συστήματος, γιατί αυτό είναι άμεσα συνδεδεμένο με τους αισθητικούς άξονες, τους οποίους θεώρησε σαν σημαντικούς ο Βούλγαρης.

α. Περίπτωση ολικής καταλήψεως του
 Σχ. 4
 ἀκαλύπτου χώρου του Ο.Τ.

β. Περίπτωση διασπάσεως αρχικών Ο.Τ. Οι δρόμοι Παντανάσσης και
 Φιλοποιμένος διαμορφώθηκαν ύστερα από διαπλάτυνση εσωτερικών
 παρόδων¹.

Σχ. 5

Σχηματική παράσταση των αγορών κατά τις διάφορες ιστορικές περιόδους.¹

1. Ρωμαϊκή εποχή
2. Μαρκάτο ('Ενετοκρατία)
3. Φραγκοκρατία
4. Φράγκοι-Τούρκοι

Βασικό αισθητικό στοιχείο αναφοράς, το Φρούριο. Τα δύο σκέλη του σχεδίου περικλείουν το λόφο του Φρουρίου από τη μεσημβρινή του πλευρά, την πλευρά της θάλασσας, η οποία αποτελεί το δεύτερο ουσιαστικό αισθητικό σημείο αναφοράς του σχεδίου.

Η οδός Κολοκοτρώνη της Κάτω Πόλεως και η οδός Ηλείας της Άνω Πόλεως, προεκτεινόμενες, συναντώνται στο κέντρο του Φρουρίου υπό γωνία περίπου 110 μοιρών. Είναι ένας συνειδητός σχεδιασμός με σκοπό την ανάδειξη του Φρουρίου. Συγχρόνως, η οδός Κολοκοτρώνη, η οδός Γεροκωστοπούλου-Παντοκράτορος και η οδός Γούναρη, καταλήγουν κάθετα στην παραλιακή ζώνη πρασίνου, στο δεύτερο σημαντικό σημείο αναφοράς του οικισμού.

Η απόλυτη αξονική συμμετρία του πολεοδομικού ιστού, η διέλευση των σημαντικών αρτηριών από συμμετρικά τοποθετημένες πλατείες, οι οποίες εξυπηρετούν κυρίως αισθητικές και φορμαλιστικές θεωρήσεις, λιγότερο δε πρακτικές, το κλειστό οικοδομικό σύστημα των οικοδομικών τετραγώνων, αποτυπώνουν την αναγεννησιακή πολεοδομική ρυθμολογία, όπως αυτή διασώθηκε μέχρι και το τέλος σχεδόν του 19ου αιώνα.

Συγχρόνως όμως, το γεγονός των ελεύθερων αισθητικών αξόνων που χρησιμοποιούνται, δηλαδή η δυνατότητα απομακρύνσεως του πεδίου οράσεως, μέσα από αλληπάλληλους ελεύθερους χώρους και αισθητικές φυγές, συνδέουν το κλειστό αναγεννησιακό σύστημα, με την αντίληψη περί ελεύθερων χώρων του Barock.

Στη σύνθεση είναι εμφανής η προσπάθεια εντάξεως της φύσης στα όρια της πόλης (η σύζευξη πόλης και φύσης, βασική αρχή της πολεοδομίας των Αρχαίων Ελλήνων, επανέρχεται σαν μεθοδολογία στην Αναγέννηση, στο δε Barock φτάνει σε επίπεδα υψηλής αισθητικής). Εκτός από τις πλατείες, έχουμε δύο σημαντικές ζώνες πρασίνου: την παραθαλάσσια ζώνη και αυτή που χωρίζει τα δύο σκέλη (άνω και κάτω) του σχεδίου, δηλαδή: Φρούριο, πρηνές εκτεινόμενο μεταξύ των οδών Αγ. Γεωργίου και Υψηλάντου μέχρι τα Υψηλά Αλώνια.

Σχόλια - Ανάλυση επί μέρους στοιχείων

Η πολεοδομική μονάδα στο σχέδιο Βούλγαρη είναι το οικοδομικό τετράγωνο και όχι η μεμονωμένη ιδιοκτησία. Το κάθε ένα από αυτά ορίζεται από δύο οικοδομικές γραμμές: την

εξωτερική, που συμπίπτει με την ρυμοτομική και την εσωτερική, η οποία οριοθετεί τον ακάλυπτο χώρο, ο οποίος προσδιορίζεται έτσι σε έναν ενιαίο κοινόχρηστο χώρο.

Ο τρόπος δομήσεως που προτείνει ο Βούλγαρης, είναι η οργανωμένη δόμηση ή η δόμηση κατά το σύστημα του ενεργού οικοδομικού τετραγώνου, έννοιες που εισάγονται στην ελληνική νομοθεσία 150 περίπου χρόνια αργότερα. Ο τρόπος αυτός δομήσεως, υποχρεώνει σε ενιαία αντιμετώπιση της δομημένης επιφάνειας του οικοδομικού τετραγώνου από πλευράς κατόψεως και από πλευράς ρυθμολογίας των όψεων. Η στέγη, σύμφωνα με τα ιταλικά πρότυπα, είναι ενιαία για όλο το οικοδομικό τετράγωνο, σε αντίθεση με τις εφαρμογές σε βορειότερες χώρες της Ευρώπης, όπου στη στέγη ξεχωρίζουν τα μεμονωμένα σπίτια, έχοντας το καθένα τη δική του στέγη.

Η διαμόρφωση αυτή, του οικοδομικού τετραγώνου εμφανίζεται στην πολεοδομία της αναγεννήσεως. Η χρήση του γενικεύεται, όχι μόνο από τη συσσώρευση πληθυσμού στα αστικά κέντρα, αλλά κυρίως, από την αδυναμία αποκτήσεως ίδιας στέγης από μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Τα συγκροτήματα αυτά διαθέτουν κυρίως διαμερίσματα προς ενοικίαση και χτίζονται σχεδόν πάντα από δημόσιους φορείς.

Ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει το σχέδιο Βούλγαρη είναι οι στοές, που προτείνει σε όλους τους βασικούς δρόμους Άνω και Κάτω Πόλεως. Στοιχείο ακραιφνώς της αναγεννησιακής πολεοδομίας, η οποία, αναπαράγοντας τα αρχαιοελληνικά πρότυπα στη χωροθέτηση και μορφολογική θεώρηση αγορών και πλατειών, επεκτείνει τη χρήση των στοών σαν ενοποιητικό μορφολογικό στοιχείο και στις περιοχές κατοικίας.

Αλλοιώσεις του σχεδίου Βούλγαρη

Το σχέδιο Βούλγαρη αποτελεί μεν τη βάση του σημερινού Πολεοδομικού Συγκροτήματος, διαφέρει όμως κατά πολύ από το σημερινό. Οι επεμβάσεις και οι κατά καιρούς τροποποιήσεις αλλοίωσαν εντελώς τις θεμελιώδεις αρχές του. Η βασική κεντρική του σύλληψη ως προς τα σημεία αναφοράς (Φρούριο-προκυμαία), απαλήφθηκε εντελώς ή δεν αναγνωρίστηκε ποτέ. Αυτό που στην ουσία διασώθηκε είναι ο προσανατολισμός των δύο τμημάτων (ή η γωνία υπό την οποία τέμνονται) και η αποδοχή αυτών τούτων των δύο τμημάτων.

Οι επεμβάσεις όμως συνεχίστηκαν. Αυτό που ιδιαίτερα δεν έγινε αποδεκτό είναι οι απόψεις του Βούλγαρη σχετικά με τον πολεοδομικό ιστό. Οι αλλοιώσεις στην προκειμένη περίπτωση είναι τριών ειδών:

A. Μείωση πλατειών και ζωνών πρασίνου

Στην παραλιακή περιοχή οι πέντε πλατείες έγιναν δύο. Η πλατεία Γεωργίου έγινε μεγαλύτερη, η δε πλατεία Όλγας μετατέθηκε σε χώρο ολόκληρου Οικοδομικού Τετραγώνου. Η παραλιακή ζώνη, στην οποία ο Βούλγαρης σχεδίαζε ένα γραμμικό άλσος, για το οποίο διέθεσε την αμοιβή του, και το οποίο θα έκλεινε την πόλη από την πλευρά της θάλασσας, οικοπεδοποιήθηκε. Αργότερα δε, θεωρήθηκε η ζώνη αυτή η καλύτερη λύση για τη διέλευση της σιδηροδρομικής γραμμής. Έτσι, το άνοιγμα της πόλεως προς τη θάλασσα και η σημασία του παραλιακού αισθητικού σημείου αναφοράς της πόλεως καταστρέφεται ριζικά. Η Πάτρα μέχρι σήμερα δεν έχει στην ουσία πρόσβαση προς τη θάλασσα. Οι δε αγωνιώδεις εκκλήσεις για μεταφορά της σιδηροδρομικής γραμμής παραμένουν στο χώρο της φιλολογίας. Η ζώνη πρασίνου γύρω από το Φρούριο καταργείται και αυτή σιγά-σιγά. Τα σπίτια φτάνουν μέχρι σημείου να εφάπτονται των περιφερειακών τειχών. Υποβαθμίζεται έτσι η σημασία του Φρουρίου σαν αυτόνομου σημείου αναφοράς.

Η έλλειψη ευαισθησίας για την αρχαία κληρονομιά είναι χαρακτηριστική. Παρ' όλη την προτροπή του Βούλγαρη για σεβασμό των αρχαιοτήτων, η νέα Πάτρα χτίζεται κάτω από τον ασφυκτικό κλοιό των προβλημάτων μιας ολοσχερώς κατεστραμμένης χώρας που δεν έχει καιρό να ασχολείται με πολυτέλειες. (Χαρακτηριστικό επίσης το γεγονός της κατεδαφίσεως του ναού Αγ. Γεωργίου κοντά στο Ωδείο, που επί Τουρκοκρατίας ήταν ένα από τα αξιοθέατα της πόλης. Πολύ παλιός ναός, μεγάλος (12,5m x 25m) "με πολλές τοξοστοιχίες", όπως σημειώνει ο Ουέλερ. Στη θέση του χτίστηκε το Α' διδακτήριο, το Πούπλικο.)

B. Η αλλαγή της πολεοδομικής μονάδας

Καταργήθηκε η οργανωμένη δόμηση των οικοδομικών τετραγώνων ή έστω η δόμηση κατά το σύστημα του ενεργού οικοδομικού τετραγώνου, όπως θα λέγαμε σήμερα και υιοθετήθηκαν οι κανονιστικοί όροι δόμησης. Μετατέθηκε δηλαδή η πολεοδομική μονάδα από το ενοποιημένο οικοδομικό σύστημα στη μεμονωμένη ιδιοκτησία. Αποτέλεσμα αυτού η διάσπαση σε πολλές

περιπτώσεις των αρχικών οικοδομικών τετραγώνων σε μικρότερα, η μετατροπή των εσωτερικών αυλών σε ενδιάμεσους δρόμους ή -ακόμη χειρότερο- η έγκριση καταλήψεως για διάφορους λόγους (αποθήκες κ.λπ.) και οικοπεδοποιήσεως ολόκληρου του ακάλυπτου χώρου.

Η απόφαση του Βούλγαρη να χρησιμοποιήσει το ενοποιημένο οικοδομικό τετράγωνο, κατά τα πρότυπα της Δύσεως, σαν μονάδα του πολεοδομικού του σχεδιασμού, πράγμα που δεν έκανε ούτε στην Τρίπολη ούτε στο Ναύπλιο, εξηγείται ίσως από το γεγονός ότι δεν επενέβαινε σε μεμονωμένες ιδιοκτησίες πολιτών, αλλά πάνω σε έκταση του Δημοσίου, όπου η χάραξη νέων θεσμικών πλαισίων είναι δυνατή. Η αδυναμία εισαγωγής ενός τέτοιου νομοθετικού πλαισίου, η μεγάλη διάρκεια των απαλλοτριώσεων και η καθυστερημένη εφαρμογή του σχεδίου, οδήγησαν στην άφευκτη τροποποίησή του, σύμφωνα με τις άμεσες ανάγκες.

Γ. Στοές

Η κατάργηση των στοών σε πολλές περιπτώσεις, προωθήθηκε από το Δήμο σε διάφορες χρονικές περιόδους. Η ενοποίηση των περιοχών κατοικίας με το διάφανο αυτόν πεζόδρομο και το αισθητικό αποτέλεσμα από τον επαναλαμβανόμενο ρυθμό κιόνων και τόξων, το κατ' εξοχήν αυτό στοιχείο της αναγεννησιακής πολεοδομίας, μειώθηκε τόσο, ώστε να μην είναι πλέον ορατή η οργανική του σύνδεση με το όλο πολεοδομικό σύστημα.

Παρ' όλες τις δυσκολίες, η πόλη σιγά-σιγά αρχίζει να χτίζεται. Το 1831 η κεντρική οδός της αγοράς (Mercato), η οδός Ερμού, έχει χτιστεί και από τις δύο πλευρές.

Θέσεις και Αντιθέσεις

Το πολεοδομικό σχέδιο των Πατρών προκάλεσε εύλογα το ενδιαφέρον των ειδικών.

Ο *Ν. Τριάντης* στο άρθρο του *"Η Νεοελληνική Πολεοδομία και η Πάτρα"* υποστηρίζει ότι το ορθογωνικό σύστημα των Πατρών ανάγεται στα ανάλογα πολεοδομικά συγκροτήματα της αρχαιότητας. Η θέση που αναπτύξαμε παραπάνω είναι διαφορετική και σαφής και βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την ταύτιση του σχεδίου Βούλγαρη προς το Ιπποδάμειο σύστημα. Το Ιπποδάμειο σύστημα αποδέχεται σαν πολεοδομική μονάδα την μεμονωμένη ιδιοκτησία, στοιχείο καθοριστικό σε όλη την πολεοδομία της αρχαίας Ελλάδας (π.χ. Δήλος, Όλυθος). Ο ορθογωνικός του κάναβος δημιουργεί ένα ελαστικό σύστημα συνθέσεως των οικοδομικών

τετραγώνων και των κοινόχρηστων και κοινωφελών χώρων (Μίλητος). Το σύστημα έχει τη δυνατότητα της επέκτασης ή μείωσης όλων των χώρων αναλογικά. Οι κοινόχρηστοι και κοινωφελείς χώροι, τα δημόσια κτίρια, το θρησκευτικό κέντρο και οι πολιτιστικές εγκαταστάσεις, είναι εντεταγμένοι στον ίδιο κάναβο, αποτελούν όμως ανεξάρτητα οικοδομικά συμπλέγματα και είναι σε τέτοια θέση τοποθετημένα, ώστε, αφ' ενός μεν να εντάσσονται αρμονικά στο οικιστικό σύνολο, αφ' ετέρου δε να απέχουν από όλες τις οικιστικές ενότητες το ίδιο. Η ελευθερία και η ελαστικότητα την οποία συστηματοποίησε ο Ιππόδαμος, με βάση μια σταθερή γεωμετρική φόρμα και τη χωροταξική διάρθρωση των χρήσεων γης, δεν έχει καμμία ομοιότητα με τη μεθοδολογία του σχεδίου Βούλγαρη. Η έμφαση δίνεται στα σημεία αναφοράς του οικισμού, όχι από φορμαλιστική-αισθητική διάθεση, αλλά από την εδραιωμένη πίστη ότι τα σημεία αναφοράς οφείλουν να είναι αυτά που εκπροσωπούν ουσιαστικά τους πολίτες μιας πόλης, όπως η αγορά, τα δημόσια κτίρια, ναοί κ.λπ. δεν υπάρχει καν σα σκέψη στο σχέδιο Βούλγαρη.

Στο σχέδιο των Πατρών, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, όλες οι επιμέρους χρήσεις ενσωματώνονται στα οικοδομικά τετράγωνα. Το σχέδιο Βούλγαρη, τέλος, όπως σχεδιάστηκε, δίνει την εντύπωση του πεπερασμένου, ακόμη κι αν δεν υπήρχε το σχεδιαστικό του πέρας.

Στη μελέτη του, "Ρωμαϊκές αναβιώσεις στην Ελλάδα του Καποδίστρια. Η Πάτρα του Σταμάτη Βούλγαρη", ο αρχιτέκτων Ιορδάνης Δημακόπουλος υποστηρίζει ότι η πολεοδομική σύλληψη του μελετητή βασίζεται στη μορφή των Ρωμαϊκών Στρατοπέδων (Castrum Romanum), όπως αυτά τα περιγράφει ο Πολύβιος στην Ιστορία του. Η άποψή του όμως αυτή παραμένει στο χώρο της αναπόδεικτης θεωρίας. Το Σχέδιο Βούλγαρη δεν έχει καμμία σχέση με τα πρότυπα του Castrum Romanum. Είναι μια πολεοδομική σύνθεση με όλα τα στοιχεία της αναγεννησιακής πολεοδομίας. Το σχεδιαστικό τελείωμα του Σχεδίου Βούλγαρη δεν έχει καμμία ουσιαστική σχέση με το ορθογώνιο τείχος που περιβάλλει την πόλη από παντού. Από την πλευρά της θάλασσας και την πλευρά του Φρουρίου η πόλη μένει ανοικτή. Το στοιχείο αυτό και μόνο που αποδεικνύει τη σχέση της συνθέσεως με τις αισθητικές φυγές της περιβάλλουσας φύσεως θα έπρεπε να αποδώσει κάθε σκέψη παραλληλισμού του Σχεδίου Βούλγαρη προς το Castrum Romanum.

Η δεδομένη αρχαιολατρεία του Βούλγαρη δεν αρκεί για να του αποδώσουμε επηρεασμό από το πιο αρνητικό πολεοδομικό πρότυπο του αρχαίου κόσμου: την πόλη-στρατόπεδο. Δηλαδή την άρνηση του ελληνικού ιδεώδους, της πόλης των πολιτών του 5ου αιώνα π.Χ. Θα τον αδικούσαμε αναπόδεικτα.

Το 1929 ολοκληρώνεται το λεγόμενο Παλαιό Σχέδιο του οποίου η έκταση καλύπτει 4.000 στρέμματα. Το Σχέδιο αυτό παρέμεινε έτσι μέχρι το 1971. Στα 43 χρόνια που μεσολάβησαν, οι οικιστικές ανάγκες μεταβλήθηκαν αισθητά. Η παρεμβολή του πολέμου, η σημαντική αύξηση του πληθυσμού, οι νέες συνθήκες ζωής και κυρίως οικοδόμησης, δημιουργούν νέες προοπτικές εξελίξεων.

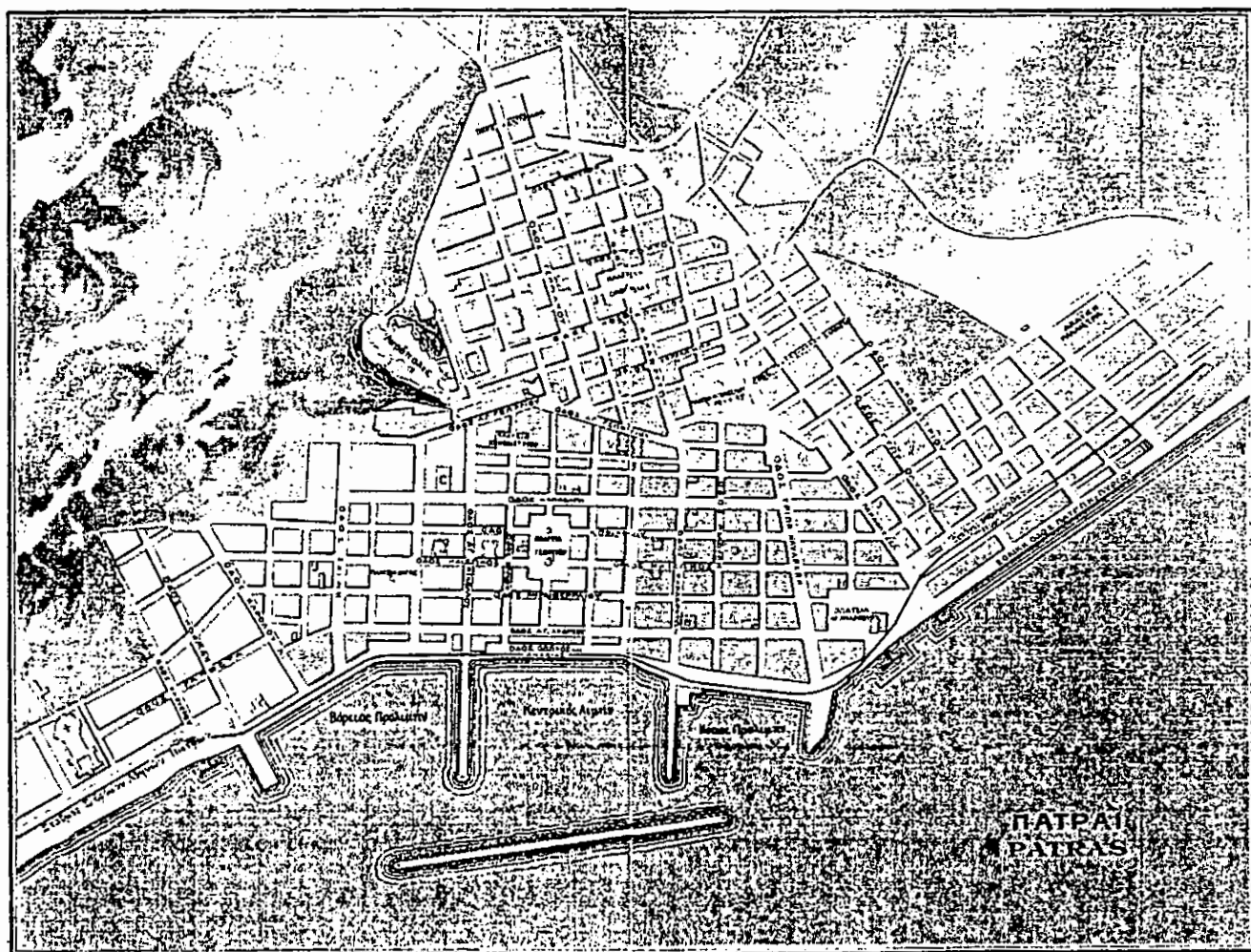
Η πόλη έχει φτάσει σε επίπεδα κορεσμού. Έπρεπε να ληφθούν κάποια μέτρα και έτσι το 1969 τροποποιούνται οι όροι δομήσεως του παλαιού σχεδίου (Β.Δ. 16-6-69/ΦΕΚ 8Δ'). Ορίζονται Συντελεστές Δόμησης ειδικά για κατασκευαστές.

Συντελεστής Δόμησης = 4,9 στο κεντρικό τμήμα της πόλης, από Καρόλου μέχρι Γούναρη,
 Συντελεστής Δόμησης = 4,2 από Καρόλου μέχρι Κεφαλληνίας και ανάλογοι στις άλλες περιοχές. Το μόνο θετικό του Δ/τος εκείνου ήταν η επιβολή στοών στους κεντρικότερους δρόμους, όπως στη Ρήγα Φερραίου, Μαιζώνος, Κορίνθου, Κωνσταντινουπόλεως, Πατρέως, Γερμανού.

Το 1975 (Π.Δ. 20-1-75/ΦΕΚ 8Δ') αυξάνονται οι Συντελεστές Δόμησης σε ευαίσθητες περιοχές, όπως σε περιοχές της Άνω Πόλεως, ειδικά δε γύρω από το Φρούριο. Τέλος, το 1978 (Π.Δ. 23-11-78/ΦΕΚ 615Δ'), μειώνονται δραστικά οι όροι δόμησης όλου του παλαιού σχεδίου. Πράξη αναγκαία και επιτακτική, η οποία έπρεπε να είχε γίνει πολύ νωρίτερα, μια και εν τω μεταξύ τα ωραιότερα νεοκλασικά μέγαρα της Πάτρας έπεσαν θύματα των καταστρεπτικών αυτών όρων δόμησης, σε συνδυασμό βέβαια με την αντιπαροχή. Η νεοκλασική Πάτρα που για πάνω από 100 χρόνια σμιλευόταν έγινε μέσα σε λίγα χρόνια απλώς παρελθόν. Οι αυξομειώσεις των Συντελεστών Δόμησης στο παλαιό σχέδιο και πάλι δεν έλυσαν το πρόβλημα. Η ανάγκη επεκτάσεως του σχεδίου αποβαίνει επιτακτική, μια και η πόλη έχει ξεπεράσει τα όρια του εγκεκριμένου σχεδίου. Το 1971 (Β.Δ. 28/15-3-1971 ΦΕΚ 37Δ') η επιφάνεια υπερδιπλασιάζεται. Στην ουσία προστέθηκε μια ακόμη μεγαλύτερη Πάτρα.

Με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία από το 1858 μέχρι το 1989 προκύπτει ότι η μεταβολή της επιφάνειας του σχεδίου σε καμιά περίπτωση δεν είναι ανάλογη με την πληθυσμιακή αύξηση, η οποία είναι εκάστοτε αισθητώς κατώτερη του ρυθμού των επεκτάσεων. Ο πληθυσμός δεν αυξάνεται ομοιόμορφα σε όλη την έκταση του οικισμού, όχι μόνο γιατί οι Σ.Δ. είναι σαφώς μικρότεροι στις ακραίες περιοχές, αλλά κυρίως γιατί αυτές οι ακραίες περιοχές δεν οικοδομούνται, λόγω της αδυναμίας εφαρμογής του σχεδίου.

Το Πολεοδομικό Συγκρότημα της Πάτρας διογκώνεται καθημερινά μια και δε θεσμοθετήθηκαν οι απαραίτητες ρυθμίσεις για την κατοχύρωσή του.

Σχ.6 Ρυμοτομικό σχέδιο της Πάτρας στις αρχές του αιώνα.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Το 1829 η απελευθέρωση του ελληνικού κράτους βρίσκει την Πάτρα με μόλις 4.000 κατοίκους. Ο πληθυσμός βρίσκεται αριθμητικά στο χαμηλότερο σημείο όλης της μακραίωνης ιστορίας της. Με την έναρξη του αγώνα κατά τον *Rouqueville* έχει 12.000 Έλληνες, 4.000 Τούρκους και 12 Εβραϊκές οικογένειες. Οι Πατρινοί, τα χρόνια του αγώνα, αναγκάζονται να καταφύγουν στα ορεινά μέρη της Πελοποννήσου, της Αιτωλοακαρνανίας και στα νησιά του Ιονίου. Από τη στιγμή όμως που ο φόβος υποχωρεί και οι κάτοικοι αισθάνονται πιο ασφαλείς μέσα στην πόλη, η Πάτρα αναπτύσσεται με ταχύτατο ρυθμό και αρχίζει να δημιουργείται η αστυφιλία.

Η Πάτρα συγκεντρώνει όλες τις προοπτικές για μια μελλοντική μεγαλούπολη στο ελληνικό κράτος. Ήδη υπάρχει η υποδομή με το λιμάνι, τη σταφίδα και το εμπόριο. Έτσι, ο *Καποδίστριας* αναθέτει στο *Σταμάτη Βούλγαρη* τη σύνταξη σχεδίου της πόλης των Πατρών.

Οι πρώτοι ξένοι κάτοικοι που πλαισιώνουν τον ισχνό πληθυσμό της Πάτρας είναι νησιώτες, από την Κεφαλονιά και τη Ζάκυνθο. Ακολουθούν οι Καλαβρυτινοί, Ηλείοι, Ρουμελιώτες και Ηπειρώτες. Στην απογραφή του 1889 ο Δήμος Πατρέων έχει 38.164 κατοίκους και στην απογραφή του 1907 έχει 39.247 κατοίκους. Στη σύνθεση του πληθυσμού έχει αναμιχθεί και το ξένο στοιχείο, σαν αποτέλεσμα του διεθνούς εμπορίου της σταφίδας και λόγω του λιμανιού της πόλης. Το ξένο στοιχείο ενισχύεται σημαντικά μετά την ομαδική εγκατάσταση των Ιταλών, που άρχισε το 1848. Στην τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα το λιμάνι της Πάτρας θεωρείται σαν μεταναστευτικό για την Αμερική. Είναι η εποχή που η οικονομική κρίση της σταφίδας προκαλεί σημαντική ανεργία.

Ο κάτοικος της Πάτρας έχει τη συναίσθηση της βιοτικής διαφοράς ανάμεσα στα διάφορα κράτη. Γνωρίζει ότι η βιομηχανική ανάπτυξη, η εμπορική κίνηση, η πολιτιστική διαπαιδαγώγηση, η φιλελευθεροποίηση της ζωής βρίσκονται πολλές βαθμίδες πιο πάνω στα ξένα κράτη. Έχει όμως και τη θετική της πλευρά αυτή η γνώση των ξένων πολιτισμών: την προσαρμογή της πατραϊκής κοινωνίας στα ξένα πρότυπα, στις ξένες αντιλήψεις και ιδέες. Γι' αυτό και η τάξη των ταξιδεμένων και γλωσσομαθών Πατρινών διαμορφώνει την κοινωνία. Σε όλα αυτά σημαντικό ρόλο παίζει η σύνδεση της Πάτρας με τη Δύση που είναι εύκολη και συχνή. Η ατμοπλοϊκή

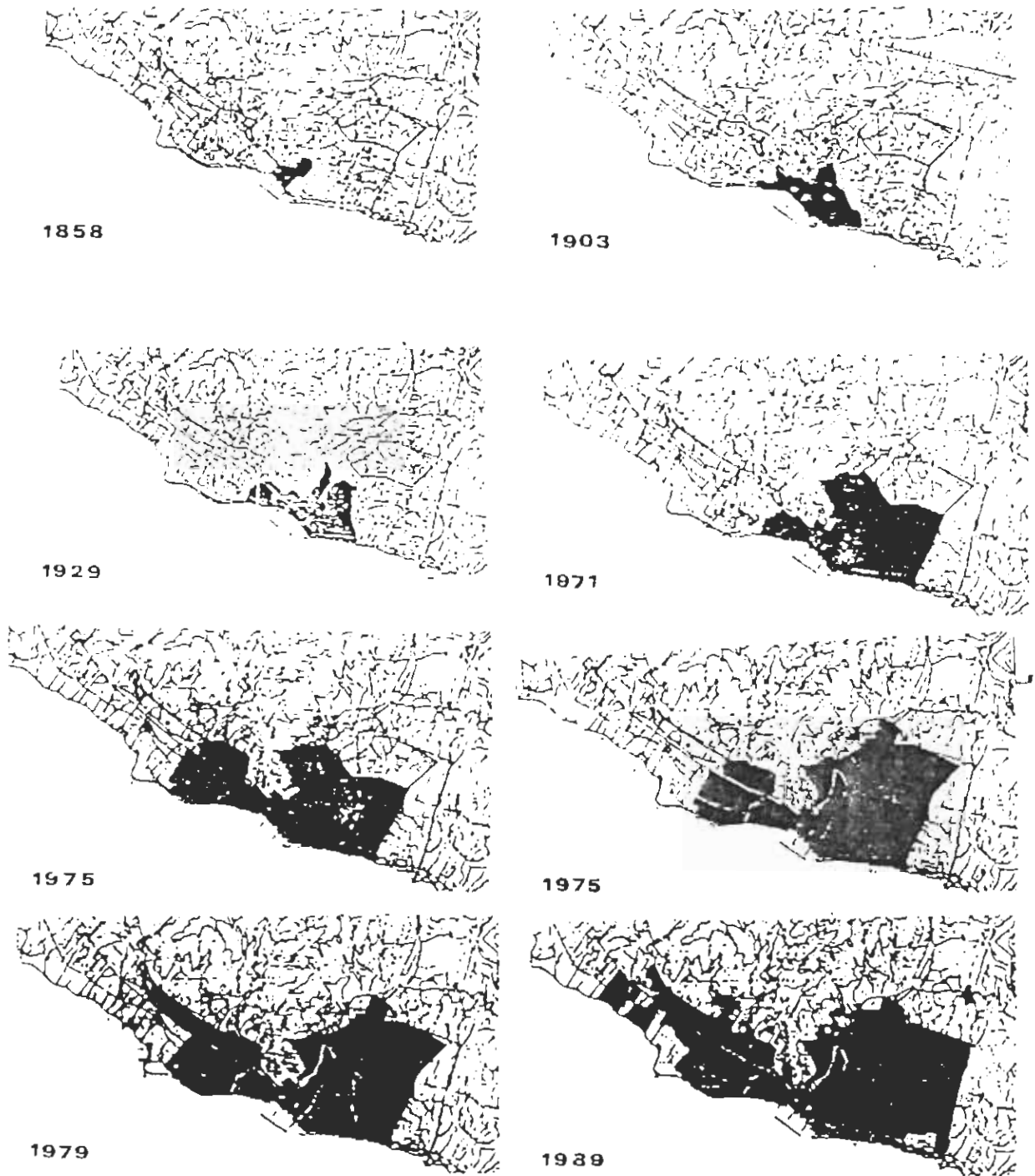
συγκοινωνία με την Ιταλία (Μπρίντεζι) γίνεται κάθε εβδομάδα όπως και με την Τεργέστη και τα άλλα λιμάνια της Μεσογείου. Αντίθετα η σύνδεση με την Αθήνα είναι αρκετά δύσκολη, τουλάχιστον ως την εποχή που αρχίζει να λειτουργεί ο σιδηρόδρομος.

Σημαντική ανάπτυξη της ζωής και της κίνησης στην πόλη δίνει το προσφυγικό στοιχείο, που εγκαθίσταται μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Το ίδιο σημαντικός παράγοντας είναι και η ανάπτυξη της βιομηχανίας, που απορροφά ένα σημαντικό εργατικό δυναμικό. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος ανακόπτει αυτήν την εξέλιξη. Μετά όμως τη λήξη του, ξαναβρίσκει το ρυθμό της. Το 1972 η Πάτρα έχει 112.000 κατοίκους και το 1980 περίπου 140.000.

Ο πίνακας που παρατίθεται παρακάτω δίνει την εικόνα των μεταβολών από το 1858 μέχρι και το 1989.

Πίνακας

Έτος	Έκταση (Ha)	Μεταβολή % επί της έκτάσεως	Πληθυσμός	Μεταβολή % επί του πληθυσμού	Πυκνότητα κατ/Ha	% κοιν. + Κοινωφ. στο σύνολο οικισμ.	Παρατηρήσεις
1858	64,44		19.875 ¹		308	5,45%	
1885	134,72	+ 126%	31.459	+ 92%	233	2,26%	
1903	196,36	+ 45%	37.894	+ 20,4%	193	1,65%	
1929	400	+ 103%	61.278	+ 61,7%	153	0,81%	
1971	920	+ 130%	111.607	+ 82%	121	0,35%	παλαιό σχέδιο μέχρι το 1971
1972	1240	+ 35%	114.018	+ 2,16%	92		
1975	1570	+ 26,6%	123.660	+ 8,4%	79		
1979	1720	+ 9,6%	134.821	+ 9,0%	78		
1981	1720		141.529	+	82		
1989	2.257	+ 31%	170.000	+	75	1,6% ²	

Σχ. 7

Ἐξέλιξη τῆς Πόλεως τῶν Πατρῶν μεταξύ 1858-1989.

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ

Τα πρώτα 50 χρόνια από την απελευθέρωση, η βιομηχανία στην Ελλάδα είναι ανύπαρκτη, ενώ κυριαρχεί η αγροτική οικονομία, που και αυτή είναι υποτυπώδης.

Οι πρώτες βιομηχανίες που αρχίζουν δειλά στην αρχή να ιδρύονται γίνονται πόλοι έλξης εργατικών χεριών. Η Πάτρα εξελίσσεται σε μια από τις πρώτες βιομηχανικές πόλεις της Ελλάδας. Από το Μεσαίωνα ήδη είναι γνωστή η υφαντουργία της και η κατεργασία του μεταξιού. Η κύρια όμως ανάπτυξή της αρχίζει μετά την ανεξαρτησία της χώρας.

Ο *Αλέξανδρος Μανσόλας*, που θεωρείται ο πατέρας της στατιστικής στην Ελλάδα, αναφέρει ότι *"η εισαγωγή εν Ελλάδι της κλωστικής βιομηχανίας του βάμβακος δύναται να αναχθεί μέχρι του έτους 1846, ότε συνεστήθη εν Πάτραις το πρώτο κλωστήριον"*.

Ουσιαστικά η πρώτη θετική προσπάθεια για την εκβιομηχάνιση της Πάτρας αρχίζει, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα, μετά το 1880. Ξεχωρίζουν οι υφαντουργικές μονάδες, οι οινοποιητικές εταιρίες και η χαρτοβιομηχανία.

Η ελληνική βιομηχανία από το 1923 ως το 1938 παρουσιάζει προοδευτική άνοδο. Είναι η δεύτερη φάση της εκβιομηχάνισης. Η διεθνής οικονομική κρίση έχει τον αντίκτυπό της και στον ελληνικό χώρο, με το φανερό επηρεασμό στην οικονομία του κράτους.

Το διάστημα αυτό έχει αρχίσει η κατάρρευση του εμπορίου της σταφίδας και όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι τούτο είναι οριστικό, χωρίς δυνατότητες αποτροπής. Έτσι την πτώση των πλούσιων σταφιδέμπορων διαδέχεται η άνοδος της τάξης των βιομηχάνων, που αρχίζει να επηρεάζει με τη σειρά της τη ζωή της πατριάϊκής κοινωνίας. Βέβαια η όλη κατάσταση όπως διαμορφώνεται έχει και τα θετικά της σημεία. Ένα από αυτά είναι η προσφορά εργασίας και η μείωση της ανεργίας.

Μέσα σε όλη αυτή την κοινωνική εξέλιξη θα πρέπει να σημειωθεί και η Μικρασιατική Καταστροφή, με την εισβολή στην κυρίως Ελλάδα ενός μεγάλου αριθμού προσφύγων. Συνέπεια όλων αυτών είναι η ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος, με τις διεκδικήσεις της εργατικής τάξης. Στην περίοδο 1925-28 δημιουργούνται καινούριες μεγάλες βιομηχανίες

κλωστοϋφαντουργίας, βαμβακουργίας, μεταλλουργίας, οινοποιίας, ελαιουργίας, σαπωνοποιίας, χαρτοποιίας κ.λπ.

Ωστόσο η παγκόσμια οικονομική κρίση αρχίζει από το 1929 να γίνεται αισθητή και στην ελληνική βιομηχανία με κάμψη της δραστηριότητάς της. Γενικά, ενώ το 1914 λειτουργούν 35 μικρά και μεγάλα εργοστάσια στην Πάτρα, ο αριθμός τους ανεβαίνει στα 80 το 1928. Ο ρυθμός της βιομηχανικής και οικονομικής ανάπτυξης παρουσιάζει ανάπαυλα και οπισθοδρόμηση στα χρόνια του Β' Παγκόσμιου Πόλεμου (1940-45). Η ανόρθωση της οικονομίας καθυστερεί στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια από τον εμφύλιο πόλεμο (1946-1950).

Σήμερα στην περιοχή της Πάτρας λειτουργούν πολλές μεγάλες βιομηχανικές μονάδες που της δίνουν το χαρακτηριστικό της βιομηχανικής πόλης. Η πρόσφατη ίδρυση της βιομηχανικής ζώνης, γίνεται ένας πόλος έλξης για εγκαταστάσεις νέων μεγάλων βιομηχανικών μονάδων. Η "Ζυθοποιία Ελλάδος Α.Ε." είναι η πρώτη που αρχίζει να λειτουργεί στη βιομηχανική ζώνη (1981).

Φωτ. 1 Σταφιδικό εργοστάσιο. U. Boissonnas φωτογραφίζει εδώ εργάτριες να δουλεύουν στις τζιβιέρες.

ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΑ ΜΕΣΑ

Η Ναυτιλία θεωρείται μια από τις πιο παραγωγικές πηγές στην εθνική οικονομία και η χώρα από την αρχαιότητα ακόμα έχει εξελιχθεί σε αξιόλογη ναυτική δύναμη.

Η Πάτρα έχει το δικό της μερίδιο στη ναυτιλιακή δραστηριότητα και τις θαλάσσιες μεταφορές. Η θέση της εξάλλου της δίνει αυτό το προνόμιο. Από την αρχή της απελευθέρωσης η πόλη γίνεται συγκοινωνιακός κόμβος και συνδέεται άμεσα με τα λιμάνια του εξωτερικού, Πρίντεζι και Τεργέστη.

Σήμερα δεκάδες ferry-boats διασχίζουν το στενό Ρίου-Αντίρριου, το χειμώνα όμως όταν υπάρχουν άσχημες καιρικές συνθήκες, η συγκοινωνία διακόπτεται. Γι' αυτό το λόγο έχει προγραμματιστεί γέφυρα που θα ζεύξει τις δύο στεριές και θα διευκολύνει τη συγκοινωνία.

Η κατασκευή του λιμανιού παίρνει την προτεραιότητα στα έργα για την ανοικοδόμηση της Πάτρας. Πρώτα κατασκευάζεται ο μώλος του Αγίου Νικολάου για να δένουν τα πλοία και να αποβιβάζονται οι επιβάτες. Σ' αυτόν αποβιβάζεται το 1838 ο βασιλιάς Όθωνας κατά την επίσκεψή του στην πόλη.

Την εποπτεία των εργασιών για την κατασκευή του τεχνητού λιμανιού έχει η *Λιμενική Επιτροπή*. Το έργο σχεδιάζεται το 1872 από το Γάλλο μηχανικό *Ν. Πασκάλ*, διευθυντή των έργων του λιμανιού της Μασσαλίας. Τον Αύγουστο του 1873 υπογράφεται σύμβαση μεταξύ του Γάλλου εργολάβου *Π. Μανιάκ* και της Λιμενικής Επιτροπής για την έναρξη των εργασιών. Τα έργα αποπερατώνονται το 1889 από τη γαλλική εταιρία Μανιάκ (απλή συνωνυμία με την πρώτη) με την κατασκευή του κυματοθραύστη μήκους 910m, ύψους 20m και πλάτους 20m και των δύο μώλων Αγίου Νικολάου, μήκους 340m και Καλαβρύτων, μήκους 248m. Τα έργα αυτά στοιχίζουν 8.065.000 χρυσές δραχμές και το εμπόριο υποχρεώνεται σε φορολογία 1%. Στις 16/6/1889 προκηρύσσεται νέα σύμβαση που κατακυρώνεται στον Αύγουστο Σαιν για να κατασκευαστούν τα κρηπιδώματα.

Μετά την οριστικοποίηση της μορφής του λιμανιού, η κίνηση σ' αυτό αναπτύσσεται κυρίως από το διαμετακομιστικό εμπόριο (transito) με τη συγκέντρωση του εμπορίου της Ανατολής και τη μεταφορά του στην Ευρώπη και την Αμερική.

Η συγκοινωνία με το σιδηρόδρομο μεταξύ Πάτρας και Αθήνας αρχίζει από το 1887.

Η πρώτη αμαξοστοιχία έρχεται στην Πάτρα στις 3/12/1887 έπειτα από πολλές περιπέτειες. Καθυστερεί η αναχώρηση από έλλειψη νερού, ενώ στο Αίγιο εκτροχιάζονται τα βαγόνια από βλάβη στις γραμμές λόγω βροχής.

Ως το 1903 **η αστική συγκοινωνία** γίνεται με τα αμάξια και οι μεταφορές με τα κάρρα, χωρίς να λείπουν τα ατυχήματα, από τους χαλασμένους δρόμους, το σπάσιμο των τροχών των κάρρων και τις αφηνιάσεις των αλόγων.

Μετά το 1903 η αστική συγκοινωνία γίνεται με τα τραμ. Σαν μέσο συγκοινωνίας χρησιμοποιείται και το ποδήλατο που παρουσιάζει μεγάλη διάδοση. Από τον ίδιο χρόνο συγχρόνως αρχίζουν δειλά-δειλά να κυκλοφορούν και τα πρώτα αυτοκίνητα στους δρόμους της Πάτρας. Το Μάρτιο του 1924 αρχίζει η τακτική συγκοινωνία από την Παραλία ως τα Σύνορα με τιμή εισιτηρίου 2,5 δραχμές και από τον Άγιο Διονύσιο ως τις Ιτιές.

Ο Δήμος της Πάτρας προσπαθεί να αναλάβει το συγκοινωνιακό δίκτυο της πόλης και το 1930 προκηρύσσει διαγωνισμό με αποκλειστικό δικαίωμα εκμετάλλευσης των αστικών γραμμών. Το υπουργείο όμως αντιδρά σ' αυτές τις προσπάθειες, ενώ το Σεπτέμβριο του 1928 συμβαίνουν τα περισσότερα αυτοκινητιστικά δυστυχήματα.

Φωτ. 2 Ο φάρος στο μώλο Αγ. Νικολάου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ:

ΠΡΟΓΝΩΣΗ-ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

ΤΟ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ ΓΕΝΙΚΑ

ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΤΟ ΥΠΟ ΕΞΕΤΑΣΗ ΚΤΙΡΙΟ

Είναι κοινά αποδεκτό ότι ο φορέας του πολιτισμού μας είναι η πόλη. Στην πόλη γίνεται η ανταλλαγή του πολιτισμού και του πνεύματος, εδώ βρίσκεται η διοίκηση, εδώ λαμβάνει χώρα το εμπόριο. Περισσότεροι από τους μισούς Έλληνες ζουν σε πόλεις με αποτέλεσμα τη δημιουργία πολλών προβλημάτων. Τα βασικά στοιχεία της πόλης και παράλληλα ανάγκες του ανθρώπου είναι:

Η κατακία.

Η εργασία.

Η αναψυχή.

Η κυκλοφορία.

Ο εφοδιασμός και η καθαριότητα.

Η προσαρμογή της πόλεως στο τοπίο.

Η μελέτη των βασικών παραγόντων που παράγουν την κυκλοφορία είναι δυνατό να οδηγήσει στην εξεύρεση σωστών λύσεων του κυκλοφοριακού προβλήματος της Πάτρας.

Πρέπει οπωσδήποτε να αναζητηθεί μία νέα ισορροπία μεταξύ του ανθρώπου, της πόλης και της κυκλοφορίας. Η κυκλοφορία είναι η προϋπόθεση για τη ζωή στις κατακημένες περιοχές. Όπως εξυπηρετεί τον πολιτισμό έτσι εξυπηρετεί και τη ζωή. Γι' αυτό πρέπει να είναι ο ρυθμιστικός παράγοντας της πόλης. Είναι αλήθεια ότι δε δόθηκε ποτέ ως τώρα η δέουσα προσοχή στα υπάρχοντα και στα αναμενόμενα κυκλοφοριακά προβλήματα. Η πρόληψη στην κυκλοφορία, όπως και στην ιατρική είναι η καλύτερη θεραπεία. Τα επακόλουθα της παραλείψεως του κυκλοφοριακού προγραμματισμού τα ζούμε σήμερα έντονα στην πόλη μας και αν η αδιαφορία συνεχισθεί, η κατάσταση εντός της ερχόμενης δεκαετίας θα γίνει σε ολόκληρη την

Ελλάδα αφόρητη. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι προϋπόθεση για ένα σωστό κυκλοφοριακό προγραμματισμό είναι η γνώση των μελλοντικών κυκλοφοριακών αναγκών, που εξαρτάται από: Τη μελλοντική εξέλιξη των οχημάτων και γενικά της οικονομίας της περιοχής και της Ελλάδος. Την αναμενόμενη ανάπτυξη της περιοχής.

Το μελλοντικό οδικό δίκτυο της περιοχής και από την ποιότητα των υπολοίπων μέσων κυκλοφορίας. Ο χώρος που θα βρίσκεται υπό την άμεση επιρροή της Πάτρας (εργασία, αναψυχή, αγορές) στο τέλος της δεκαετίας του '90 θα μετράει 500.000 κατοίκους. Ενώ έως το έτος 2.020 υπολογίζεται ο πληθυσμός της πόλεως των Πατρών να έχει ανέλθει στον παραπάνω αριθμό κατοίκων. Σχετικά μεγάλη θα είναι και η αύξηση των φορτηγών και λεωφορείων οχημάτων. Με τα παραπάνω δεδομένα είναι δυνατό να γίνει μία πρόγνωση του κυκλοφοριακού φόρτου που θα επικρατεί μελλοντικά στην περιοχή. Στη συνέχεια θα αναπτύξουμε αναλυτικά τα προβλήματα της περιοχής γύρω από τις οδούς Αγ. Ανδρέου, Βότση και Φιλοποίμενος, που είναι παράλληλα και προβλήματα όλης της Πάτρας. Επειδή φιλοδοξούμε αυτή η εργασία να μη μείνει στη στείρα αναφορά προβλημάτων, θα αναφέρουμε τα συμπεράσματά μας και το σπουδαιότερο θα αναπτύξουμε τις θέσεις μας και τις προτάσεις μας για τη λύση των διαφόρων προβλημάτων που μας απασχολούν.

1. Κυκλοφορία πεζών

Το κέντρο της Πάτρας ως το κατ' εξοχήν εμπορικό και διοικητικό κέντρο Δ. Ελλάδος χρειάζεται μία ιδιαίτερη μέριμνα για να μπορέσει να επιζήσει.

Όλοι γνωρίζουμε ότι ο πεζός είναι το πιο αδύνατο σκέλος της κυκλοφορίας. Γι' αυτό χρειάζεται και τη μεγαλύτερη μέριμνα και προστασία. Οι θάνατοι και οι τραυματισμοί που προέρχονται από τροχαία ατυχήματα είναι οι πιο άδικοι. Η κατάσταση που επικρατεί στην πόλη μας, και ειδικά στη συγκεκριμένη περιοχή, όσον αφορά στην κυκλοφορία των πεζών, είναι απαράδεκτη. Ιδιαίτερη μέριμνα πρέπει να ληφθεί για τα παιδιά, τους ηλικιωμένους και τους ανάπηρους. Τα συνήθως πολύ στενά πεζοδρόμια του ενός ή ενάμισι μέτρου-κανένα πεζοδρόμιο δεν επιτρέπεται να έχει καθαρό πλάτος λιγότερο των 2 μέτρων- κλείνονται ή τελείως από περίπτερα ή εν μέρει από στύλους της ΔΕΗ, του ΟΤΕ ή στύλους κυκλοφοριακών σημάτων και

διαφημίσεων ή από παρκαρισμένα αυτοκίνητα. Τα δάπεδα των πεζοδρομίων με τις λακούβες είναι για τους πεζούς, σωστές παγίδες.

Συνοπτικά μπορεί να υπάρξει καλύτερευση της καταστάσεως με τα ακόλουθα μέτρα:

Διαπλάτυνση όλων των πεζοδρομίων της πόλεως σε 2 τουλάχιστον μέτρα και αφαίρεση όλων των εμποδίων από τα πεζοδρόμια της πόλης ή σωστή τοποθέτησή τους. Δημιουργία πεζοδρομίων για την ικανοποίηση των αναγκών των πολιτών- εργασία, αναψυχή, αγορά, μόρφωση. Στους κόμβους και τις διαβάσεις πρέπει να δοθεί η απόλυτη προτεραιότητα στον πεζό, με τη δημιουργία φωτεινών διαβάσεων για τους πεζούς ή ακόμη καλύτερα με την κατασκευή υπογείων ή υπεργείων διαβάσεων. Επίσης πρέπει να υπάρξει πρόβλεψη δικτύου πεζοδρόμων από τις συνοικίες προς το κέντρο και εντός του κέντρου κατόπιν ειδικής μελέτης για την ασφαλή κίνηση των πεζών. Στο εμπορικό κέντρο επιβάλλεται η δημιουργία ευρύτερων ζωνών πεζών για συνάντηση, περίπατο και για να μπορέσει το κέντρο ν' αντιπαραταχθεί επιτυχώς στον κίνδυνο που το απειλεί από τα εμπορικά κέντρα που θα δημιουργηθούν εκτός της πόλης. Γενικά πρέπει ο Δήμος να ασχοληθεί σοβαρά με το θέμα της κυκλοφοριακής ασφάλειας των δημοτών του.

2. Αστική συγκοινωνία

Η αστική συγκοινωνία στην Αγ. Ανδρέου δημιουργεί πολλά κυκλοφοριακά προβλήματα, ρύπανση και ηχορύπανση. Τα προβλήματα αυτά μπορούν ν' αντιμετωπισθούν ως εξής:

Αντικατάσταση των σημερινών λεωφορείων με νέα σύγχρονα, που θα προσφέρουν όλες τις ανέσεις και θα επιβαρύνουν λιγότερο το περιβάλλον με θόρυβο και καυσαέρια. Πύκνωση των δρομολογίων όλων των γραμμών και καθιέρωση νυχτερινών δρομολογίων για την εξυπηρέτηση των εργαζομένων. Επέκταση των υπάρχοντων γραμμών, έτσι ώστε να προσφέρεται συγκοινωνία σε όλους. Μεσοπρόθεσμα καθιέρωση νέου μέσου αστικής συγκοινωνίας, που θα εξυπηρετεί καλύτερα τον πολίτη και δεν θα επιβαρύνει το περιβάλλον. Μέσα στη δεκαετία του '90 πρέπει να μελετηθεί και να εισαχθεί ένα «τραίνο προαστίων» που από την Κ. Αχαΐα έως το Αίγιο σε μικρά χρονικά διαστήματα θα εξυπηρετεί τις μετακινήσεις των κατοίκων των παραλιακών προαστίων από και προς την πόλη. Μελέτη και εισαγωγή του μέτρου της αποκλειστικής χρησιμοποίησεως της δεξιάς λωρίδας των κεντρικών δρόμων και ειδικότερα της

Αγ. Ανδρέου από τα αστικά λεωφορεία για την ταχύτερη μεταφορά των επιβατών. Με τη δημιουργία καλύτερης αστικής συγκοινωνίας επιτυγχάνεται μείωση της κυκλοφορίας για τα ιδιωτικά αυτοκίνητα κατά 40% περίπου. Πρέπει επίσης να εξετασθεί η οικονομική πλευρά της δωρεάν μετακίνησης με τα αστικά λεωφορεία σαν μέτρο βελτίωσης της κυκλοφορίας.

3.Κυκλοφορία δικύκλων

Η Πάτρα είναι σήμερα κυκλοφοριακά εχθρική προς τους πολίτες της και τους επισκέπτες της.

Η κυκλοφορία των δικύκλων και η στάθμευσή τους στα πεζοδρόμια και στις πλατείες αυξάνουν το κυκλοφοριακό πρόβλημα στο κέντρο της πόλης.Μερικά μέτρα που μπορούν να ληφθούν ώστε ν' απελευθερωθούν τα πεζοδρόμια από τη στάθμευση των δικύκλων είναι τα εξής:

Τοποθέτηση στεγάστρων και πρόβλεψη ειδικών θέσεων για τη στάθμευση των παντός είδους δικύκλων στις πλατείες, το λιμάνι και όπου αλλού υπάρχει διαθέσιμος χώρος, για να υπάρξει απελευθέρωση των πεζοδρομίων και των θέσεων πάρκινγκ από τα δίκυκλα.

4. Υπεραστική συγκοινωνία

Για τη μείωση των προβλημάτων που προέρχονται από τις υπεραστικές συγκοινωνίες θα μπορούσαν να προταθούν τα εξής:

Αύξηση της προσφοράς και ποιότητας των θαλασσίων συγκοινωνιών. Σοβαρή αντιμετώπιση της κατασκευής αεροδρομίου στην περιοχή μας, για τις εσωτερικές και εξωτερικές συγκοινωνίες. Αξιοποίηση των δυνατοτήτων των τρενών, που σήμερα βρίσκονται στο επίπεδο του περασμένου αιώνα. Επίσης θα πρέπει να δοθεί η δέουσα σημασία για τη μελλοντική εκλογή της κατάλληλης θέσης ενός υπεραστικού σταθμού λεωφορείων. Έτσι από κυκλοφοριακής απόψεως αποφασιστικό ρόλο παίζουν οι κάτωθι παράγοντες:

Η θέση του σταθμού ως προς τα υπόλοιπα μέσα συγκοινωνίας.

Η θέση του σταθμού ως προς το οδικό δίκτυο της Πάτρας.

Το μέγεθος του χώρου που διατίθεται για τις λειτουργικές ανάγκες του σταθμού.

Η κυκλοφορία που θα προκύπτει από τη μελλοντική λειτουργία του σταθμού.

Η υπόλοιπη κυκλοφορία που θα επικρατεί μελλοντικά στο οδικό δίκτυο.

Αξίζει να σημειωθεί ότι τα παραπάνω πρέπει να ληφθούν υπόψη σε περίπτωση επεκτάσεως του ήδη υπάρχοντος υπεραστικού σταθμού λεωφορείων. Οπότε τα αποτελέσματα στην κυκλοφορία των παραλιακών οδών και συγκεκριμένα στην υπό εξέταση περιοχή, θα είναι θετικά.

5. Οδική κυκλοφορία

Το οδικό δίκτυο της περιοχής μας ποιοτικώς και ποσοτικώς βρίσκεται σε κακή κατάσταση. Οι αυξανόμενες ανάγκες των πολιτών έχουν σαν επακόλουθο την αύξηση της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων. Ως το τέλος του αιώνα προβλέπεται η Πάτρα να έχει τουλάχιστον 350.000 κατοίκους και 100.000 αυτοκίνητα. Είναι αλήθεια ότι οι υπάρχοντες δρόμοι δεν έχουν γίνει σύμφωνα με τους κανόνες της κυκλοφοριακής τεχνικής και έτσι η οδική κυκλοφορία στην πόλη μας πάσχει.

Η κυκλοφορία εντός της πόλεως είναι σήμερα και θα γίνεται με την πάροδο του χρόνου, περισσότερο προβληματική. Η Τροχαία βλέπει στο μονόδρομο το γενικό φάρμακο αντιμετώπισης της κυκλοφορίας και έτσι κάθε λίγο δημιουργούνται και νέοι μονόδρομοι. Σε λίγα χρόνια η πόλη μας θα είναι ένας απέραντος μονόδρομος. Στα πλεονεκτήματα της μονοδρόμησης μετράει η καλύτερευση της ροής στο δρόμο που μονοδρομείται και στους κόμβους που περιέχει αυτός ο δρόμος. Επίσης υπάρχει ελάττωση των ατυχημάτων και εξοικονόμηση χώρων κατά μήκος των δρόμων για στάθμευση. Και όμως τα αποτελέσματα των μονόδρομων δεν είναι πάντοτε θετικά, γιατί τα προβλήματα μετατοπίζονται αλλά δε λύνονται αφού η κίνηση μεταφέρεται σε άλλους γειτονικούς δρόμους. Κάθε μονόδρομος αλλά και κάθε μέτρο, που λαμβάνεται πρέπει προηγουμένως να μελετηθεί με όλες τις επιπτώσεις, που θα έχει στο οδικό δίκτυο και μετά από δοκιμαστικό χρόνο να εφαρμοστεί οριστικά. Οι στενωποί του οδικού δικτύου θα πρέπει να παραμερισθούν.

Σήμερα στην πόλη μας έχουμε 25% περισσότερο κυκλοφοριακό φόρτο από ό,τι θα είχαμε χωρίς τους μονόδρομους, για τον απλούστατο λόγο ότι οι αποστάσεις που πρέπει να διανύσει ένα όχημα για να φτάσει στον προορισμό του, γίνονται μεγαλύτερες. Η σηματοδότηση, ως βοηθητικό μέσο κυκλοφορίας είναι δυστυχώς ελλιπέστατη. Η φωτεινή σηματοδότηση δεν αποδίδει τα αποτελέσματα που έπρεπε και που μπορούσε ν'αποδώσει. Έτσι αντί να δημιουργεί ροή στην κυκλοφορία επιδρά ανασταλτικά.

Δεν υπάρχει στην πόλη μας ούτε ένα μέτρο ποδηλατοδρόμου. Οι νέες παραλιακές λεωφόροι και οι εθνικοί δρόμοι τουλάχιστον έπρεπε να διαθέτουν και από τα δύο μέρη λωρίδες ποδηλάτων.

Κατά μέσον όρο κάθε αυτοκίνητο ιδιωτικής χρήσεως βρίσκεται 22 ώρες το 24ωρο σταθμευμένο και μόνο 2 ώρες καθημερινά σε κίνηση. Από αυτή την πραγματικότητα γίνεται σαφές πόσο αναγκαίοι είναι οι χώροι στάθμευσης σε μια πόλη. Στην πόλη μας το πάρκινγκ είναι ανύπαρκτο. Γι αυτό καταλαμβάνουν τ' αυτοκίνητα τους στενούς δρόμους που έπρεπε να βρίσκονται αποκλειστικά στη διάθεση της κυκλοφορίας, αλλά και τα πεζοδρόμια και τις πλατείες που έπρεπε ν' ανήκουν αποκλειστικά στους πεζούς. Έτσι εξηγείται το κυκλοφοριακό χάος και η ύπαρξη κινδύνων για τους πεζούς στην οδό Αγ. Ανδρέου και στη γύρω περιοχή. Είναι λοιπόν απόλυτα αναγκαίο να δημιουργηθούν, έως το 2.000, θέσεις πάρκινγκ για ακόμη 20.000 αυτοκίνητα. Οι χώροι του πάρκινγκ δεν επιτρέπεται να αφευθούν στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Πρέπει η τοπική αυτοδιοίκηση ν' αναλάβει την πρωτοβουλία του προγραμματισμού, της εκτέλεσης και της εκμετάλλευσης των χώρων στάθμευσης των αυτοκινήτων.

Πρόβλημα στην κυκλοφορία δημιουργούν και τα φορτηγά αυτοκίνητα. Σταθμεύουν στους στενούς δρόμους προς φορτοεκφόρτωση εμπορευμάτων και δημιουργούν προ πάντων, σε ώρες αιχμής, κυκλοφορικά αδιέξοδα. Η καθιέρωση του φορτώματος και ξεφορτώματος από 10 μ.μ. έως 6 π.μ. θα μπορούσε ν' ανακουφίσει την κυκλοφορία.

Για την αντιμετώπιση του κυκλοφοριακού προβλήματος απαιτούνται τα ακόλουθα:

Καλή κατασκευή των δρόμων κύριας κυκλοφορίας. Μέσα στη δεκαετία του '90 θα πρέπει να διανοιγούν όλοι οι δρόμοι του σχεδίου πόλεως με ασφαλτόστρωση ή τσιμεντόστρωση. Οι κύριοι δρόμοι του οδικού δικτύου πρέπει να είναι έτσι κατασκευασμένοι ώστε να μπορούν ν' αναλάβουν άνετα τον κυκλοφοριακό φόρτο της περιοχής. Έτσι ο οδηγός δε θ' αναζητήσει άλλους δρόμους για να φτάσει γρηγορότερα στο σκοπό του και απαλλάσσονται οι περιοχές των κατοικιών από ξένη κυκλοφορία. Δημιουργία νέων δρόμων και κόμβων, σύμφωνα με τους κανόνες της κυκλοφοριακής τεχνικής, με πρωταρχικό στόχο την κατασκευή της περιμετρικής καθώς και της ζεύξης Ρίου-Αντιρρίου. Περιορισμός των λωρίδων κυκλοφορίας στην παραλιακή οδό ώστε να αποθαρρυνθεί η διερχόμενη κυκλοφορία. Μελέτη των επιδράσεων, που θα έχει στο

οδικό δίκτυο η εισαγωγή μονόδρομων και άλλων περιοριστικών μέτρων, προτού καθιερωθούν. Οι οδοί Αγ. Ανδρέου, Όθωνος Αμαλίας, Κολοκοτρώνη και Ερμού γίνονται διπλής κατεύθυνσεως. Αντιστρέφεται η μονοδρόμηση της οδού Ρήγα Φεραίου. Η απαγόρευση της στάθμευσης και της στάσης στις οδούς Κορίνθου, Μαιζώνος, Αγ. Ανδρέου, Ερμού και Κολοκοτρώνη. Επέκταση και αλλαγή της φωτεινής σηματοδότησης και εισαγωγή διαφόρων προγραμμάτων λειτουργίας τους, ανάλογα με τον κυκλοφοριακό φόρτο που επικρατεί. Καθιέρωση πρασίνων κυμάτων για όσο το δυνατό περισσότερα κυκλοφοριακά ρεύματα. Σωστή σηματοδότηση των κανόνων κυκλοφορίας. Πρέπει να γίνει νέα διαγράμμιση όλων των οδών και κόμβων. Καθιέρωση ποδηλατοδρόμων, όπου είναι δυνατό. Στο μελλοντικό κυκλοφοριακό σχεδιασμό σπουδαία θέση πρέπει να καταλάβει και η μέριμνα που πρέπει να ληφθεί για το αυτοκίνητο όταν αυτό δεν κινείται με τη δημιουργία χώρων στάθμευσης εκτός των δρόμων για επιπλέον 20.000 αυτοκίνητα έως το 2.000 και γενίκευση του ωριαίου πάρκινγκ για την εξυπηρέτηση κατ' εξοχήν των επισκεπτών και των πελατών των καταστημάτων. Με την κατασκευή θέσεων πάρκινγκ σε υπόγεια γκαράζ κάτω από τις πλατείες σε συνδυασμό ίσως με καταστήματα και σε πολυόροφα κτίρια σε υποφερτή απόσταση από το κέντρο. Έτσι οι δρόμοι θα απελευθερωθούν από τα σταθμεύοντα αυτοκίνητα και θα χρησιμοποιούνται σε όλο τους το πλάτος από τη ρέουσα κυκλοφορία. Η αποκλειστικότητα των πάρκινγκ να ανήκει στην τοπική αυτοδιοίκηση. Δημιουργία αρτηριών εκτός του κέντρου για τη διοχέτευση σε αυτές της διερχόμενης κυκλοφορίας. Επιπλέον χρειάζεται σωστή οργάνωση της κυκλοφορίας μέσα στην πόλη που μπορεί να γίνει μόνο από το γνώστη των προβλημάτων που είναι ο Δήμος. Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι έχουν γίνει σημαντικά βήματα για την ουσιαστική αναβάθμιση της κυκλοφορίας της Πάτρας.

6. Η περιμετρική της Πάτρας

Η περιμετρική της Πάτρας θα δώσει πνοή στην ανάπτυξη της πόλης. Είναι ένα μεγάλο θετικό βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση. Η παρακαμπτήρια οδός της Πάτρας προβλέπεται ν' ανακουφίσει μερικές κύριες αρτηρίες της πόλης που έχουν κατεύθυνση παράλληλη προς αυτήν ενώ άλλες αρτηρίες κάθετες προς αυτήν θα έχουν αυξημένο κυκλοφοριακό φόρτο. Γενικά η παρακαμπτήριος θα ελαφρύνει την κυκλοφορία της πόλης και ειδικά τις παράλληλες προς αυτήν αρτηρίες σε ποσοστό όχι μεγαλύτερο από 20% της όλης κυκλοφορίας. Έτσι η πόλη θ'

ανακουφιστεί από τη διερχόμενη ξένη κυκλοφορία με όλα τα ευχάριστα επακόλουθα της μείωσης των θορύβων, της ελλάτωσης των καυσαερίων και της κυκλοφοριακής εφησύχησης. Με αυτό τον τρόπο το ιστορικό και πολιτισμικό κέντρο της Πάτρας θα παραμείνει άθικτο από τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της κυκλοφορίας και τα αντιαισθητικά της αποτελέσματα. Από την εξέλιξη των γεγονότων φαίνεται ότι η περιμετρική είναι μια ρεαλιστική λύση.

7. Κυκλοφοριακή ασφάλεια

Η καλύτερευση της τεχνικής κατάρτησης των αυτοκινήτων και ο έλεγχος της ποιότητας των εξαρτημάτων των αυτοκινήτων, θα συμβάλλουν στην κυκλοφοριακή ασφάλεια. Η κυκλοφοριακή εγκατάσταση - δρόμος, κόμβος, σηματοδότηση - είναι βασικός παράγοντας ατυχημάτων. Η κατάσταση των δρόμων με τις λακούβες, την έλλειψη στηθαίων ασφαλείας και ο ελλειπής ή ανύπαρκτος φωτισμός είναι αιτίες ατυχημάτων. Ο άνθρωπος ως μέτοχος της κυκλοφορίας γίνεται επίσης αιτία ατυχημάτων.

8. Κυκλοφορία και πολεοδομία-χωροταξία

Η κυκλοφορία της πόλεως δεν μπορεί ν' αντιμετωπισθεί χωριστά από την πολεοδομία και χωροταξία. Δυστυχώς πρέπει να επισημανθεί ότι ως τώρα δεν υπήρξε σοβαρή αντιμετώπιση ούτε της πολεοδομίας, ούτε της κυκλοφορίας. Οι κατά καιρούς επεκτάσεις του σχεδίου πόλεως, δε συνοδεύτηκαν ποτέ από κυκλοφοριακή μελέτη. Έτσι και στις επεκτάσεις του σχεδίου θα έχουμε εν καιρώ τα ίδια κυκλοφοριακά προβλήματα, όπως στο παλαιό σχέδιο. Ένα από τα θεμέλια της σύγχρονης πολεοδομίας είναι ένα ευρύχωρο οδικό δίκτυο πάνω στο οποίο θα εφαρμόζεται ένα κυκλοφοριακό σύστημα και για τα ιδιωτικά αυτοκίνητα και για την αστική συγκοινωνία. Μέσα σ' αυτό το κυκλοφοριακό σύστημα πρέπει να βρουν θέση οι επιρροές στην κυκλοφορία, που θα προέλθουν από την αύξηση του πληθυσμού, από τη βιομηχανική ζώνη, τα νέα νοσοκομεία, το αεροδρόμιο, το δικητήριο, την επέκταση του λιμένα, τη σύνδεση Ρίου-Αντιρρίου κλπ. Πρέπει να αποδειχθεί ότι το προβλεπόμενο οδικό δίκτυο θα είναι σε θέση ν' αφομαώσει όλη την αναμενόμενη κυκλοφορία, διαφορετικά πρέπει να υπάρξουν εγκαίρως αλλαγές και διορθώσεις, είτε στο οδικό δίκτυο, είτε στα έργα που έχουν προγραμματισθεί. Ότι όμως κι αν γίνει τελικά, για να βρεθεί η ιδανική λύση θα πρέπει να ληφθούν υπόψη οι πολεοδομικές ιδιαιτερότητες.

9.Κυκλοφορία και προστασία του περιβάλλοντος

Ο θόρυβος, τα καυσαέρια και οι χώροι πρασίνου, που χάνονται για την κατασκευή δρόμων καθώς και η καταστροφή του τοπίου, είναι οι σπουδαιότερες επιβαρύνσεις του περιβάλλοντος από τη σημερινή κυκλοφορία.

Πρέπει να ληφθούν μέτρα περιορισμού του θορύβου και επιβαρύνσεως της ατμόσφαιρας από τα καυσαέρια εντός των κατοικημένων περιοχών. Μέσα από μελέτες πρέπει να βρεθεί τρόπος μετρήσεως της επιβαρύνσεως του περιβάλλοντος λόγω θορύβου και καυσαερίων. Πρέπει να ερευνηθούν οι λόγοι που δημιουργούν την επιβάρυνση. Η ταχύτητα και η κακή κατάσταση των οχημάτων δημιουργούν, ως γνωστόν, και μεγαλύτερο θόρυβο και περισσότερα καυσαέρια. Πρέπει να γίνει αποτελεσματική υποστήριξη μέσων κυκλοφορίας φιλικών προς το περιβάλλον. Όσο το δυνατό περισσότερες διαδρομές να διανύονται με τα πόδια, με το ποδήλατο ή με τα αστικά μέσα συγκοινωνίας. Γι' αυτό πρέπει οι δρόμοι των πεζών, των ποδηλάτων και των αστικών μέσων κυκλοφορίας να κατασκευαστούν, έτσι ώστε να προσελκύουν όσο το δυνατό περισσότερους ανθρώπους να τους ακολουθούν. Με οργανωτικά μέτρα, λοιπόν, θα μπορούσε να καλυτερεύσει η κατάσταση κατά πολύ. Επίσης πρέπει να εξετασθεί η περίπτωση της άρνησης χορήγησης οικοδομικών αδειών για κατοικίες σε δρόμους υψηλής κυκλοφορίας.

10. Κυκλοφορία που δημιουργεί η βιομηχανία

Με βάση την αναμενόμενη εξέλιξη της βιομηχανίας και γενικότερα της ανάπτυξης στην Ελλάδα γίνονται προτάσεις δημιουργίας δικτύου μεταφορών σύμφωνα με τα τοπικά δεδομένα και αφού ληφθούν υπ' όψη η αποκέντρωση, η προστασία του περιβάλλοντος και η εξοικονόμηση ενέργειας.

Η κυκλοφορία που δημιουργείται από τη βιομηχανία είναι διαφορετικής μορφής. Η κυκλοφορία λόγω βιομηχανίας δημιουργείται από τους εξής κυρίως λόγους:

Οι απασχολούμενοι στη βιομηχανία θα κινηθούν συνήθως δύο φορές την ημέρα, μία για την ανάληψη της εργασίας και μία για την επιστροφή στο σπίτι. Οι επισκέπτες της βιομηχανίας όπως αντιπρόσωποι, τεχνικοί κ.λ.π. θα κινηθούν καθημερινώς προς και από την βιομηχανία καθ' όλες τις εργάσιμες ώρες. Η μεταφορά πρώτων υλών προς τη βιομηχανία και η μεταφορά ετοιμών προϊόντων από τη βιομηχανία θα γίνει επίσης καθημερινά και κατά τις ώρες εργασίας.

Η κυκλοφορία που παράγει η βιομηχανία δεν κινείται επάνω σε αυτοτελή κυκλοφοριακά δίκτυα και ούτε διαθέτει συνήθως ειδικά μεταφορικά μέσα. Χρησιμοποιεί τα δίκτυα και τα μέσα που υπάρχουν και για τις άλλες ανάγκες κινήσεως. Για την εκτίμηση των κυκλοφοριακών αναγκών μιας περιοχής γενικά και ειδικότερα στην υπό εξέταση περιοχή μας, παίζει συνεπώς το άθροισμα όλων των κυκλοφοριακών αναγκών τον αποφασιστικό ρόλο. Για αυτό πρέπει να αποφευχθεί η διακίνηση βιομηχανικών προϊόντων από την οδό Αγ. Ανδρέου, επειδή επιβαρύνει το ήδη βεβαρημένο κυκλοφοριακό σύστημα.

11. Ο θαλάσσιος άξονας

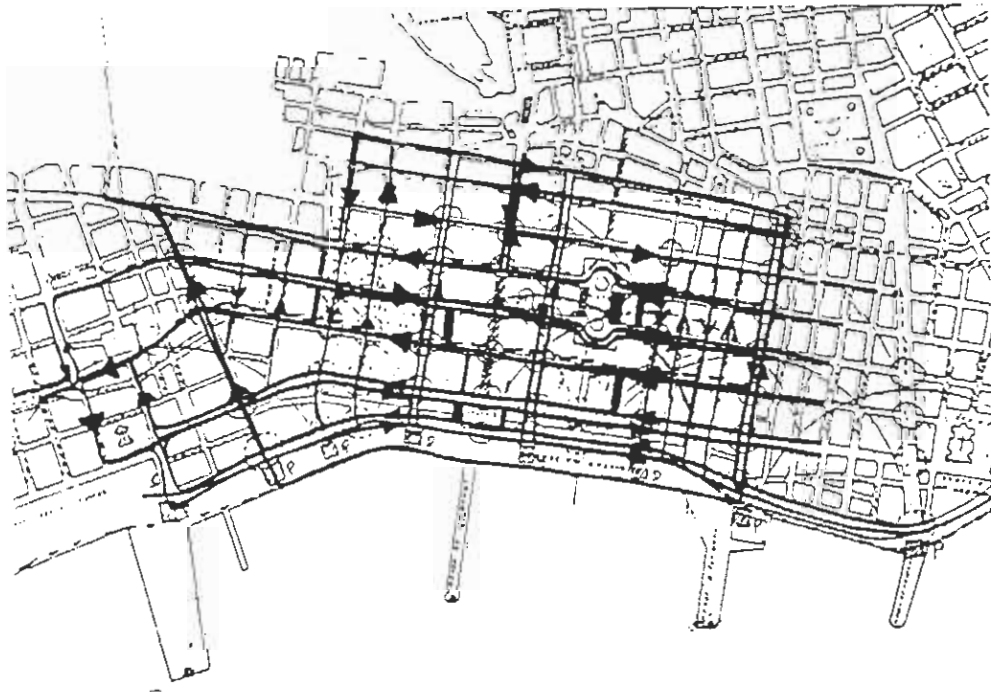
Το Ιόνιο πέλαγος με τα νησιά του και τους κόλπους του αποτελεί ένα είδος φυσικής διώρυγας η οποία δυστυχώς έως σήμερα ελάχιστα έχει χρησιμοποιηθεί κυκλοφοριακά. Όμως αποτελεί μια διεξοδική λύση και ως προς την εξοικονόμηση ενέργειας και ως προς την προστασία του περιβάλλοντος. Βασική προϋπόθεση λειτουργίας ενός θαλάσσιου δικτύου στη Δ. Ελλάδα είναι η κατασκευή μικρών λιμανιών κατά μήκος των ακτών, η οδική και η εν μέρει σιδηροδρομική σύνδεσή τους με τα αστικά κέντρα και η εκλογή 2-3 τύπων μικρών караβιών, τα οποία θ' αναλάβουν τη μεταφορά ενός μεγάλου μέρους των πρώτων υλών, ενός μέρους των γεωργικών και βιομηχανικών προϊόντων και τη μεταφορά μέρους ανθρώπων για την καθημερινή εργασία ή την αναψυχή. Έτσι θα περιοριστεί η περιβαλλοντική ρύπανση στην ευρύτερη περιοχή των Πατρών και ειδικότερα στην οδό Αγ. Ανδρέου και στις γύρω οδούς.

12. Τα κτίρια και η προστασία τους

Οι κάτοικοι των πόλεων επιβαρύνονται όλο και περισσότερο από τις οχλήσεις της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων, όπως θόρυβος, δονήσεις, καυσαέρια, σκόνη, οπτική και αισθητική επιβάρυνση χώρου. Το μέγεθος των οχλήσεων κυμαίνεται από τόπο σε τόπο. Η κάθε μία από τις παραπάνω οχλήσεις μόνη της είναι μικρή, η συχνή όμως επανάληψή τους δημιουργεί προβλήματα. Οι επιβαρύνσεις γενικά δεν είναι μεγαλύτερες από αυτές των βιομηχανιών ή της κεντρικής θέρμανσης ή ακόμη θορυβούντων γειτόνων. Η πιο συχνή και δυσάρεστη επιβάρυνση είναι αυτή του θορύβου.

Δεν υπάρχει συνταγή για την προστασία της καταικίας και των κτιρίων από τις οχλήσεις της κυκλοφορίας. Το πιο ευρύ και αποτελεσματικό μέτρο αλλά και το πιο δύσκολο να εφαρμοσθεί

είναι η διαπαιδαγώγηση όλων που συμμετέχουν στη κυκλοφορία είτε ως οδηγοί είτε ως πεζοί. Όλα τα υπόλοιπα μέτρα που προτείνονται ανακουφίζουν ή προστατεύουν μόνο από ένα μέρος των οχλήσεων. Για αυτό χρειάζονται να ληφθούν πολλά μέτρα για να επιτύχουμε τη συμβίωση της κυκλοφορίας και της κατοικίας μέσα στην κατοικημένη περιοχή. Χρειάζεται αλλαγή νοοτροπίας όχι μόνο από τους πολίτες αλλά και από τους υπευθύνους των συγκοινωνιακών έργων που είναι το κράτος κατά κύριο λόγο και οι δήμοι κατά δεύτερο. Η προστασία των κτιρίων από τις οχλήσεις της κυκλοφορίας επηρεάζει τη χωροταξία, στην κυκλοφοριακή τεχνική, την οδοποιία και την αρχιτεκτονική. Προστασία της κατοικίας υπό την έννοια της κυκλοφοριακής μετρίασης σημαίνει περιορισμό του δυνατού, δηλαδή του αυτοκινήτου υπέρ των αδυνάτων, ειδικά των παιδιών, των ηλικιωμένων και των ανάπηρων.

Σχ. 8 Το κυκλοφοριακό σύστημα στο κέντρο της Πάτρας: Οι οδοί Αγ. Ανδρέου, Όθωνος - Αμαλίας, Ερμού και Κολοκοτρώνη γίνονται διπλής κατεύθυνσης. Αντιστρέφεται η μονοδρόμηση της οδού Ρήγα Φεραίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

1900. Αρχιτεκτονική στα Βαλκάνια και αναφορά στην Κεντρική Ευρώπη

Στην κεντρική Ευρώπη στα μέσα του 19ου αιώνα δημιουργούνται προβληματισμοί και νέες τάσεις στην πολεοδομία και στην αρχιτεκτονική, λόγω ακριβώς της βιομηχανικής επανάστασης. Τάσεις που σαρώνουν μεθοδικά, την « παραδοσιακή » αντίληψη στην αρχιτεκτονική, με την εισαγωγή νέων υλικών, παράλληλα με την νέα οικονομικοκοινωνική δομή που επιβάλλεται. Η Τουρκική κατοχή, που σε ορισμένες βαλκανικές χώρες θα διαρκέσει μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα, θα έχει σαν αποτέλεσμα, τη σύνθετη παρουσία επιδράσεων στις αρχιτεκτονικές επινοήσεις που έρχονται από τη Δύση και από την Ανατολή. Ενώ στην Κεντρική Ευρώπη οι επιδιώξεις της βιομηχανικής επανάστασης παίρνουν σάρκα και οστά, στη Βαλκανική γίνονται ακόμη απελευθερωτικοί πόλεμοι σε ένα οικονομικό πλαίσιο κάθε άλλο παρά αναπτυγμένο.

Πολλά κοινά ιστορικά δεδομένα, συνδέουν τις εθνότητες που απαρτίζουν τη βαλκανική χερσόνησο. Ο βαλκανικός χώρος σαν « σταυροδρόμι » των πολιτιστικών τάσεων και κινήσεων, υπήρξε πάντα ευαίσθητος στις επιδράσεις, τόσο από τη Δύση, όσο και από την Ανατολή.

Κατά τα μέσα του 19ου αιώνα και ενώ στη Δυτική Ευρώπη δοκιμάζονται νέα πρότυπα πολεοδομικής οργάνωσης και επέμβασης, τα Βαλκάνια δεν έχουν να επιδείξουν ακόμη τίποτα το ιδιαίτερο στην αρχιτεκτονική, μια και βρίσκονται ακόμη σε εμπόλεμη κατάσταση, για την απελευθέρωση εθνικών εδαφών, μέσα σε μια προσδευτικά διογκούμενη οικονομική κρίση. Η βιομηχανική ανάπτυξη δεν αγγίζει ακόμη τις χώρες των βαλκανίων, οι οποίες παρά την μακροχρόνια κατοχή τους από τον Τουρκικό ζυγό, διατηρούν ανέγγιχτη την παράδοση. Στα κράτη αυτά η παράδοση θα μπορούσε ίσως ν' αποτελέσει, τη θεωρητική βάση της ενοποίησης στοιχείων στην αναζήτηση μιας νέας αρχιτεκτονικής.

Την επιβολή ξενόφερτων βασιλικών οίκων στις βαλκανικές χώρες από τις μεγάλες δυνάμεις, ακολουθεί η εισαγωγή ξενικών προτύπων στην αρχιτεκτονική, τυπικά εκλεκτικιστικών, όπως εξάλλου συμβαίνει και στην Ευρώπη του 19ου αιώνα. Η τάση αυτή ενθαρρύνθηκε και από την

αστική άρχουσα τάξη, αλλά ευνοήθηκε και από την έλλειψη εθνικών αρχιτεκτονικών σχολών. Μετά την απελευθέρωση από τον Τουρκικό ζυγό, η αναζήτηση των «ριζών» στην αρχιτεκτονική, έφερε πολλές παλινδρομήσεις στην εξέλιξη της νέας αρχιτεκτονικής, η οποία θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει, σε εθνικό επίπεδο, την ομαλή συνέχεια, παρακάμπτοντας το διάλειμμα της ρυθμολογικής και μορφολογικής αλληλουχίας.

Η νέα αστική τάξη στερεώνοντας την πολιτική και οικονομική της ισχύ, προσβλέπει με μεγάλο ενδιαφέρον, προς την ξενική εισαγωγή παιδείας, καλλιτεχνικής και φιλοσοφικής, που προέρχεται κυρίως από τη Γαλλία και τη Γερμανία και την οποία θεωρεί σαν την καταλληλότερη για να επιλύσει τα αισθητικά προβλήματα της νέας κοινωνίας, που η ίδια αυτή τάξη διαμορφώνει.

Οι νεοκλασικές και υστερονεοκλασικές παρεμβάσεις, δίνουν την « εικόνα » της πόλης στις αρχές του αιώνα. Η ακαδημαϊκή αρχιτεκτονική κυριαρχεί και η γενιά των πρώτων ελλήνων τεχνικών, αφομοιώνει τα διδάγματα της εκλεκτικιστικής αρχιτεκτονικής της Κεντρικής Ευρώπης. Μέσα στην ανυπαρξία - την εποχή εκείνη - αρχιτεκτονικών σπουδών στην Ελλάδα, επιβάλλονται πρότυπα που θα βρουν στον ελληνικό χώρο παρθένο έδαφος ανάπτυξης. Ο ύστερος νεοκλασικισμός, με την εισαγωγή μιας προσωπικής έκφρασης ρυθμολογικών επινοήσεων, θα αποτελέσει κατά κάποιο τρόπο, ένα είδος μετάβασης, από την πρώιμη νεοκλασική μορφολογία στον ιστορισμό. Αυτό γίνεται όμως μέσα από μια επιλεκτική διαδικασία στη χρήση των ρυθμολογικών προτύπων, η οποία θα καθιερωθεί για μεγάλο χρονικό διάστημα στην οικοδομική δραστηριότητα της χώρας, σαν ένα είδος ακολουθητέας αρχιτεκτονικής «συνταγής».

Ο εκλεκτικισμός ήδη έχει εισχωρήσει στην αρχιτεκτονική παραγωγή, αποφεύγοντας τη χρησιμοποίηση στοιχείων από το συντακτικό των κλασικών ρυθμών, προτείνοντας συνταγές από τη γαλλική αρχιτεκτονική του 16ου αιώνα και την εξέλιξή της στα μορφολογικά πρότυπα του Rococo και της δεύτερης αυτοκρατορίας. Αρχιτέκτονες όπως οι, Αν. Μεταξάς, Λ. Σγουτάς, Α. Χέλμης, Ι. Αξελός, Ιφ. Κοκκινίδης και Αν. Θεοφιλάς, αλλά και άλλοι ακόμα θα δώσουν το εκλεκτικιστικό πρόσωπο της Ελλάδας.

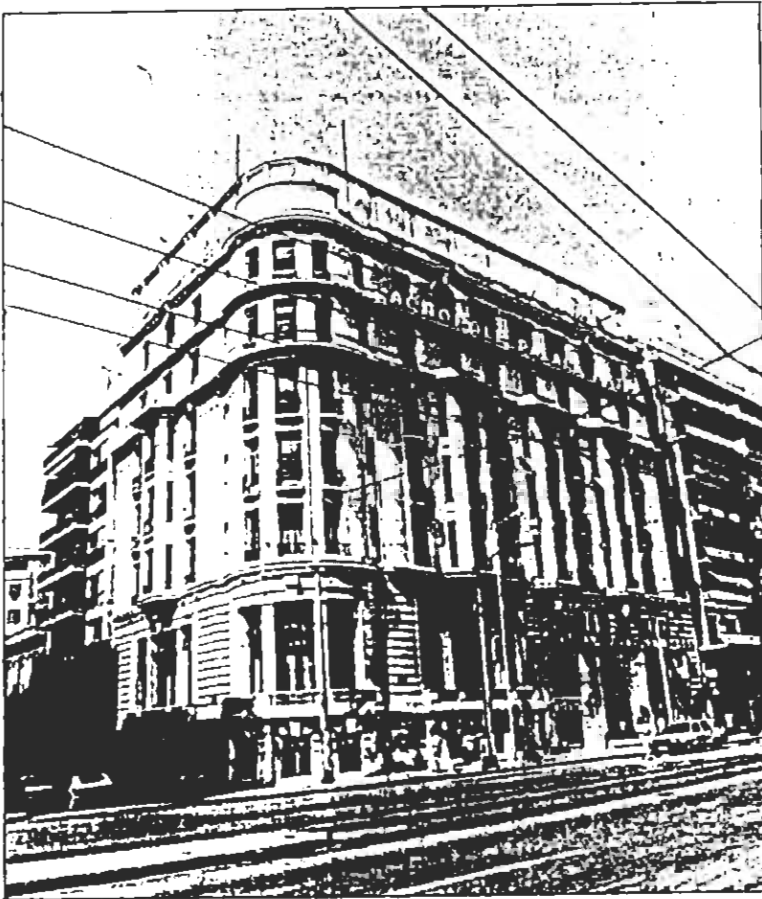
Οι αναζητήσεις της αρχιτεκτονικής (1900-1920)

Οι δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας είναι, όπως και στις άλλες περιοχές, μια περίοδος έντονου προβληματισμού. Λόγω της μαζικής μετανάστευσης από τη γη της Ιωνίας στην Ελληνική Επικράτεια οι επιπτώσεις ήταν πολλές. Η φροντίδα της άμεσης στέγασης και οργάνωσης ενός πολύ μεγάλου αριθμού ατόμων, αποτέλεσε την βασική αρχιτεκτονική φροντίδα στη δεκαετία 1920-30, αναγκάζοντας τον αρχιτεκτονικό κόσμο να προβληματισθεί έντονα. Τα χρόνια του μεσοπολέμου η αναζήτηση μιας αληθινά εθνικής αρχιτεκτονικής, αποτελεί βασική προτεραιότητα των ανθρώπων των γραμμάτων και των τεχνών. Η κρίση και η αμφισβήτηση έχουν ξεκινήσει ήδη από τα πρώτα χρόνια του 1900, όχι μόνο μέσα από την παραγωγή της νέας πραγματικότητας στην αρχιτεκτονική του τόπου, αλλά και μέσα από διάφορα κείμενα στα οποία απηχούν αυτά οι προβληματισμοί. Επιπλέον εκείνη την εποχή - στις δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα τα αρχιτεκτονικά πράγματα είναι ρευστά.

Με την αρχή του 20ού αιώνα διαγράφεται όμως καθαρότερα, ποιες από τις τεχνοτροπίες μέλλουν να έχουν προοπτική και ποιες θα αφεθούν σε μια σταδιακή εγκατάλειψη μέσα στις επόμενες δεκαετίες. Ήδη η εμφάνιση του *Art Nouveau* σήμαινε συνειδητοποίηση και προσπάθεια απελευθέρωσης από τον πρωτόγνωρο, στην ιστορία της αρχιτεκτονικής, εναγκαλισμό των "αρχιτεκτόνων" του 19ου αιώνα με το παρελθόν και τις ποικίλες ιστορικές μορφολογίες του. Οι νέες μορφές ζωής και παραγωγής οδηγούν στη σταδιακή απόρριψη αυτής της ιδεολογίας της επίσημης αρχιτεκτονικής και διαμορφώνουν το νέο σύνθημα-πλαίσιο, που δεν είναι πια ιδεολογία των "μηχανικών" μόνο, αλλά και εκείνων, που σπουδάζουν και φέρνουν τον τίτλο του αρχιτέκτονα. Το σύνθημα αυτό μπορεί να διατυπωθεί με απαιτήσεις όπως καθαρή οργάνωση χώρου, απλή, κυβιστική έκφραση του οικοδομήματος, συσχετισμός εσωτερικής διαρθρώσεως και εσωτερικής μορφής, τάση προς την ασυμμετρία, παραίτηση από την δημιουργία εντυπωσιακών προσόψεων και μείωση ή ελαχιστοποίηση των διακοσμητικών μοτίβων. Το BETON έχει αρχίσει να χρησιμοποιείται ήδη από το 1911. Έτσι η χρήση του BETON, το οποίο απαιτεί νέες μορφολογικές παραδοχές, στην αρχιτεκτονική βρίσκεται στα πρώτα βήματα. Καθιερώνεται μία λειτουργική αρχιτεκτονική με την άποψη ότι η πρόσοψη πρέπει να είναι έκφραση της κάτοψης.

Το νέο αυτό μορφολογικό πλαίσιο δεν μπορεί να λεχθεί ότι ολοκληρώνεται μέσα στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα. Γεγονός όμως είναι ότι σ' αυτή την περίοδο οι ανανεωτικές δυνάμεις πολλαπλασιάζονται και συνειδητοποιούν καθαρότερα τις απαιτήσεις της νέας πραγματικότητας που δημιουργούσε η βιομηχανική επανάσταση, τα νέα υλικά και η νέα κατασκευαστική σκέψη, αλλά και οι κοινωνικές αναζητήσεις και διαφοροποιήσεις από τη Γαλλική Επανάσταση και μετά.

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε τα κυριότερα αρχιτεκτονικά κινήματα που επηρέασαν το κτίριο Μαραγκόπουλου, που εξετάζουμε.

Φωτ. 3 Ξενοδοχείο «Acropole Palace» (1925 - 26) Αρχιτ. Σωτ. Μαγιάσης.

Η ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ
ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '20
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

« Πόλη ακρωτηριασμένη και απειλητική- κατ' εικόνα της ζωής σου και ομοίωση- όπου βιάζεσαι να βρείς μια δίοδο ανοιχτή για ν' αποδράσεις . Και με το δίκιο σου, γιατί οι πολιτείες είναι ανύπαρκτες, αν δεν τις συντηρεί η μνήμη των ανθρώπων, αν δεν μπορεί να ταξιδέψει μέσα τους ο χρόνος, αν ολοένα λιγοστεύουν τα σημάδια τους , που ανακαλούν στους ζωντανούς το παρελθόν τους... γιατί η πόλη πλέον αναπτύσσεται μακριά σου και ερήμην σου, ενώ εσύ - μαζί με τόσους άλλους - κατοικείς παγιδευμένος σε μια πόλη φάντασμα. »

Κώστας Λογαράς - « Σάββατα δίχως μύθο » (Αθήνα 1990 εκδ.Ρόπτρον)

Ανάγκη επιτακτική , η έρευνα της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου, ιδιαίτερα στην Πάτρα. Μια έρευνα κριτικής ανάλυσης της έκφρασης της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στην πόλη με την εντονότερη - ίσως - νεοκλασική εικονογραφία και ιστορία. Επιτακτική και επιβεβλημένη ανάγκη λοιπόν, να ιχνηλατηθεί και να καταγραφεί αρχιτεκτονικά και αισθητικά το παρελθόν της πόλης της περιόδου '20 - '40. έτσι ώστε να δημιουργηθεί η ιστορική συνέχεια της αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής φυσιογνωμίας της. Θα έλεγε κανείς ότι η ιστορία της Πάτρας αρχίζει από το νεοκλασικισμό. Ωστόσο, η πόλη αναπτύσσεται ενιαία και «ταξιδεύει μέσα στο χρόνο» αφήνοντας έντονα τα ίχνη της αρχιτεκτονικής της εξέλιξης. Η περίοδος λοιπόν του Μεσοπολέμου αποτελεί τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στο νεοκλασικό «πρόσωπο» της πόλης και τον μεταπολεμικό μπρουταλισμό που χαρακτηρίζει την σημερινή της εικονογραφία.

Επιβεβλημένη λοιπόν η ιστορική αποτίμηση της αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας της πόλης την περίοδο του μεσοπολέμου μέσα από τα κτίρια - σημάδια που ευτυχώς, σώζονται ακόμη και αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι από τη ζωή και το παρελθόν της.

Η αρχιτεκτονική δημιουργία στην Μεσοπολεμική περίοδο έχει να επιδείξει αρκετά αριστουργήματα σημαντικά για την ιστορία της πόλης μας. Δημιουργούνται κτίρια αντιδιαμετρικού ύφους. Σε αυτή την περίοδο, όπως και στις αρχές του 20ου αιώνα το κυρίαρχο

Φωτ. 4, 5

Κτίριο Κων. Πραπόπουλου (1930)

Γούναρη και Κορίνθου.

ρεύμα στον ελληνικό χώρο είναι ο εκλεκτικισμός - που εμφανίσθηκε καθυστερημένα σε σχέση με την Ευρώπη - ενώ στον Ευρωπαϊκό χώρο κυριαρχούσε ήδη το νέο ρεύμα της *ART NOUVEAU*. Τα εκλεκτικιστικά έργα της Πάτρας έχουν επιρροές διαφόρων στοιχείων και ρυθμών, κυριότερες των οποίων είναι οι νεοκλασικές ενώ εμφανίζονται σε αυτά και απλοποιημένα στοιχεία της *ART NOUVEAU*, αλλά και νεοβυζαντινές.

Τα κτίρια δεν χαρακτηρίζονται από έντονες μορφολογικές εξάρσεις, αλλά από μερική λιτότητα και ευρυθμία. Στην όψη κυριαρχεί ο διάκοσμος - ανάγλυφη όψη - χαρακτηριστικό στοιχείο των εκλεκτικιστικών κτιρίων. Στα περισσότερα από αυτά η παρουσία των έρκερ ή των κικλιδωμάτων ή η φυτομορφική διακόσμηση παραπέμπουν σε στοιχεία της *ART NOUVEAU* προσαρμοσμένα στην τοπική πραγματικότητα και την εικονογραφία του χώρου, στον οποίο εντάσσονται. Στα εκλεκτικιστικά κτίρια χρησιμοποιούνται συνήθως παραδοσιακά υλικά.

Το κτίριο Μαραγκοπούλου, που εξετάζουμε, έχει κτιστεί στα μέσα της δεκαετίας του 1920. Είναι ένα άριστο δείγμα « βιομηχανικής » αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου. Η ογκοπλαστική και μορφολογική του δομή, δείχνει ότι κατασκευάστηκε για να χρησιμοποιηθεί σαν ένα μεγάλο κατάστημα. Αξίζει να σημειωθεί ότι διακρίνονται και κάποια νεοβυζαντινά στοιχεία. Η περίτεχνη μορφή της κεντρικής πόρτας στο καμπύλο τμήμα του ισογείου, η όλη οργάνωση και μορφολογική δομή της όψης εμπεριέχει μερικές από τις αρχές του *ART NOUVEAU*, *ART DECO* και της νεοκλασικής συμμετρίας, χωρίς να παύει να χαρακτηρίζεται και εκλεκτικιστικό. Επιβεβαίωση της ένταξης στο κίνημα *ART DECO* είναι τα τονισμένα μοτίβα των διπλών γωνιαίων και απλών μεσαίων τμημάτων των όψεων, η σ' όλο το οικοδόμημα διάχυτη έμφαση στη δύναμη της γραμμής, η σαφής κάτοψη, η έκφραση με απόλυτη ακρίβεια και παθιασμένη αφοσίωση στη λεπτομέρεια.

Η μορφή του ανταποκρίνεται στη λειτουργικότητά του, που συνδέεται άμεσα με την οικονομική ιστορία της πόλης στην προπολεμική περίοδο. Το κλασσικό πνεύμα ενυπάρχει σε δυο κυρίως επίπεδα είτε ως επιθυμία καθιέρωσης μιας διαφορετικής και καινούριας « τάξης » για την αρχιτεκτονική, είτε, όπως συμβαίνει στο κτίριό μας, ως αποτέλεσμα κάποιου συμβιβασμού και νοσταλγίας για το παρελθόν. Οι κλασσικοί κανόνες χρησιμοποιούνται συμβατικά και δεν είναι πλήρης η αποδέσμευση από τη νεοκλασική συμμετρία.

Φωτ. 6, 7, 8

Οικία Βέτσου (πρώην Στεφανόπουλου)

(1926 - 27)

Αλεξ. Υψηλάντου και Παντανάσσης 89

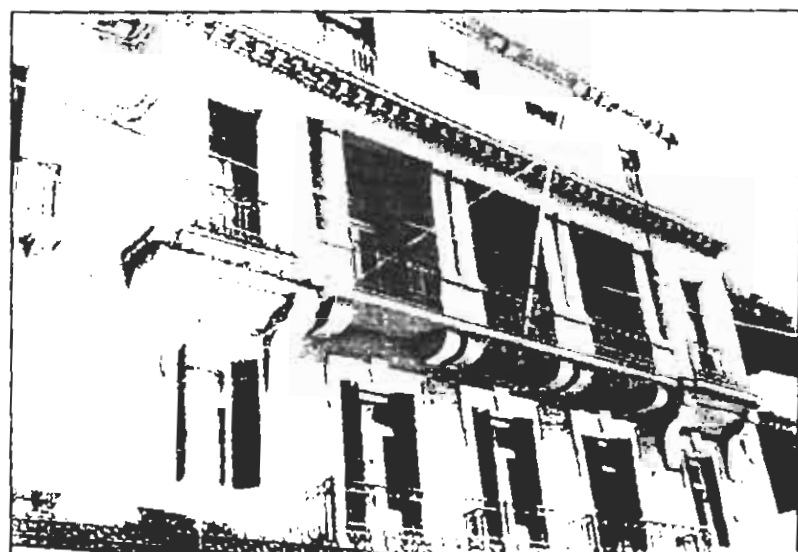
(διακρίνεται και στην αρχική του μορφή).

Η ιδιαίτερη σχέση της πόλης με τη Δύση, από τη μια, προσφέρεται για εύκολη εδραίωση του μοντέρνου στοχασμού, ενώ από την άλλη το νεοκλασικό πνεύμα αποτελεί την κύρια δέσμευση ή και αντιπαράθεση του μοντέρνου και του κλασσικού. Οι μελετητές εκείνης της περιόδου ήταν υποχρεωμένοι να συνθέσουν σε μια πόλη, όπου κυριαρχεί ο νεοκλασικισμός και το κλασσικό πνεύμα. Τα κτίρια αποτελούν εξέλιξη - μετάπλαση - των εκλεκτικιστικών έργων των αρχιτεκτόνων της περιόδου και στέκονται διαλεκτικά ακριβώς απέναντί τους. Μετάπλαση που αφομοιώνει δημιουργικά τους κανόνες του μοντέρνου κινήματος.

Στην Πάτρα το μοντέρνο ήθος εμφανίζεται στις αρχές της δεκαετίας του '30 και αφήνει τα ίχνη του στη νεοκλασική εικονογραφία της πόλης. Διεκδικεί μια αυτόνομη αρχιτεκτονική γλώσσα και επιτυγχάνει μια ποιοτική διαφορά σε σχέση με την υπάρχουσα νεοκλασική αρχιτεκτονική. Έτσι ενσωματώνονται στην Πατρινή πραγματικότητα οι αρχές του μοντέρνου κινήματος: συνθετική απλότητα, γεωμετρική σαφήνεια των όγκων, διαλεκτική σχέση μορφής και λειτουργίας, καθαρότητα των όψεων, χρήση του δώματος σαν αρνητικού χώρου και λιτότητα στην έκφραση των υλικών. Η μοντέρνα αρχιτεκτονική υποστήριξε πάντα ότι όλα τα στοιχεία επανέρχονται στη μορφή της πρώτης ύλης και χάνουν τον ιστορικό τους χαρακτήρα για να ανασυνδεθούν με τη μορφή ενός οικοδομήματος.

Δεν είναι υποχρεωτικό να καταφύγει ο δημιουργός οποσδήποτε στην παραστατική απεικόνιση. Ο σχεδιασμός των όψεων δεν είναι τίποτε άλλο παρά η προβολή συγκεκριμένων γραμμών της κάτοψης, χωρίς καμιά εικαστική έξαρση ή φλυαρία. Στον Ελληνικό χώρο, όπως και στην Πάτρα τα διδάγματα του *BAUHAUS*, του *DE STIJL*, του κονστρουκτιβισμού, του κυβισμού αφομοιώνονται με επιτυχία από τη αρχιτεκτονική γενιά του '20. Πρέπει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο κτίριο δεν έχει επηρεαστεί από την μοντέρνα αρχιτεκτονική παρότι κατασκευάστηκε στη δεκαετία του '20, επειδή άργησε να αφομοιωθεί από την Ελληνική πραγματικότητα. Όμως η Ελληνική και ιδιαίτερα η Πατρινή μεσοπολεμική αρχιτεκτονική παρουσιάζει μια οντότητα με την οποία διεκδικεί « ηγετικό » προβάδισμα, έναντι των υπόλοιπων βαλκανικών χωρών. Γεγονός, πάντως, παραμένει ότι η εποχή αυτή υπήρξε μια εποχή ανάτασης για την αρχιτεκτονική του τόπου που διακόπηκε βίαια και δραματικά με την κήρυξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου.

Φωτ. 9, 10
Ξενοδοχείο "Μαζέστικ"
σε παλιότερη εποχή.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΑΝ
ΤΟ ΚΤΙΡΙΟ ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ

Νεοκλασικισμός

Το κίνημα του νεοκλασικισμού είναι μία αρχιτεκτονική που στηρίζεται στην τεκμηριωμένη αρχαιολογική γνώση μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, και όχι σε μια αυτοπική, παρ' όλο τον ορθολογισμό της, αναφορά σε πρωτογενείς μορφές ζωής, όπως οι μορφές και η ιδεολογία της « επαναστατικής αρχιτεκτονικής ». Η αντίληψη αυτή (που εκφράζεται με την κίνηση των αρχαιολόγων και των αρχαιολόγων - αρχιτεκτόνων) συνδιάζεται και με μια νέα κατανόηση και προσέγγιση της φύσεως που αναπτύσσεται με σαφήνεια κυρίως στην Αγγλία.

Αυτή η καλλιτεχνική τάση εμπνέεται από την κλασική αρχαιότητα. Εμφανίστηκε πολλές φορές στην ιστορία. Δημιουργικότερη περίοδος ήταν αυτή της Αναγέννησης και του 18ου αιώνα. Κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η χρησιμοποίηση κιόνων και επιστυλίων. Έτσι δόθηκε ένας έντονος ακαδημαϊσμός στα αρχιτεκτονικά έργα. Πολλές φορές μάλιστα, γινόταν απλή αντιγραφή των αρχαίων προτύπων.

Η αρχιτεκτονική αυτή χαρακτηρίζεται από μια ελεύθερη οργάνωση στοιχείων, όλα συνταιριασμένα χωρίς αυστηρές γεωμετρικές σχέσεις, αλλά με «φυσικό» τρόπο. Αυτή η φυσικότητα που επιδιώκεται βέβαια συνειδητά, θα επιδράσει και στη σύγχρονη αρχιτεκτονική των μηχανικών έμμεσα, αλλά και γενικότερα στην όλη κίνηση της «μοντέρνας» αρχιτεκτονικής αργότερα, γιατί επιτρέπει ευελιξία στη σύνθεση, που μεταφερμένη στην κτιριολογία σημαίνει ελευθερία στην κάτοψη και στις όψεις των κτιρίων. Μια νέα σχέση γεννιέται έτσι ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και στη φύση, μία σχέση, που θα επιδράσει και στο μέχρι τότε κλειστό οργανισμό της πόλης αφήνοντας τη φύση να εισβάλλει ελεύθερα μέσα της.

Ο νεοκλασικισμός και γενικότερα ο κλασικισμός γίνεται τρόπος έκφρασης κυρίως για την τάξη εκείνη των μεγαλοαστών, που αντλούν τη δύναμή τους από την ανάπτυξη της βιομηχανίας. Η νέα αυτή κοινωνική τάξη εμφορείται από την ιδεολογία του κλασικισμού, τα ανθρώπινα ιδεώδη, που στην αρχιτεκτονική βρίσκουν την προβολή τους με αντιπροσωπευτικά

κλασικιστικά κτίρια για κατακίεις. Η κλασικιστική αυτή μορφολογία μεταφέρεται σύντομα και στα ξενοδοχεία.

Η νεοκλασική τεχνοτροπία γνωρίζει στην Ελλάδα διάφορες φάσεις και παραλλαγές. Η σύντομη περίοδος της διακυβέρνησης του Ι. Καποδίστρια έχει να παρουσιάσει δείγματα μιας κλασικιστικής αρχιτεκτονικής, λιτής και αυστηρής σε όγκους και διακοσμητικά στοιχεία. Δεν αποδέχεται τόσο τα μορφολογικά στοιχεία της κλασικής αρχιτεκτονικής, όσο την καθαρή γραμμή και ένα πρωτογενή γεωμετρισμό, που θυμίζει την «επαναστατική αρχιτεκτονική». Η αρχιτεκτονική αυτή αποπνέει επιβολή, μνημειακότητα και λαμπρό εσωτερικό και εξωτερικό διάκοσμο αντάξιο ενός βασιλικού θεσμού με θεοκρατικό ακόμη χαρακτήρα και μιας νέας αστικής και λόγιας τάξεως, που εμπνέεται και γαλουχείται με τα νάματα του ουμανισμού και τρέφεται με τις ελπίδες μιας νεκραναστάσεως του κλασικού κόσμου στα πλαίσια του Ελληνικού κόσμου.

Εκλεκτικισμός

Η περίοδος από το 1880 έως το 1922 χαρακτηρίζεται από εκλεκτική διάθεση που εξαπλώνεται και πέρα από τον νεοκλασικό εκλεκτικισμό. Ο Ευρωπαϊκός εκλεκτικισμός του 19ου αιώνα εισάγεται στην Ελλάδα από ξένους αρχιτέκτονες, Γερμανούς, Αυστριακούς, Γάλλους, καθώς επίσης και από τους πρώτους απόφοιτους του Ελληνικού Πολυτεχνείου.

Ο Ακαδημαϊκός εκλεκτικισμός της *Beaux Arts* βασιλεύει στην Ελλάδα μέχρι το 1922, αλλά εξακολουθεί και αργότερα.

Ο εκλεκτικισμός αρχικά ήταν φιλοσοφική μέθοδος που θεωρεί ότι η αναζήτηση της αλήθειας δεν εξαντλείται σε μια μοναδική συστηματική μορφή και γι' αυτό προτίθεται να συντονίσει και να εναρμονίσει μεταξύ τους τα στοιχεία αλήθειας τα οποία εκλέγονται από διαφορετικά συστήματα. Απλώθηκε σε διάφορες περιόδους, κυρίως παρακμής. Γενικά υποστηρίζει ότι το κάθε φιλοσοφικό σύστημα δεν είναι λαθεμένο αλλά ατελές και με τη συνένωση όλων των ατελών συστημάτων θα μπορούσαμε να έχουμε μια πλήρη φιλοσοφία, που να ικανοποιεί ολοκληρωτικά τη συνείδηση.

Την πρώτη περίοδο του κλασικισμού διαδέχεται ο ιστορισμός, μια έννοια που είναι δάνειο από την εθνική οικονομία και καθιερώνεται στην ιστορία της Αρχιτεκτονικής γύρω στα 1930. Μια διαφοροποίηση του Ιστορισμού είναι ο Εκλεκτικισμός, με την έννοια ότι σ' αυτόν εμφανίζονται

μοτίβα και στοιχεία διαφόρων τεχνοτροπιών στο ίδιο κτίριο. Με τον εκλεκτικισμό ο αρχιτεκτονικός συμβιβασμός φθάνει σε βαθύ αδιέξοδο αφού από την αρχή έφερε μέσα του την αντίφαση ανάμεσα στη μορφή και τη λειτουργία των κτιρίων.

Κέντρο του Ευρωπαϊκού εκλεκτικισμού ήταν η *Ecole des Beaux-Arts* στο Παρίσι. Οι εκλεκτικοί αρχιτέκτονες έφτιαχναν τα έργα τους δανειζόμενοι μορφές από προγενέστερες εποχές κι από άλλους τόπους. Η ποιότητα του εκλεκτικού αρχιτέκτονα εξαρτάτο από την ικανότητά του να σχεδιάζει καλά και να προσαρμόζει τα μορφολογικά ιδιώματα του παρελθόντος (στυλ) «ντύνοντας» μ' αυτά τα αρχιτεκτονήματά του. Οι εκλεκτικοί ήταν επίσης γνωστοί και σαν οι οπαδοί του «Ακαδημαϊσμού», γιατί για να μπορείς να φτιάχνεις οτιδήποτε «στυλ» έπρεπε να' χες οπωσδήποτε μια γνώση των διαφορετικών προτύπων μέσα από τα οποία θα διάλεγες.

Ο εκλεκτικισμός λοιπόν θεωρείται αρνητικά από τους «μοντέρνους» και δικαιολογημένα για την ιστορική στιγμή των αρχών του αιώνα. Γιατί πραγματικά ο εκλεκτικισμός σήμαινε «χλιδή» και σπατάλη που δεν δικαιολογείται σε μια εποχή που οι μάζες υπέφεραν, δεν είχαν που να μείνουν ή ζούσαν σε ανθυγιεινές βιομηχανικές τρώγλες (industrial slums). Εκλεκτικιστικά έχτιζαν οι πλούσιοι, οι μεγαλέμποροι, οι βιομήχανοι, οι νεο-ευγενείς δηλαδή του 19ου αιώνα.

Κέντρα του εκλεκτικισμού στην Ελλάδα είναι η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη. Εκλεκτικά κτίρια κτίστηκαν επίσης και σε σημαντικές επαρχιακές πόλεις. Η Θεσσαλονίκη θεωρείται το κέντρο του Ελληνικού εκλεκτικισμού.

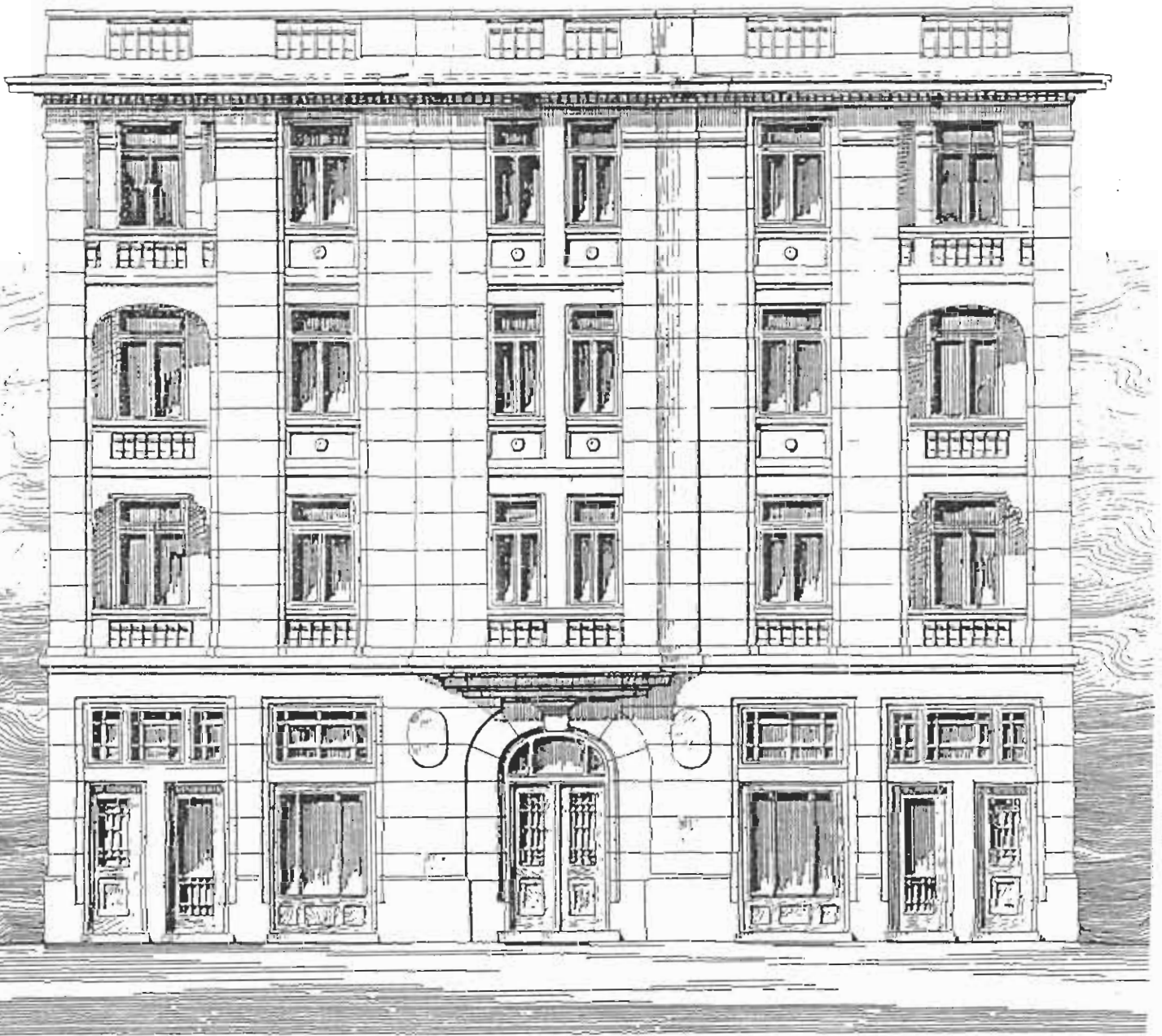
Ο Ελληνικός εκλεκτικισμός μερικές φορές είναι ξεκάθαρος, όπως π.χ. όταν αντιγράφει ένα συγκεκριμένο ιδίωμα από το παρελθόν, *Baroque* ή Γοτθικό. Άλλες φορές πάλι χάνει την καθαρότητά του όταν π.χ. ανακατεύει το λεξιλόγιο του παρελθόντος με πιο σύγχρονα εκφραστικά ιδιώματα όπως της *Art Nouveau* και της *Art Deco*. Υπάρχει ένας αρκετά σημαντικός αριθμός κτιρίων που κάνει εμφανέστατη την επίδραση της *Beaux-Arts* στη χώρα μας. Τα κτίρια αυτά είναι σιωπηλοί μάρτυρες μιας εποχής που είναι τελείως άγνωστη προς το παρόν. Ελάχιστα από τους αρχιτέκτονες της εποχής εκείνης είναι γνωστοί. Μελέτη και έρευνα γύρω από το έργο τους είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

Ο εκλεκτικισμός στην Ελλάδα, γενικά, δεν είχε τον αντίκτυπο που είχε ο νεοκλασικισμός, ο οποίος συγκίνησε τους περισσότερους Έλληνες. Ελάχιστα γνωρίζουμε για τους πρώτους

εκλεκτικούς αρχιτέκτονες της Ελλάδας, ξέρουμε όμως αρκετά για το έργο του τελευταίου ίσως εκλεκτικού της χώρας, του Κώστα Κιτσίκη. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο αρχιτέκτονας Κώστας Κιτσίκης μονοπώλησε την ιδιωτική και δημόσια αρχιτεκτονική της χώρας για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Παρόλο που ο εκλεκτικισμός κλείνει σαν το κυρίως «σιωπηλό» κίνημα αρχιτεκτονικής έκφρασης της χώρας στα 1922, ο Κιτσίκης εξακολουθεί και καλύπτει την περίοδο μέχρι τα τέλη του 1950. Η έγνοια των αρχιτεκτόνων περιστρεφόταν στην αναγλυφοποίηση της όψης που οπωσδήποτε θα μπορούσαμε να πούμε σήμερα ήταν δικαιολογημένη μια και με τις φωτοσκιάσεις της έκοβε το θάμπωμα από το δυνατό ήλιο. Τα αποτελέσματα στις όψεις καθώς επίσης και η ποιότητα της κατασκευής, που στις περισσότερες περιπτώσεις είχε βάση την πέτρα, δείχνουν τουλάχιστον την ειλικρινή προσπάθεια των αρχιτεκτόνων της εποχής να αντιμετωπίσουν τα κτίριά τους σαν χειροτεχνήματα. Η γενική εικόνα της εκλεκτικιστικής αρχιτεκτονικής έχει τον «αέρα» της πέτρας, του χειροτεχνημένου ξύλου, του χυτοσίδηρου, των ακριβών κουφωμάτων, της εξειδικευμένης εργασίας των εργατών της συντεχνίας.

Ο εκλεκτικισμός, λοιπόν, γαλούχησε ένα σημαντικό αριθμό Ελλήνων και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αρχιτεκτονική διαλεκτική του τόπου μας. Δυστυχώς το κλίμα που δημιουργήθηκε στην κατοπινή Ελληνική αρχιτεκτονική ήταν αρνητικό για την εκλεκτική περίοδο. Οι Έλληνες «μοντέρνοι» μαζί με τις ιδέες του «μοντέρνου» έφεραν μαζί τους από το εξωτερικό την άρνηση για ότι το εκλεκτικό. Η *Beaux-Arts* ήταν κατακριτέα.

Η πειθαρχία των συνθέσεων του εκλεκτικισμού και ιδιαίτερα η περιστασιακότητα και ανεκτικότητα του για μορφολογική έκφραση που του επιτρέπει να ανταποκριθεί σε διαφορετικές χρήσεις, δεν έχει διακριθεί από τους «μοντέρνους», παρά βγήκε στην επιφάνεια από τους «μετα-μοντέρνους». Η αντίδραση που μέχρι πολύ πρόσφατα υπήρχε από τους μελετητές της Ελληνικής αρχιτεκτονικής και από τους θεωρητικούς μας, πρέπει να εξομαλυνθεί και να μελετηθούν τα εκλεκτικιστικά μας κτίρια βαθύτερα για τη σωστότερη κατανόηση του εγώ μας. Σε πρώτο δε στάδιο θα πρέπει να αναγνωρισθούν σαν μέρος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μας, τα δε καλύτερα από αυτά να κρατηθούν σαν διατηρητέα μνημεία, ισάξια των νεοκλασικών και των λοιπών παραδοσιακών μνημείων της χώρας μας.

Σχ. 9 Πρόσοψη Νεοκλασσικού στην Αθήνα.

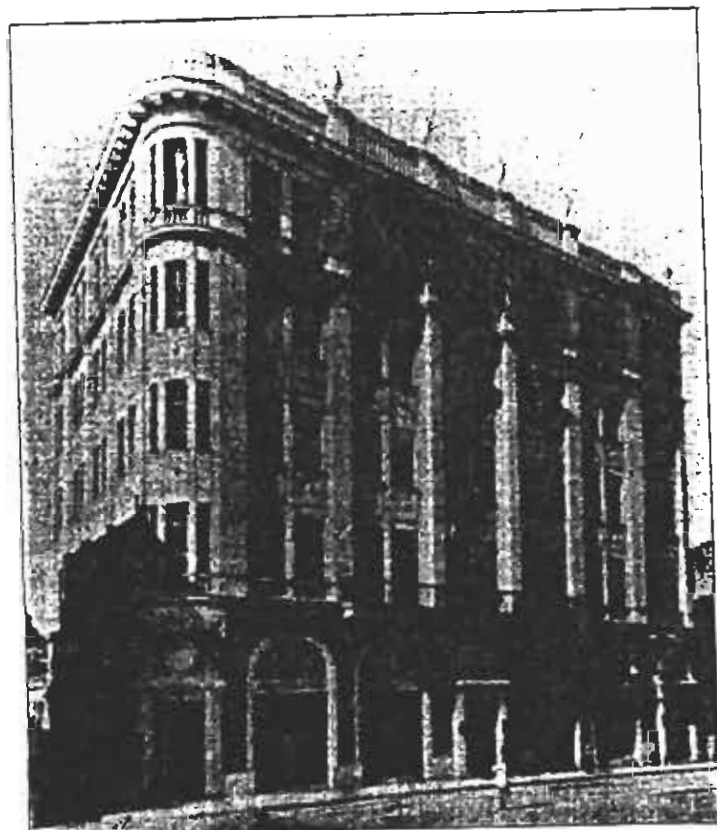
(έχει γκρεμιστεί)

Στυλ Τσαγρή

Στην εποχή του μεσοπολέμου αναμφισβήτητη είναι η συμβολή του Β.Γ. Τσαγρή (1882-1941), στην αρχιτεκτονική παραγωγή κυρίως της καταικίας. Διπλωματούχος Πολιτικός Μηχανικός του Ε.Μ.Π. (1904), ανήκει στους αρχιτέκτονες της συγκεκριμένης εκείνης μεταβατικής ρυθμολογίας του εκλεκτικισμού, που τελικά οδηγεί στην έκρηξη του μοντέρνου κινήματος της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής του μεσοπολέμου. Η αρχιτεκτονική «γλώσσα» του Τσαγρή, σαφέστατα αναγνωρίσιμη, γίνεται και «μέδα» σε πολλά έργα της μεσοπολεμικής Αθήνας, τα οποία κτίζονται από εμπειροτέχνες. Πρόκειται για το γνωστό « στυλ Τσαγρή ». Με αναφορές και αυτός, όπως και ο Κυριακίδης, στα μοτίβα της σχολής του Ο. Wagner, καταξιώνεται σαν αρχιτέκτονας της μεσοαστικής τάξης στην πρωτεύουσα, την εποχή του μεσοπολέμου. Εργάζεται επίσης και στο δήμο Αθηναίων για μια περίοδο και για λίγο πριν τον πόλεμο, διατελεί Πρόεδρος του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων. Από τα έργα του μνημονεύουμε, το Κτίριο Ανταποκριτών Ξένου Τύπου, Ακαδημίας 23 (1920-1923), της πρώιμης περιόδου και την Οικία Ρέντη, στη γωνία των οδών Μέρλιν και Βασ. Σοφίας (1928-1930), με σαφείς τους επηρεασμούς από τη σχολή Wagner, τόσο στην αρχική μελέτη όσο και στην κατασκευασμένη τελικά λύση. Δυστυχώς, το τελευταίο αυτό κτίριο, υπέστη πρόσφατα, μία ατυχή, κατά την γνώμη μας, επέμβαση αποκατάστασης. Μέσα από το πλήθος των κτιρίων που σχεδίασε ο Τσαγρής και που σε μεγάλο ποσοστό ευτυχώς σώζονται ακόμη, δεν πρέπει να λησμονήσουμε, το κτίριο επί της οδού Ιουλιανού 26 (1926), στο οποίο σήμερα στεγάζεται η Σχολή Σταυράκου. Η αξονική διάταξη των όγκων και οι κατακόρυφες παραστάδες καθ' όλο το ύψος, καθώς και το προεξέχον αρκετά έντονα γείσο, είναι χαρακτηριστικά γνωρίσματα του « λεξιλογίου » του αρχιτέκτονα. Αργότερα ο Αρχιτέκτονας Τσαγρής προσχώρησε στις συγκινήσεις της μοντέρνας αρχιτεκτονικής.

Τα ίδια περίπου γνωρίσματα εξελικτικής πορείας παρουσιάζει και το έργο του αρχιτέκτονα Ανδρέα Αντ. Κριεζή (1887-1973). Ο Ανδρέας Κριεζής, το έργο του οποίου δεν έχει μελετηθεί καθόλου μέχρι στιγμής, αποτελεί κατά τη γνώμη μας, μία ακόμα μορφή Έλληνα αρχιτέκτονα, που δρώντας την εποχή του μεσοπολέμου, μεταυσιώνει σε συγκεκριμένο έργο τις «αρχιτεκτονικές συγκινήσεις» της εποχής.

Από το «στυλ Τσαγρή» έχει προφανώς επηρεαστεί και ο τεχνίτης που κατασκεύασε το κτίριο Μαραγκοπούλου, που εξετάζουμε.

Φωτ. 11 Κτίριο Καλλυμασιώτη (σήμερα Χυτήρογλου)- 1925

Αρχιτ. Ανδρέας Κριεζής.

Η Αρχιτεκτονική του *ART NOUVEAU*

Είναι γεγονός πως προς το τέλος του 19ου αιώνα ο δυναμισμός της εποχής βρίσκεται σε μια κρίσιμη καμπή γεμάτη ερωτηματικά και διλήματα. Ο νεοκλασικισμός, ο ιστορισμός, και ο εκλεκτικισμός είχαν σαν καλλιτεχνικές ιδεολογίες φτάσει σε βαθύ αδιέξοδο. Η δημιουργικότητα

στα έργα των αρχιτεκτόνων είχε υποχωρήσει έντονα σε βαθμό που και οι ίδιοι να νιώθουν ότι έπρεπε να παλέψουν σ'ένα διμέτωπο αγώνα: από τη μια μεριά εναντίον του κινδύνου να χάσουν το ρόλο τους στη δημιουργία του κτισμένου περιβάλλοντος από τις πρωτοβουλίες και τις λύσεις των μηχανικών, κι από την άλλη εναντίον της εσωτερικής αβεβαιότητας, που προερχόταν από τη συναίσθηση της χρεωκοπίας του τρόπου επίλυσης των αρχιτεκτονικών προβλημάτων με δανεισμό, δηλαδή τη μεταφορά και τη συναρμολόγηση μορφών μοτίβων κι αισθητικών αντιλήψεων από το παρελθόν. Η προσπάθεια ανανέωσης της τέχνης και της αρχιτεκτονικής, με μορφές έξω από τη γνωστή ιστορική ρυθμολογία, έφερε γύρω στα 1900 την κίνηση του *Art Nouveau*. Ένα κίνημα σύντομο σε διάρκεια αλλά χρήσιμο για τη μετάβαση στις μορφές της "μοντέρνας αρχιτεκτονικής". Ξεκίνησε γύρω στα 1900 και σφειλίζει το όνομά του "Νέα Τέχνη" στο όνομα διάφορων γκαλερί που δημιουργούνται στη Γαλλία και τη Γερμανία, οι οποίες εκθέτουν έργα μοντέρνας τεχνοτροπίας σ' αντίθεση μ' εκείνες που διέθεταν απομιμήσεις παλαιών στυλ. Το κίνημα αυτό ξεκίνησε από τη διακοσμητική κυρίως, και τις εφαρμοσμένες τέχνες στην Αγγλία και επεκτάθηκε στην αρχιτεκτονική στα 1892 στο Βέλγιο και τη Γαλλία. Σύντομα το κίνημα διαδίδεται σ' όλη σχεδόν την Ευρώπη κερδίζοντας νέους, πρωτοποριακούς αρχιτέκτονες και ζωγράφους, οι οποίοι ασφυκτιούν μέσα στη βαριά ατμόσφαιρα του εκλεκτικισμού.

Στην Αγγλία κυριότερος εκπρόσωπος θεωρείται ο *Charles Rennie Mackintosh* με τη *Σχολή Καλών Τεχνών* (1897-1900) όπου επιδιώκεται ο τονισμός της κατασκευαστικής και στατικής δομής του κτιρίου και μια ακριβής και νατουραλιστική επεξεργασία των επιφανειών. Καθαρές, γωνιώδεις διαμορφώσεις με τονισμένη τη "βαρύτητα" της οικοδομικής μάζας συνδυάζονται με τις δυναμικές, μακροτενείς και καμπύλες γραμμές των μετάλλινων στοιχείων της πρόσοψης. Κυριότεροι εκπρόσωποι και προπαγανδιστές για μια αλλαγή στην τέχνη είναι, ανάμεσα σ' άλλους, και οι *Mackmurdo, Morris, Voysey* και η κίνηση των "*Arts and Crafts*".

Κλασσικό δείγμα της νέας τεχνοτροπίας είναι η *οικία Tassel* (1892-3) στις Βρυξέλλες του *Victor Horta*, ιδιαίτερα το κλιμακοστάσιό της, όπου ο δυναμισμός των μορφών του *Art Nouveau* εκφράζεται με μια ελεύθερη κίνηση και μίμηση φυτικών και ζωικών μοτίβων. Επίσης ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η διαφοροποίηση των πρωτογενών μορφών. Αντί να' χουμε κύκλο, τετράγωνο, ορθογώνιο, προτιμώνται ελλείψεις, υπερβολές και ελεύθερες ασύμμετρες γραμμές

και γενικά καμπύλες που δηλώνουν ανησυχία και αναζήτηση. Το *Art Nouveau* εκφράζει τάσεις διακοσμητικές και αποβλέπει στο να αξιοποιήσει την καμπύλη γραμμή με χαρακτήρα φυτικό (Γαλλία, Βέλγιο) ή γεωμετρικό (Αγγλία, Γερμανία), ορίζοντας μορφές τρισδιάστατες, ραδινές, ελικοειδείς ή κυματιζόμενες και πάντοτε ασύμμετρες. Πολλές φορές οι μορφές αυτές θυμίζουν ζωντανούς οργανισμούς σε ανάπτυξη και έχουν μια απροσδόκητη πλαστικότητα ή πολυχρωμία.

Το *Art Nouveau* εξέφραζε την εποχή του, την περίφημη *Belle Époque*, πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Απέβλεπε σε μια αρχιτεκτονική με διάκοσμο, που εκμεταλλεύεται τις νέες τεχνικές δυνατότητες χρησιμοποιώντας φυσικά πολύχρωμα υλικά (έγχρωμα γυαλιά, σμάλτο, πορσελάνες ή κεραμικά), ξύλα σε επενδύσεις, λαξευτούς λίθους με κυμάτια, χυτοσίδηρο και σφυρήλατο σίδηρο. Εφάρμοζε ασύμμετρα πλαίσια των ανοιγμάτων, εξώστες, παράθυρα πεταλόμορφα, ψηφιδωτά δάπεδα, υαλογραφήματα και τα παρόμοια. Προσπαθούσε να δώσει στα κτίρια έναν αέρα πολυτέλειας και άνεσης, που ταίριαζε στα αστικά κέντρα των αρχών του αιώνα και να συνδέσει εκ νέου την αρχιτεκτονική με τις άλλες τέχνες. Πολλές φορές μεμονωμένα στοιχεία του *Art Nouveau* χρησιμοποιήθηκαν σε άλλα αδιάφορα καλλιτεχνικώς κτίρια.

Στην Ελλάδα το *Art Nouveau* είχε ελάχιστη απήχηση. Αν και δημιουργήθηκε από πρακισμένους καλλιτέχνες που ξεκίνησαν με τρόπο δυναμικό την ανανέωση της αρχιτεκτονικής, το *Art Nouveau* δεν επέζησε. Παρεμβάλλεται σαν κάτι το ξένο στην ιστορία. Άσχετο προς τα ουσιαστικά προβλήματα της νέας εποχής και απευθυνόμενο σε μια τάξη ανθρώπων των πόλεων, έσβησε μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα.

Στο Παρίσι χαρακτηριστικά έργα του *Art Nouveau* είναι οι *Είσοδοι του Μετρό* (1900) του αρχιτέκτονα *Hector Guimard*, κτίσματα με διαφοροποιημένα πρωτογενή γεωμετρικά σώματα που τείνουν προς μια οργανικότερη και κινητική έκφραση. Τη νέα αυτή αντίληψη έκανε δυνατή βέβαια και η χρήση μετάλλων και γυαλιού.

Λιγότερο διακοσμητική και περισσότερο μια οργανική, τεκτονική σύνθεση των οικοδομικών όγκων, που οδηγεί σε μια νέα μορφή ισορροπίας και αναλογίας, είναι η αντίληψη της γερμανικής αρχιτεκτονικής του *Jugendstil* με κύριο εκπρόσωπο τον *J.M. Olbrich* και τον *Henry van der Velde*, μια από τις πιο χαρακτηριστικές μορφές της τεχνοτροπίας.

Το Μόναχο υπήρξε κέντρο του νέου κινήματος με εκπροσώπους τον *A.Endell*, *R.Riemerschmied* κ.ά. Στη Βιέννη δρα ο *Otto Wagner*, ενώ στην Ολλανδία εκπρόσωπος είναι ο *H.P.Berlage*.

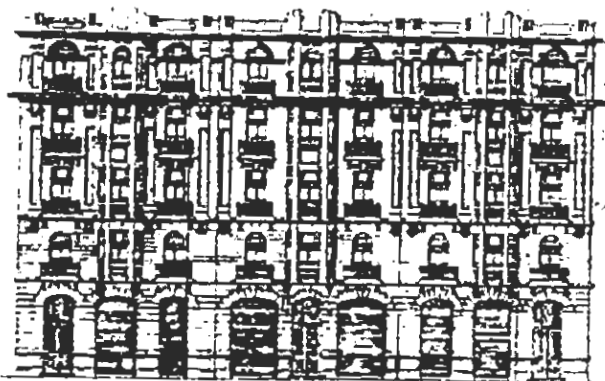
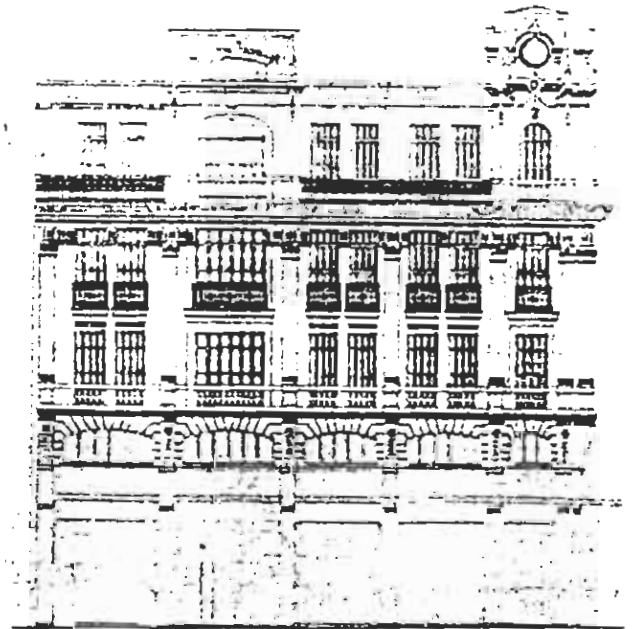
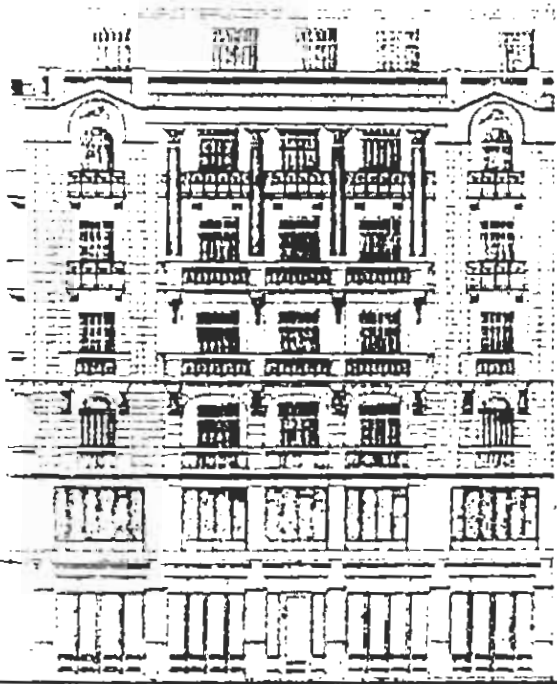
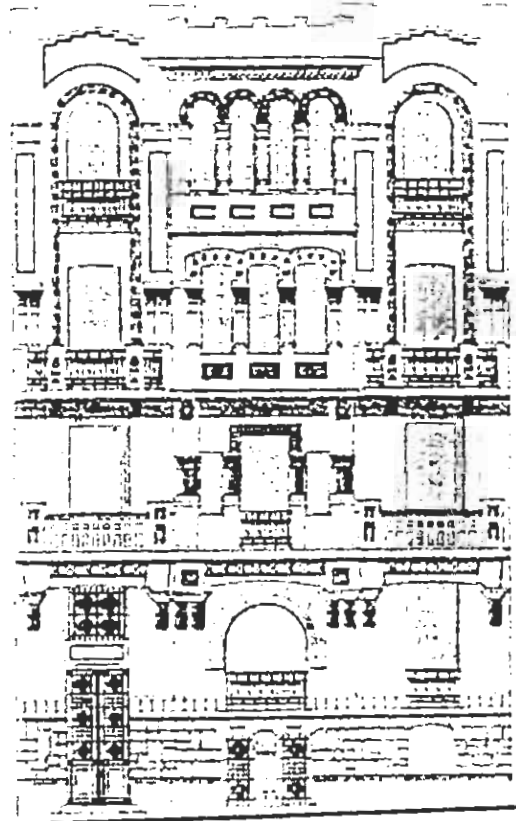
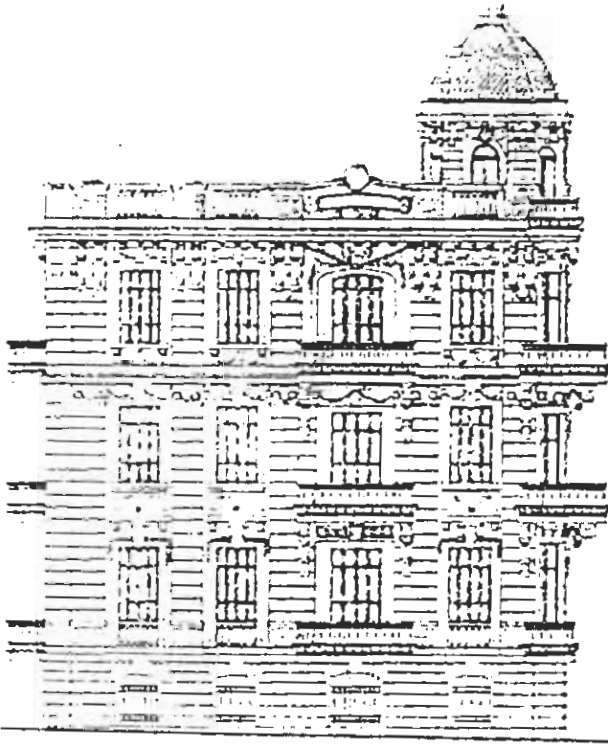
Μια ακραία όσο κι ενδιαφέρουσα παρουσία στην αρχιτεκτονική του *Art Nouveau* είναι τα έργα του Ισπανού *Antonio Gaudi*. Αποτελούν έκφραση μιας πλούσιας κι ατίθασης φαντασίας, που τραυματίζει τους νόμους της στατικής αναζητώντας νέες κατασκευαστικές δυνατότητες και μορφές. Από τα έργα του αναφέρουμε την *Casa Mila* (1905), την *Casa Battlo* (1905-7), την εκκλησία *Sagrada Familia* (1883-1926) και το πάρκο *Park Guel* (1900-14).

Αυτή η κίνηση εφαρμογής νέων μορφών στο τέλος του 19ου αιώνα εδραιώθηκε και στο Βέλγιο. Το Βέλγιο επειδή βιομηχανοποιήθηκε πρώτο άκμαζε τότε και είχε γίνει κέντρο πνευματικό. Φιλοξένησε τον *Van Gogh*, τον *Cezanne*, τον *Seurat* και τον αρχιτέκτονα *Van de Velde* που το 1880 ανακίνησε πάλι το ζήτημα της σχέσης μορφής και λειτουργίας για μια καλή αρχιτεκτονική. Η τέχνη αυτή δεν είχε κατά βάθος ρυθμό. Επρόκειτο για μια νατουραλιστική διακόσμηση των σιδηρών κατασκευών με ελικοειδείς λάμες, και των λίθινων με ανάγλυφα φυλλώματα του φυτικού κόσμου, καμπυλούμενα ελεύθερα και συχνότατα άσχημα.

Το νέο όμως ήταν ότι δεν μιμούνταν πλέον το στυλιζαρισμένο φυτικό κόσμο της κλασσικής μορφολογίας. Η επιρροή προερχόταν από τους προραφαηλίτες, κατά άλλους από τη θεωρία του *Darwin* για την οργανική εξέλιξη της ζωής, κατά βάθος όμως προέρχεται από την απόφαση να σπάσουν τα δεσμά με το παρελθόν, γι' αυτό εκτός από το διάκοσμο έχουμε ευλυγισία στις κατόψεις, στη διαμέρφωση του χώρου και μια ανεξαρτησία των κατόψεων των υπερκειμένων χώρων που προδιαγράφει νέες αντιλήψεις. Η νέα τέχνη βρίσκει επιτυχία στο Παρίσι στην έκθεση του 1900, ενώ στη συνέχεια το κέντρο της μετατίθεται στη Γερμανία με πρώτη εκδήλωση τη μετάκληση του *Van de Velde* στη *Weimar* το 1900 για να αναλάβει τη διεύθυνση του *Bauhaus* που αργότερα το 1919 με τον *Gropius* αναπτύχθηκε σε σπουδαίο θεωρητικό κέντρο.

Art nouveau. Συνέχεια και τέλος

Γύρω στα 1900 το κίνημα του *Art Nouveau* γνωρίζει την αποθώσή του, ιδιαίτερα στο Παρίσι. Με την ευκαιρία της "*Διεθνούς Εκθέσεως*" του 1900 η τεχνοτροπία αυτή, που γεννήθηκε σαν αντίδραση στην ιστορική μορφολογία, δίνει μια σειρά από έργα με φυτικά ή γεωμετρικά μοτίβα, αλλά δεν κατορθώνει να προσφέρει βιώσιμες λύσεις στ' αρχιτεκτονικά προβλήματα της εποχής,

Σχ. 11

Όψεις οικοδομών
της Θεσσαλονίκης (1920-30). Από:
Μουτσόπουλος, Ν., Τα αρχοντόσπιτα
της Θεσσαλονίκης (1974).

στα προβλήματα της μαζικής καταικίας, των χώρων εργασίας κ.λπ. Η κύρια φροντίδα του περιορίστηκε τελικά σε μια διακοσμητική ανανέωση παρ' όλο που πολλοί από τους εκπροσώπους του είχαν την πρόθεση να επιτύχουν περισσότερα και να καλύψουν το δημιουργούμενο κενό, που γεννιέται από τη σταδιακή υποχώρηση του ιστορισμού. Παρ' όλη όμως τη σύντομη διάρκεια και τον, από μια άποψη, επεισοδιακό χαρακτήρα του *Art Nouveau*, η παρουσία του και η όλη του προσπάθεια να δημιουργήσει μια νέα οπτική γλώσσα, στάθηκε ένα θετικό γεγονός, που αν δεν βοήθησε ριζικά στη λύση των τότε αρχιτεκτονικών προβλημάτων, συνέβαλε οπωσδήποτε στην απελευθέρωση πολλών δημιουργικών αρχιτεκτόνων από την επίδραση της ιστορικής μορφολογίας.

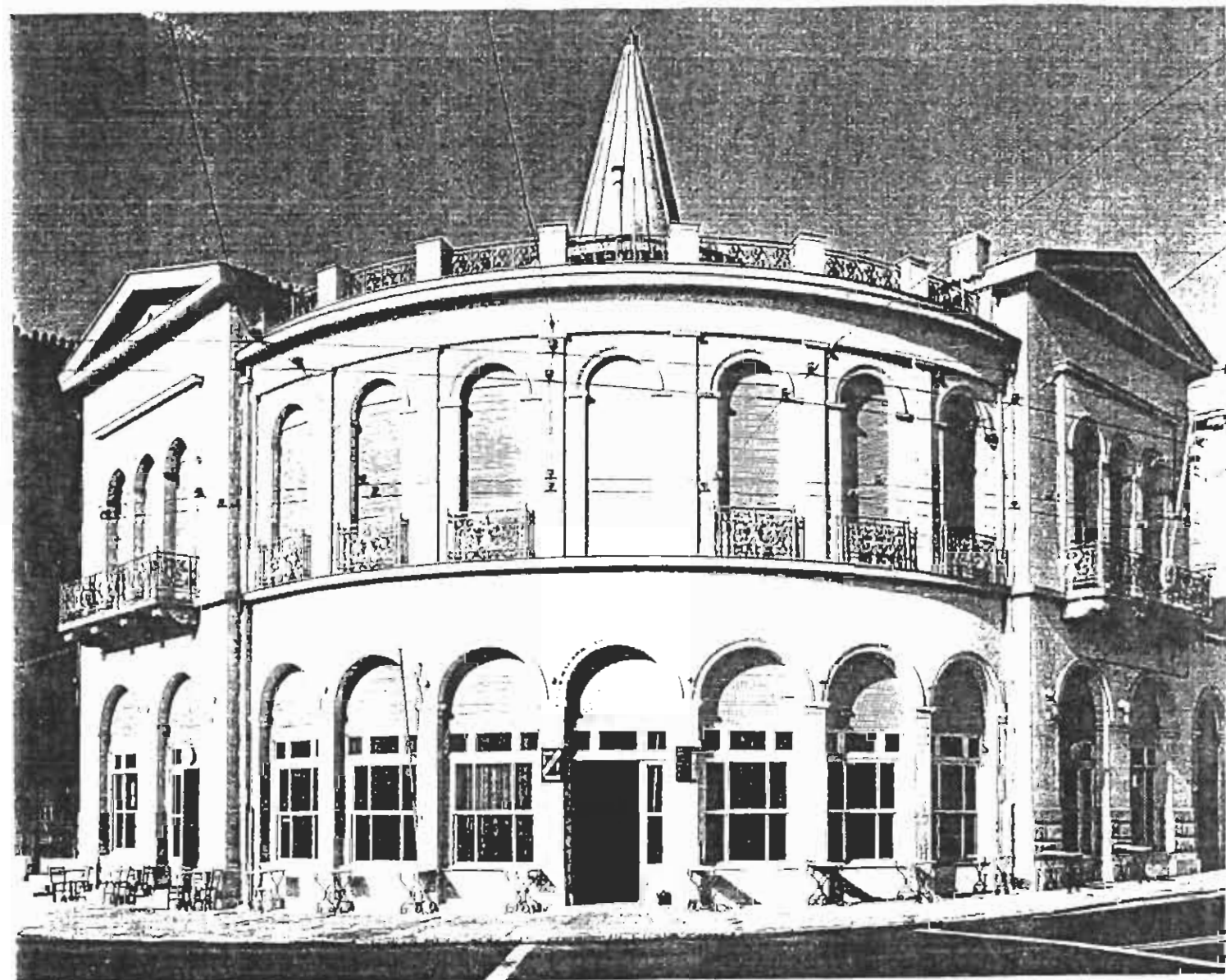
Μερικοί από τους αρχιτέκτονες του *Art Nouveau*, ιδιαίτερα στην Αγγλία, στρέφονται προς τη λαϊκή αρχιτεκτονική παράδοση στην προσπάθειά τους ν' απελευθερωθούν από την επίσημη ιστορική μορφολογία. Στο σημείο αυτό ξεπερνούν το διακοσμητικό και εξωτερικό χαρακτήρα του *Art Nouveau* και προχωρούν σε μια νέα σχέση κατόψεως-εσωτερικού χώρου και προσόψεως-μορφής, που εμπνέεται από τη μελέτη των παραδοσιακών μορφών.

Οι αρχιτέκτονες της εποχής χαρακτηρίζονται από την εναγώνια αναζήτηση του απόλυτου λευκού. Η τάση αυτή είναι συνεπής με την προσπάθεια και την επιμονή τους για καθαρότητα και σαφήνεια στο σχεδιασμό και την κατασκευή που καταλήγει σε αρρωστημένη ενασχόληση με τη λεπτομέρεια. Το λευκό δε χρησιμοποιείται μόνο του. Η σύλληψη και η απόδοση του τέλει λευκού επιχειρείται με τη χρήση έντονων πολύ καθαρών χρωμάτων και χρυσού. Ο πειραματισμός με τα χρώματα είναι χαρακτηριστικό της εποχής. Αντιπροσωπευτικά δείγματα "το Κόκκινο Σπίτι" του Webb (1831-1913) στο Κεντ της Αγγλίας και τα κτίρια της "Kuenstlerkolonie" των Peter Behrens και Josef Maria Olbrich στη δυτική Γερμανία, που δείχνουν την αναζήτηση της εποχής για μια ψευδαίσθηση χαράς στους ταραγμένους από πολέμους και οικονομική δυσπραγία χρόνους, μέσα από το χρώμα.

Οι δυνατότητες που έφερε μέσα του δυνάμει το *Art Nouveau* φαίνονται ιδιαίτερα στη διαφοροποίηση από το διακοσμητικό επίπεδο στο τεκτονικό και το λειτουργικό.

Το *Art Nouveau* διαρκεί μέχρι την έναρξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου περίπου. Υπήρξε, όπως σημειώθηκε μια προσπάθεια εξισορρόπησης των αισθητικών προβλημάτων ανάμεσα στο

αδιέξοδο της ιστορικής μορφολογίας και την αλματώδη εξάπλωση της εκβιομηχανοποίησης και του νέου ρυθμού παραγωγής. Οι καλλιτέχνες (ζωγράφοι, γλύπτες, αρχιτέκτονες) του *Art Nouveau* αρνήθηκαν τον ιστορισμό, αλλά εξίσου και τη μαζική παραγωγή και την εκβιομηχάνιση

Φωτ. 12 Πειραιάς, Σπίτι Πατσιαδού στην πλατεία Αλεξάνδρας, 1895.

Αρχιτ. Ε. Τσάλλερ.

των προϊόντων.

Στην Ελλάδα το *Art Nouveau* εμφανίζεται σποραδικά σε διακοσμητικά μοτίβα (σιδεριές μπαλκονιών, γύψινα στοιχεία όψεων, υπόστεγα κ.ά.) νεοκλασικών σπιτιών στην Αθήνα, την

Πάτρα, τη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις. Τα μοτίβα αυτά είναι επιδράσεις του κινήματος από την κεντρική Ευρώπη περισσότερο (Γερμανία-Αυστρία), μ' έντονο όμως το στοιχείο της συμμετρίας στη σύνθεσή τους.

Εμπορική και βιομηχανική αρχιτεκτονική

Εξέχουσα θέση στην αρχιτεκτονική κατέχει η εμπορική και βιομηχανική αρχιτεκτονική. Καταστήματα, τράπεζες, λέσχες, συντεχνίες κ.τ.λ. χρειάζονται μεγάλο χώρο για ακόμη περισσότερα άτομα και πράγματα από όσα θα χωρούσε ένα κτίριο που προορίζεται για οικία. Οι αποθήκες και γενικά κατασκευές που δεν επρόκειτο να στεγάσουν κόσμο ήταν από την αρχή διαφορετικές και επέζησαν από τη βιομηχανική επανάσταση χωρίς βασικές αλλαγές. Η βιομηχανική επανάσταση επηρέασε βαθιά και την τεχνική της αρχιτεκτονικής. Δημιουργήθηκε η ανάγκη για κτίρια πολλά και ειδικά, περισσότερα από το σύνολο των ειδών που είχε παρουσιαστεί μέχρι τότε. Αυτό διευρύνθηκε από τη χρησιμοποίηση της μηχανής και τη μαζική παραγωγή. Αναπτύχθηκαν νέες, ή επαναπροσδιορίστηκαν παλιές λειτουργίες που χρειάζονταν ιδιαίτερη αρχιτεκτονική λύση. Έτσι για κάθε είδος όπως ανταλλαγές, μεταφορές, επικοινωνία, παραγωγή, δύναμη, δίνεται μικρότερη ή μεγαλύτερη προσοχή στο μέγεθος και την κίνηση των μηχανών - εμπορευμάτων ή στους ανθρώπους. Όπου κυριότερος παράγοντας, όπως συμβαίνει και στο κτίριο Μαραγκόπουλου, είναι ο άνθρωπος και η ανθρώπινη δραστηριότητα, η αρχιτεκτονική ξεφεύγει πολύ λίγο από την παραδοσιακή έκφραση. Οι τράπεζες σε σχήμα ρωμαϊκού ρυθμού είναι ένα παράδειγμα.

Οι μηχανές δεν έχουν παράδοση από μόνες τους, έτσι ενθάρρυναν την αναζήτηση για μεγαλύτερο, απλούστερο και πιο εύχρηστο χώρο. Συχνά όμως η πρακτική πλευρά έχει αφαιρέσει εντελώς την εκφραστική έτσι που, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις, τα περισσότερα εργοστάσια που είναι σύγχρονα δεν είναι αρχιτεκτονικά δημιουργήματα.

Εκεί που και στους ανθρώπους και στις μηχανές πρέπει να δοθεί η ίδια προσοχή, στους σιδηροδρομικούς σταθμούς π.χ., η αρχιτεκτονική ειδικά του 19ου αλλά και του 20ου αιώνα ταλαντεύεται ανάμεσα στο να δημιουργήσει νέες μορφές ή να μείνει προσκολλημένη στην αναχρονιστική παράδοση. Έτσι δεν είναι λίγες οι φορές που αναδεικνύεται το εκλεκτικιστικό

πρόσωπο της αρχιτεκτονικής. Ανάλογα επομένως με τα δεδομένα δρα και ο αρχιτέκτονας ή αρκετές φορές όταν απουσιάζει παντελώς τον υποκαθιστά ο εμπειροτέχνης κατασκευαστής.

Στη χώρα μας από τον Έβρο μέχρι την Κρήτη έχουμε αρκετά τέτοια μικρά ή μεγάλα αριστουργήματα ξεχασμένα από τον άνθρωπο και ερειπωμένα από το χρόνο. Κυρίως ελαιοτριβεία και σαπωνοποιεία που είναι διάσπαρτα σε όλη την επικράτεια, σε βιοτεχνικές μονάδες συνήθως, αλλά και «εμπορικά κέντρα» με στοές ή χωρίς, τα οποία με την εγκατάλειψή τους δείχνουν το «σύγχρονο τρόπο ζωής».

Στοιχεία από όλα τα παραπάνω κινήματα αντικατοπτρίζονται και στο κτίριό μας μέσα από μία αρμονική συνύπαρξη των διαφόρων αρχιτεκτονικών επιδράσεων της Ευρώπης.

Οι διάφορες αρχιτεκτονικές επιδράσεις από την Ευρώπη, ήρθαν βέβαια και στην Ελλάδα με τη φυσική νομοτέλεια κάθε πολιτιστικής επιδράσεως. Εκείνο όμως που είναι γενικότερα επιζήμιο για την ισόρροπη ανάπτυξη των πολιτισμικών μορφών ενός λαού και συνέβει στο χώρο της Ελληνικής επικράτειας είναι η υπαγόρευση και η μεταφύτεψη ενός στυλ «άνωθεν» και προγραμματισμένα. Η επιβολή της νέας αυτής αρχιτεκτονικής «καθαρεύουσας», ήταν φυσικό να αδυνατίσει τις τοπικές ζωντανές ρίζες της Ελληνικής αρχιτεκτονικής και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις μιας νεοελληνικής συμπεριφοράς που ξεμακρύνει από τις άμεσες πηγές, συνηθίζει στις έτοιμες συνταγές και τα δάνεια και κινδυνεύει να θεωρεί αξιόλογο και αξιομίμητο ότι έρχεται απ' έξω, όχι μόνο στην αρχιτεκτονική αλλά και σε κάθε πολιτιστική εκδήλωση.

Η «νέα τέχνη» επέζησε μόνο δύο δεκαετίες, ίσως γιατί τα σύμβολά της δεν ξεκίνησαν ούτε από την παράδοση ούτε από το κατασκευαστικό σύστημα.

Οι γραμμές αυτές δεν έχουν σκοπό να μειώσουν τη σημασία της νεοκλασσικής αρχιτεκτονικής, αλλά να σημειώσουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες δημιουργήθηκε.

Είναι καινά αποδεκτό ότι κάθε άνθρωπος μεγαλώνοντας και δρώντας μέσα σε μια κοινωνία επηρεάζει και επηρεάζεται. Έτσι λοιπόν κάθε ένας μας φέρει μέσα του μια σειρά από δεδομένα και κεντρίσματα που σε κάθε ευκαιρία τα κάνει γνωστά και ορατά και στο υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι και ο άγνωστος σ' εμάς εμπειρικός τεχνίτης, ζώντας σε μια δεδομένη ιστορικά εποχή και έχοντας κάποια αρχιτεκτονικά πρότυπα,

κατασκεύασε το κτίριο Μαραγκόπουλου. Αυτά τα πρότυπα είναι σαφές ότι δεν περιορίζονται σε ένα ή δύο κινήματα, αλλά αυτά είναι που κάνουν πιο έντονα την παρουσία τους. Επίσης αξίζει να σημειώσουμε ότι αν και ο τεχνίτης δεν υπήρξε αρχιτέκτονας με εκπαίδευση, χρησιμοποιεί με περίσσεια σπουδή την τέχνη του. Πιο συγκεκριμένα αφήνει να περάσει το φως από ανοίγματα μέσα στο χώρο του, να διασκορπιστεί στις επιφάνειες της μάζας του, διαρυθμίζοντας ανάλογα τα επίπεδα και ζωντανεύοντας τις μορφές του με αντιθέσεις με τη σκιά. Ο τεχνίτης ελέγχει το εσωτερικό φως καλύτερα από το εξωτερικό γιατί μπορεί να διαλέξει τη θέση, το μέγεθος και το σχήμα της πηγής. Τέλος πρέπει να τονίσουμε ότι αυτό που μετράισε τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ήταν η δημιουργία ενός ολόπλευρα συγκροτημένου και πολύπλευρα δομημένου κτιριακού εμπορικού καταστήματος.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΚΤΙΡΙΟΥ

Το κτίριο ταλαντεύεται με ευαισθησία ανάμεσα στην απλοποίηση ,τη λειτουργικότητα και σε μια κάποια φαντασία που έχει τη γεύση του ρομαντισμού των αρχών όσο και της νοσηρότητας του τέλους του προηγούμενου αιώνα. Εκφράζεται με όγκους τοιχοποιείας, εξαιρείται όμως με εμφαντική διάρθρωση. Η προσεκτική χρήση κατάλληλων υλικών, τα μεγάλα ανοίγματα και η καθαρή έκφραση των δομικών στοιχείων μέσα στο κύριο κέλυφος , γνωρίσματα της Σχολής Τέχνης της Γλασκώβης μας φέρνει στην εποχή *MACKINTOSH* και την άποψη των Άγγλων για τα κτίρια της αναπτυσσόμενης βιομηχανίας.

Τρούλος - Πύργος

Είναι γνωστό ότι οι τρούλοι και οι θόλοι είναι εξέλιξη της αψίδας γιατί στην απλούστερη μορφή τους φαίνονται σαν σειρές από αψίδες, με το ίδιο κέντρο. Ο τρούλος έχει εκφραστικές ιδιότητες και χρησιμοποιήθηκε από την αρχαιότητα. Βοηθά στη διατήρηση της παράδοσης. Συμβολίζει τη δύναμη, δηλώνει το νόημα του κύκλου και συσχετίζεται με τον ουρανό και κατ' επέκταση με το θείο. Στο συγκεκριμένο κτίριο, τώρα, πάνω από την αποτετμημένη γωνία υπάρχει πυργώδης κατασκευή η οποία στεγάζεται με τρουλίσκο που καλύπτεται με φολιδωτές μεταλλικές πλάκες και έχει εξωτερική νεύρωση. Ο πύργος φωτίζεται από μεγάλα παράθυρα που χωρίζονται από πυκνά βαλμένα καίττια και κυκλικούς φεγγίτες στο τύμπανο του τρούλου του οποίου η προεξέχουσα κορνίζα φέρει περιμετρικά γεισίποδες. Η είσοδος του πύργου κλείνει με συρόμενα κιγκλιδώματα παλαιού τύπου, ενώ υπάρχει σε κυκλική διάταξη μάρμαρο που σχηματίζει ένα σκαλοπάτι. Επίσης υπάρχει ένα περίτεχνο ρολοί στην κορυφή του τρούλου, ανάμεσα στους φεγγίτες, με συναισθηματική αξία για τους Πατριούς που κατέχει εξέχουσα θέση στη λαογραφική ιστορία του τόπου.

Προσόψεις - Εξωτερικό

Οι μαγαζόπορτες και οι βιτρίνες διατεταγμένες ανά μία ή ανά τρεις εναλλάσσονται ρυθμικά στις προσόψεις και συνεχίζονται στον ημιόροφο ενώ παρεμβάλλεται φεγγίτης που καλύπτεται με εφαπτόμενους κύκλους κατασκευασμένους από σίδηρο, που στολίζουν και προστατεύουν το

κτίριο. Τα υπέρθυρα των τριπλών ανοιγμάτων στον όροφο είναι καμπύλα ενώ των μονών ευθύγραμμα και στο επίχρυσμα με οριζόντιες εισέχουσες γραμμές υπενθυμίζεται η νεοκλασική απομίμηση ισοδόμου. Στις πόρτες υπάρχουν ρολλά, τα οποία με μηχανισμό ανεβαίνουν και τυλίγονται σε κύλινδρο εσωτερικά του κτιρίου. Τα παράθυρα που αποκαλύπτονται έχουν ξύλινα αραιά καίτια, που στις ενώσεις τους σχηματίζουν ένα λουλούδι με τέσσερα πέταλα, χαρακτηριστικό στοιχείο της φυσιολατρίας της *ART NOUVEAU*. Πάνω από τις πόρτες υπάρχει σε όλο το μήκος των προσόψεων γείσο. Μπροστά από τις πόρτες-παράθυρα που δεν προβλέπεται να ανοίγουν για την προσπέλαση των πολιτών στο εσωτερικό του κτιρίου υπάρχουν διακοσμητικά κάγκελα μικρού ύψους. Δεξιά και αριστερά από κάθε πόρτα υπάρχουν ενσωματωμένες στα κουφώματα ξύλινες διακοσμητικές κολόνες με τετράγωνη βάση. Αν αφαιρεθούν από την πρόσοψη και τις πλάγιες όψεις τα κουφώματα, όλα τα ξύλινα μέρη και τα υαλοστάσια, τότε πραγματικά θα φανεί η δυναμική απλότητα του κτιρίου. Ενός κτιρίου φτιαγμένου να γεμίζει φως έτσι ώστε να αναδεικνύεται και να τονίζεται κυρίως το τότε εμπόρευμα (υφάσματα) και στη συνέχεια η μοναδικότητά του. Τα ξύλινα κολονάκια στην κορυφή τους διαθέτουν ανάγλυφα διακοσμητικά κορινθιακού ρυθμού. Το κτίριο είναι κατασκευασμένο απ' την αρχή για να λειτουργήσει σαν εμπορικό κατάστημα υφασμάτων. Έχει ισόγειο και ημιόροφο (πατάρι). Η είσοδος στο κτίριο γίνεται στη διασταύρωση των οδών Βότση και Αγίου Ανδρέου σε αποτετημημένη γωνία. Εμφανής είναι η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος, όμως ο κύριος όγκος του κτιρίου είναι από πέτρα (λιθοδομή). Προσθήκες σκυροδέματος σε κάποια τμήματα του κτιρίου είναι μεταγενέστερες.

Από τη δομή του κτιρίου, αν εξαιρέσουμε τους δύο μεσότοιχους που είναι χτισμένοι από τούβλο και χωρίζουν το κτίριο σε τρία μέρη, γίνεται φανερό ότι έχουμε μία μεγάλη πιλοτή. Πιο συγκεκριμένα στο κτίριο αυτό οι εξωτερικοί τοίχοι έχουν τη μορφή μεγάλων συνεχών κολόνων που απλώς στηρίζουν την κεραμοσκεπή. Τέλος, τα κεραμίδια στη στέγη είναι Ρωμαϊκού τύπου.

Εσωτερικό

Η κεντρικά τοποθετημένη σκάλα για το πατάρι κατά παλαιά σκαριφήματα προβλεπόταν να φωτίζεται από την κεντρική κεραμοσκεπή. Έντονη είναι η χρήση υλικών και αποχρώσεων στο εσωτερικό. Ο συνδιασμός αυτών μπορεί να θεωρηθεί σαν αναφορά στο *Horta* (1861-1947) που

κατά *Avis Berman* τολμούσε τους αιρετικούς συνδυασμούς από πεζά υλικά όπως *BETON* και σίδηρο με πανάκριβα ξύλα, χρωματισμένα γυαλιά και μάρμαρα. Το δάπεδο του κτιρίου είναι συνδιασμός μωσαϊκού και μαρμάρου. Στο εσωτερικό, πριν τοποθετηθεί το ταβάνι, ήταν εμφανή τα ξύλινα δοκάρια. Επιπλέον η ξύλινη σκάλα με τα χονδρά κάγκελα και την κουπαστή, δίνει έναν αρχοντικό τόνο και γεμίζει τον αχανή αυτό χώρο. Μεταγενέστερη είναι η εσωτερική κυκλική μεταλλική σκάλα. Στο εσωτερικό κυριαρχεί η μεγάλη θολωτή πόρτα, που χωρίζει τα δύο από τα τρία τμήματα του εσωτερικού χώρου.

Τα κουφώματα και οι ξύλινες σκάλες που υπάρχουν στο κτίριο είναι βαμμένα με βερνίκι με ιδιαίτερη τεχνική από τον τεχνίτη, ώστε επιφανειακά να φαίνονται ότι είναι καλύτερης ποιότητας απ' ό,τι στην πραγματικότητα. Επίσης τα ξύλινα ράφια που υπήρχαν είχαν βαφτεί με ένα ουδέτερο, πολύ απαλό μπλε, χρώμα ώστε να τονίζεται το χρώμα των υφασμάτων. Έτσι αυτό που γινόταν ιδιαίτερα εμφανές στο χώρο ήταν τα υφάσματα.

Όλα τα πατάκια που υπάρχουν στο κτίριο είναι κατ' εξοχήν ξύλινα εκτός από αυτό που βρίσκεται στο τρίτο κλείτος από την κεντρική είσοδο του κτιρίου, το οποίο μάλλον είναι μεταγενέστερο, αφού είναι κατασκευασμένο από σκυρόδεμα. Πιθανολογείται ότι το συγκεκριμένο πατάκι καταστράφηκε εξ' ολοκλήρου από πυρκαϊά ή κάποιο βομβαρδισμό και έκτοτε ανασκευάστηκε με τα νέα δεδομένα της εποχής όπου η χρήση του *BETON*, σαν νέου δομικού υλικού ήταν έντονη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΑΙΤΙΑ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Το πέρασμα του χρόνου έχει αφήσει τα σημάδια του στο κτίριο. Το κτίριο εξωτερικά αλλά και εσωτερικά έχει υποστεί πολλές φθορές. Ο καθημερινός βομβαρδισμός του κτιρίου από την ηχορύπανση του έχει δώσει μια γερασμένη όψη. Το κτίριο δεν έχει πάθει κάποιες μεγάλες και σημαντικές ζημιές κυρίως λόγω της στατικής του δομής αλλά και των υλικών κατασκευής του. Οι μόνες ζημιές που έχει υποστεί βρίσκονται στα διακοσμητικά του στοιχεία στο εσωτερικό αλλά κυρίως στο εξωτερικό του και δεν είναι ανεπανόρθωτες. Οι ζημιές αυτές προέρχονται από τις συνεχείς σεισμικές δονήσεις που δέχεται συχνά η περιοχή των Πατρών και τις καιρικές συνθήκες. Πρέπει να σημειωθεί ότι στο κτίριο η συντήρηση ήταν και είναι ελλιπής έως ανύπαρκτη. Η αφισορύπανση και η αλόγιστη χρήση χρωμάτων και βαφών δίνουν μια αντιαισθητική μερφή στο γκρίζο κτίριο που ενώ θα έπρεπε να αποτελεί σημείο αναφοράς και προβολής της πόλης μας, έχει καταντήσει εστία μόλυνσης.

Αισθητικά το μεγάλο και ουσιαστικό πρόβλημα του κτιρίου είναι οι μεγάλες επιφάνειες από τις όμορες πολυκατοικίες που βρίσκονται στο πίσω μέρος του και δίνουν την εντύπωση ότι το πλακώνουν με τον όγκο τους. Όταν χτίστηκε το κτίριο, όπως είναι φυσικό, δεν υπήρχαν τα γύρω πολυώροφα ακίνητα να επηρεάζουν το περιβάλλον και την αισθητική του. Σήμερα, το τότε ψηλό κτίριο, έχει χαθεί ανάμεσα στα απρόσωπα κτίσματα που ανεγέρθηκαν χωρίς προγραμματισμό και αγάπη για το περιβάλλον. Το ακίνητο Μαραγκόπουλου σήμερα δεν δένει αισθητικά με το περιβάλλον που τώρα πια έχει διαμορφωθεί, γι' αυτό είναι επιτακτική η ανάγκη επεκτάσεώς του τουλάχιστον καθ' ύψος.

Τα σκουριασμένα σφραγισμένα ρολλά μαζί με τα μισοκαταστραμμένα κιγκλιδώματα στο ισόγειο του κυκλικού πύργου και τα αφαιρεμένα ή σπασμένα κάγκελα στις πόρτες του ισογείου συμπληρώνουν την εικόνα εγκατάληψης.

Παρά τις φιλότιμες προσπάθειες να διατηρήσει τη μορφή και λειτουργικότητα του κτιρίου, που κατέβαλε ο αρχιτέκτονας Β. Πανόπουλος, όταν ανατέθηκε σ' αυτόν η μετατροπή του κτιρίου, τα αποτελέσματα δεν ήταν τα αναμενόμενα. Λόγω επεμβάσεων που δεν οφείλονται σε αυτόν αλλά στην προσπάθεια να μετατραπεί σε κέντρο διασκεδάσεως έχασε πολύ από την αισθητική του. Τα παράθυρα και οι πόρτες που ήταν φτιαγμένα για να γεμίζουν φως το κτίριο παραμένουν κλειστές. Ο φωταγωγός τέθηκε σε αχρηστία, ενώ τα επιπλέον ντεσιμπέλ βομβάρδιζαν για χρόνια το κτίριο. Αξίζει να σημειωθεί ότι από αναφορές αλλά και από προσωπική γνώση του γεγονότος το κτίριο τρανταζόταν κυριολεκτικά από την ένταση του ήχου και τα τζάμια έτριζαν από το συντονισμό.

Η χρόνια καταστροφή της περιοχής από τη ρύπανση της ατμόσφαιρας έχει και αυτή διευρύνει τα αρνητικά αποτελέσματα στη μορφή του κτιρίου. Η χρησιμοποίηση σε ευρεία έκταση λαμπών φθορίου επιδείνωσε την ήδη βεβαρημένη ιστορία του κτιρίου. Το εσωτερικό του κτιρίου δεν είναι ιδιαίτερα προσεγμένο. Οι τοίχοι που κάποτε διατηρούσαν εξαιρετη ζωγραφική διακόσμηση σε απομίμηση μαρμάρου έχουν καλυφθεί. Σήμερα, οι τοίχοι έχουν βαφεί σύμφωνα με τις προτιμήσεις των ενοικιαστών και δεν έχει διατηρηθεί κανένα στοιχείο της τότε ζωγραφικής τους. Επίσης τα πλακάκια του δαπέδου έχουν αλλοιωθεί κατά πολύ και μερικά από αυτά έχουν καταστραφεί. Τα "πατάρια" αλλά και οι σκάλες έχουν υποστεί αρκετές φθορές. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πόρτες που υπάρχουν στο εσωτερικό είναι φερτές και δεν υπήρχαν στην αρχική του μορφή. Ο αρχιτέκτονας Β. Πανόπουλος όταν άρχισε τη διαμόρφωση και τη μερική αναστήλωση βρήκε το κτίριο σε άθλια κατάσταση. Τα κουφώματα από τις πόρτες και οι πόρτες ήταν στιβαγμένα σε ένα σωρό, ενώ δεν υπήρχε ταβάνι. Οι πόρτες μεταφέρθηκαν εκεί όταν γκρεμίστηκε το σπίτι που κατοικούσε ο Μαραγκόπουλος. Οι διάφορες αλλαγές φυσικό ήταν να έχουν μεγάλες επιπτώσεις στην αρχιτεκτονική του κτιρίου και ιδιαίτερα στις όψεις του, που αλλοιώθηκαν κατά τραγικό τρόπο, με κραυγαλέες διαφημίσεις και αφίσες. Κάποια τμήματα των στηθαίων έχουν γκρεμιστεί, ενώ από σχετική αυτοψία βρέθηκε ότι το τμήμα του τρούλου είναι σε αρκετά καλή κατάσταση.

Το ρολόι του τρούλου δε λειτουργεί, αν και είχε επισκευασθεί. Αξίζει να τονιστεί ότι το συγκεκριμένο ρολόι έχει συναισθηματική αξία για τους παλιούς Πατριούς και ιδιαίτερα για τους

ηλικιωμένους ψαράδες της περιοχής. Αποτελούσε σημείο συγκέντρωσης τις πρώτες πρωινές ώρες. Ήταν έντονη η συναισθηματική φόρτιση και οι μνήμες που αναβίωσαν, όταν ξαναείδαν μετά από δεκαετίες το ρολοί να λειτουργεί.

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι λόγω της εναπόθεσης των πολιτισμικών μας αγαθών σε άτομα που ενδιαφέρονται ελάχιστα, έχουμε αρνητικές επιπτώσεις στην κοινωνία μας. Η αδιαφορία και η αποξένωση μεταξύ των ανθρώπων οδηγεί και στην αλλοτριωμένη συμπεριφορά μεταξύ ανθρώπων και αντικειμένων και κατ' επέκταση κτιρίων. Το άγχος της καθημερινής ζωής υποσκάπτει την παράδοση και την παιδεία που θα έπρεπε να τροφοδοτούν το σύγχρονο τρόπο ζωής. Με αυτό τον τρόπο αλλά και με ιδανικά, ωριμότητα, κατάλληλες γνώσεις και αγάπη για τον περιβάλλοντα χώρο μας θα μπορούσαμε να ενεργοποιήσουμε και να τονώσουμε την ευαισθησία και το ενδιαφέρον μας για τα κτίρια που έχουν γίνει με το πέρασμα του χρόνου ένα με την ιστορία του τόπου μας.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΤΙΡΙΑΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Οι φάσεις επέμβασης σε διατηρητέα κτίρια και κτιριακά μνημεία για την αποκατάσταση των ζημιών είναι οι ακόλουθες:

*Αυτοψία: κατ' αρχήν διάγνωση βασικών αιτίων βλαβών. Διεξοδική "αναγνώριση" και επαφή με το μνημείο και το χώρο του.

*Προγραμματισμός επέμβασης: Προσδιορισμός απαιτήσεων-αναγκών-χρήσεων. Προδιαγραφές μελέτης, έργου. Οικονομικές δυνατότητες-σκοπιμότητες.

*Τεκμηρίωση (αρχιτεκτονική, ιστορική, δομητική).

*Ερευνητικές εργασίες για προσδιορισμό δεδομένων (ανασκαφές, αναλύσεις δομικών υλικών κ.λπ.).

*Ολοκλήρωση διάγνωσης-ανάλυσης των αρχιτεκτονικών, στατικών κ.λπ. προβλημάτων.

*Προτάσεις επέμβασης: α) εναλλακτικές, β) οριστικές

*Έναρξη εργασιών.

*Αναπροσαρμογή προτάσεων βάσει των δεδομένων του έργου και των επί τόπου συνθηκών.

*Ολοκλήρωση επέμβασης-έλεγχος, δειγματοληψία.

*Εν χρόνω παρακολούθηση της αποτελεσματικότητας της επέμβασης, τεκμηρίωση.

Συμπερασματικά λοιπόν, είναι προφανές ότι υπάρχει συνεχής αλληλεξάρτηση μελέτης-έργου καθ' όλη τη διάρκεια του έργου.

Το πρώτο μέλημα λοιπόν, για την αποκατάσταση μνημείων είναι η επί τόπου συλλογή των απαραίτητων στοιχείων. Κατά το πρώτο στάδιο, γίνεται πλήρης σχεδιαστική και φωτογραφική αποτύπωση των όψεων, η οποία ελέγχεται από το ΥΠΠΕ. Η πρώτη αυτή προσέγγιση και μελέτη δείχνει καθαρά τις αλλοιώσεις που εμφανίζουν τα κτίρια, ιδίως αυτά που στέγαζαν κέντρα διασκέδασης και λιγότερο τα καταστήματα. Εκτός από τις γενικές αλλοιώσεις διαπιστώθηκαν, ειδικότερα στα "καταστήματα", διανοίξεις βιτρινών, είτε στο συμπαγή τοίχο είτε με διεύρυνση παραθύρων ή θυρωμάτων, αφαιρέσεις ξύλινων κουφωμάτων και αντικατάστασή τους με

μεταλλικά (στις βιτρίνες, τα παράθυρα και τις εισόδους), τοποθέτηση πρόχειρων μεταλλικών και κακότεχνων στεγάστρων για την προστασία των εκτεθειμένων στο ύπαιθρο εμπορευμάτων.

Μετά το τέλος της αποτύπωσης ξεκινά το δεύτερο στάδιο, η δουλειά δηλαδή στο σχεδιαστήριο. Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, επεξεργάζονται τα συλλεγμένα στοιχεία και ακολουθούν οι προτάσεις αποκατάστασης των όψεων των κτιρίων. Οι προτάσεις αυτές βασίζονται συνήθως : α) στην προσεκτική επί τόπου παρατήρηση, από την οποία γινόταν φανερή η αρχική μορφή των αλλοιωμένων ή "κρυμμένων" όψεων, β) σε μία σειρά σχεδίων όψεων των κτιρίων που προϋπήρχαν, γ) στην εξακείωση της ομάδας με το νεοκλασικισμό και τις άλλες τεχνοτροπίες αρχιτεκτονικών κινήσεων, δ) σε ορισμένες παραδοχές και αρχές που, με ρεαλιστική βάση, καθορίζουν ένα *minimum* εργασιών που θα χρειαζόταν, ώστε να εναρμονιστεί η αρχιτεκτονική της παλαιάς κατακτίδας με τη νέα χρήση που δινόταν στο εσωτερικό της.

Το τρίτο στάδιο αφορά τη νομική κατοχύρωση του προγράμματος και της συγκεκριμένης αυτής επεμβάσεως του ΥΠΠΕ, θέμα ιδιαίτερα σοβαρό.

Οικοδομική ιστορία κτιρίων

Αντικείμενο της έρευνας της οικοδομικής ιστορίας ενός κτιρίου είναι, σε πρώτο στάδιο, η εξακρίβωση των οργανικών σχέσεων ανάμεσα στα διάφορα μεγαλύτερα τμήματά του και, στη συνέχεια, η μελέτη της στρωματογραφίας των επί μέρους οικοδομικών στοιχείων που περιέχει η σημερινή του μορφή.

Πρώτα συγκεντρώνονται τα ιστορικά στοιχεία που το αφορούν και οι επιγραφές του. Εντοπίζονται ενδεχόμενοι αρμοί επαφής στις ταχοποιίες, καθώς και οι ορατές διαφορές στους τρόπους δομής, που ίσως οφείλονται σε διαφορετικό χρόνο κατασκευής. Όλες οι παρατηρήσεις τοποθετούνται στα σχέδια αποτύπωσης, που συνήθως γίνονται παράλληλα, διατρέχοντας το κτίριο σπιθαμή προς σπιθαμή και σημειώνοντας όλες τις αποκλίσεις στη διεύθυνση των τοίχων και των άλλων οικοδομικών στοιχείων. Αυτά τα δεδομένα συνθέτουν το προανασκαφικό στάδιο των ερευνών, που κατευθύνει τις δοκιμαστικές ερευνητικές επεμβάσεις που θα ακολουθήσουν.

Οι δοκιμαστικές ερευνητικές επεμβάσεις στρέφονται προς τα κύρια οικοδομικά στοιχεία του κτιρίου. Δηλαδή γίνεται μία πρώτη εξακρίβωση της σχέσης των διάφορων τοίχων μεταξύ τους, των διάφορων στεγών μεταξύ τους, της στέγης με τους τοίχους έδρασής της, των πατωμάτων

με τους τοίχους έδρασης, των δαπέδων και των ταβανιών με αρμολογήματα, επιχρίσματα ή στρώματα τοιχογραφιών. Οι δοκιμαστικές επεμβάσεις δεν προχωρούν σε βάθος, ούτε έχουν απαιτήσεις για σαφείς απαντήσεις. Αποτελούν την πρώτη γνωριμία με το ιστορικό αντικείμενο και μ' αυτές καθορίζονται οι επόμενοι στόχοι της έρευνας.

Με αυτό τον τρόπο σχηματίζεται μια πρώτη εικόνα της οικοδομικής ιστορίας του κτιρίου και διαμορφώνονται τα αρχαιολογικά προβλήματα που θα αντιμετωπίσουν στη συνέχεια οι κανονικές εργασίες για την έρευνα της οικοδομικής ιστορίας, με τη μελέτη της στρωματογραφίας των επί μέρους οικοδομικών στοιχείων. Στις δοκιμαστικές επεμβάσεις ο ερευνητής έχει συναντήσει διάφορα υλικά δομής, κυρίως κονιάματα τοιχοποιιών και επιχρισμάτων. Επίσης ξύλα στεγών και πατωμάτων με διαφορετική επεξεργασία και διαφορετικούς τρόπους στη σύνδεσή τους, πολλών ειδών καρφιά, καθώς και ορισμένα ευρήματα, δηλαδή αντικείμενα που γενικά σχετίζονται με οικοδομικά στοιχεία του κτιρίου, αλλά δεν συνδέονται οργανικά μ' αυτά. Τέτοια ευρήματα είναι π.χ. τα κεραμικά θραύσματα που ίσως περιέχονται μέσα στο συνδετικό χώμα ή κονίαμα των τοιχοποιιών ή ανάμεσα σε δύο επάλληλα δάπεδα κλπ. Όλο αυτό το υλικό, με το οποίο έρχεται σε επαφή ο ερευνητής, υπάρχει σε μεγαλύτερη ή μικρότερη ποικιλία, ανάλογα με τον αριθμό των διαδοχικών τροποποιήσεων που υπέστη στη διάρκεια της ζωής του το κτίριο ή ορισμένα τμήματά του. Οι παλιότερες διαδοχικές τροποποιήσεις δεν εξαφάνιζαν πάντοτε όλα τα ίχνη από την προηγούμενή τους ή άλλες παλιότερες καταστάσεις ζωής του κτιρίου. Πολλά υπολείμμά τους διασώζονταν και σκεπάζονταν κάτω ή πίσω από τις νεότερες κατασκευές και επιδερμίδες, άλλοτε σε τυχαία σημεία, συνήθως όμως σε ορισμένες περιοχές του κτιρίου, όπου ευνοείτο η διατήρησή τους. Τέτοιες περιοχές είναι τα ανοίγματα των χώρων, οι εσωτερικές ακμές τους, οι ζώνες όπου στέγες και πατώματα εδράζονται στους τοίχους και γενικά εκεί, όπου ο χαρακτήρας της κάθε νεότερης επέμβασης αναγκαζόταν να αλλάξει για να διατηρηθεί (σε κάποιο βαθμό) ένα παλιότερο αρχιτεκτονικό στοιχείο.

Μετά από τις δοκιμαστικές ερευνητικές επεμβάσεις ακολουθούν οι κανονικές εργασίες για την έρευνα της οικοδομικής ιστορίας. Αυτές μπορεί να καλύψουν ολόκληρο το κτίριο ή μόνο ορισμένα τμήματά του, πράγμα που καθορίζεται από τους στόχους του συγκεκριμένου

προγράμματος επέμβασης στο μνημείο. Αν πρόκειται δηλαδή για συντήρηση ή για τοπική στερέωση, τότε και οι ερευνητικές επεμβάσεις στον κτιριακό οργανισμό μπορεί να είναι επιφανειακές ή τοπικές. Αν πρόκειται για γενική στερέωση ή για αποκατάσταση του συνόλου (δηλαδή *restauro*), τότε οι ερευνητικές επεμβάσεις τον καλύπτουν ολόκληρο.

Το επιχρίσμα ή αρμολόγημα των τοίχων σε καμμία περίπτωση δεν αφαιρείται αδιάκριτα και χωρίς προσοχή, ακόμη και όταν σαφώς πρόκειται για εργασία νεότερων χρόνων. Και αυτό γιατί πίσω από το επιφανειακό στρώμα σώζονται, συχνά, υπολείμματα από αρχαιότερα στρώματα, ή άλλοτε, ίχνη επαφής με κατασκευές που αφαιρέθηκαν, συχνά πολύ μικρά και ετοιμόρροπα ώστε να μπορεί να παρασυρθούν κατά την αφαίρεση του νεότερου στρώματος που τα ενσωματώνει και να εξαφανιστούν. Το κάθε στρώμα επιχρίσματος αφαιρείται ξεχωριστά. Έτσι εξασφαλίζεται πρόσθετα ο εντοπισμός και η τεκμηρίωση ενδεχόμενων διακοσμητικών ή επιγραφικών στοιχείων, που συχνά, πολύ δύσκολα γίνονται αντιληπτά στην περιορισμένη έκταση των δοκιμαστικών τομών. Αυτό ισχύει κυρίως για τα χαράγματα ή άλλες ενθυμήσεις που κατά καιρούς σημειώνονταν επάνω στις επιφάνειες των τοίχων. Η διαδοχική αφαίρεση επιχρισμάτων και αρμολογημάτων είναι μια πολύ γόνιμη διαδικασία για την παρατήρηση των διαχρονικών σχέσεων ανάμεσα στις διάφορες φάσεις δομής των τοίχων, της επιδερμίδας τους και της γενικότερης οργάνωσης των όγκων και εσωτερικών χώρων του κτιρίου.

Μ' αυτόν τον τρόπο και τα υλικά κατασκευής των διάφορων φάσεων γίνονται, με τη σειρά τους, χρονολογικά στοιχεία, πολύ χρήσιμα για την παραπέρα μελέτη του συγκροτήματος ή άλλων κτιρίων της περιοχής. Η ακριβής γνώση της οικοδομικής ιστορίας των παλαιών κτιρίων είναι χρήσιμη σε πολλά επίπεδα της ιστορικής γενικότερης έρευνας :

1. Για την αναπαράσταση της μορφής που είχε το συγκεκριμένο κάθε φορά κτίριο σε διάφορες χρονικές περιόδους.
2. Για την αναπαράσταση της μορφής και της οργάνωσης ευρύτερων συνόλων σε διάφορες χρονικές περιόδους.
3. Για το ότι η παρόμοια μελέτη των κτιρίων ενός ευρύτερου χώρου μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά γενικότερα συμπεράσματα π.χ. όσον αφορά την οικοδομική τεχνική, την οικονομική

κατάσταση, τον τρόπο και τις σχέσεις της καθημερινής ζωής, τις πολιτιστικές σχέσεις καθώς και τη διερεύνηση και χρονική τοποθέτηση σημαντικών γεγονότων (σεισμοί, πυρκαϊά κλπ.)

ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗ ΚΤΙΡΙΩΝ

Ιστορική αναδρομή στην εξέλιξη των Ελληνικών πόλεων

Τα αρχοντικά της πλούσιας αστικής τάξης πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ή της περιόδου του Μεσοπολέμου, οι παλιές μονοκατοικίες των μικροαστών, τα φτωχόσπιτα των ελληνικών πόλεων με τους κήπους και τις αυλές τους, δηλαδή κτίρια που αποτελούσαν τον πυρήνα της γειτονιάς κι έδιναν χρώμα στις πόλεις, άρχισαν να κατεδαφίζονται μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι ανάγκες για νέες κατοικίες ήταν υπερβολικά αυξημένες. Η ανοικοδόμηση κατοικιών είχε σταματήσει για πολλά χρόνια. Ο πόλεμος ισοπέδωσε κτίρια αλλά και οικισμούς ολόκληρους. Στις κατοικίες που απέμειναν οι ανέσεις ήταν λιγοστές. Όλα αυτά ήταν η αφορμή για την οικοδομική έκρηξη.

Ακολουθήθηκε η ευκολότερη λύση: οι πρώτες μεταπολεμικές πολυκατοικίες πήραν τη θέση των παλιών κτιρίων. Η κατασκευή και η εμφάνισή τους απογοητευτική, οι ανέσεις που παρείχαν, λίγες. Μικρά διαμερίσματα, φωταγωγοί, ανύπαρκτοι κοινόχρηστοι χώροι μερικά από τα στοιχεία που δυστυχώς υπάρχουν μέχρι σήμερα. Τα νέα κτίρια είχαν τεράστιο ύψος και σκοτείνιασαν τους δρόμους, οι οποίοι καταλήφθηκαν από κινούμενα και μη οχήματα, που μείωναν ακόμη περισσότερο τους κοινόχρηστους χώρους, χωρίς αντίστοιχη αύξηση του πρασίνου.

Κτίρια χωρίς ήλιο και αέρα, με ενοίκους απομονωμένους στα "δυάρια" ή τα "τριάρια" τους, που τα χώριζαν τοίχοι λεπτοί σαν τσιγαρόχαρτο και που δεν παρείχαν καμιά απολύτως ηχητική ή θερμική μόνωση.

Κάτι δεν πήγαινε καλά στην ανάπτυξη των πόλεων στη χώρα μας. Κάποιοι σκέφτηκαν ότι, έστω για πολιτιστικούς λόγους, είναι ανάγκη να γίνει κάτι για τα ελάχιστα παλιά κτίρια που, έχοντας χαρακτηριστεί διατηρητέα, γλύτωσαν προσωρινά από την ευθανασία της κατεδάφισης. Για τα κτίρια αυτά δεν θα πρέπει να δεχτούμε τη λύση του αργού θανάτου.

Περιθώρια για την ανακαίνιση των κτιρίων

Μερικές από τις λύσεις που μπορούν να ακολουθηθούν κατά περίπτωση, για την ανακαίνιση των παλιών κτιρίων, είναι:

*Στα μεμονωμένα κτίρια: Η καταστροφή κάθε περιοχής με νεοκλασικό, παραδοσιακό κ.λπ. χαρακτήρα με την κατεδάφιση των κτιρίων δεν αφήνει άλλα περιθώρια παρά την κήρυξη όσων κτιρίων έχουν μείνει ως "διατηρητέων", μέτρο που πραγματοποιήθηκε σε κάποιο βαθμό. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατόν, εφόσον διατεθούν επαρκή ποσά, να μελετηθεί η ανακαίνισή τους και η πραγμάτωσή της. Τα ανακαινισμένα κτίρια θα αποτελέσουν στολίδια της κάθε πόλης και θα πρέπει η χρήση τους να συνδιαστεί με πολιτιστικές δραστηριότητες.

*Στους οικισμούς μεμονωμένων περιοχών: Είναι απαραίτητο να διατηρηθεί η ανθρώπινη διάσταση της παλιάς γειτονιάς. Για να γίνει η ανακαίνιση των κτιρίων των οικισμών πρέπει να προηγηθεί συστηματική μελέτη ανάπλασής τους και πιστή εφαρμογή της μελέτης σε συνεργασία πάντα με τους κατοίκους αυτών των οικισμών. Χαρακτηριστικό δείγμα αποτελεί η μελέτη ανάπλασης που έγινε το 1979 στην Άνω Πόλη της Θεσσαλονίκης από την Ομάδα Έρευνας του καθηγητή της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ν. Κ. Μουτσόπουλου. Στη μελέτη βοήθησαν Αρχιτέκτονες, Αρχαιολόγοι, Τοπογράφοι και Πολιτικοί Μηχανικοί της Πολυτεχνικής Σχολής του Α. Π. Θ. και των Υπουργείων Πολιτισμού και ΠΕ. ΧΩ. Δ. Ε. Η έρευνα αποτέλεσε τη βάση για τον καθορισμό των ορίων δόμησης των οικοπέδων της Άνω Πόλης Θεσσαλονίκης. Παρόμοια προσπάθεια γίνεται για την αποκατάσταση της περιοχής "Λαδάδικα" της Θεσσαλονίκης και πάλι, όπου δυστυχώς τα κτίρια που ανακαινίζονται αποκτούν ζωή μόνο τη νύχτα, μια και αξιοποιούνται ως μπαρ, εστιατόρια ή κέντρα διασκέδασης και όχι με χρήσεις ημερησίων δραστηριοτήτων.

Στη μεταπολεμική Ευρώπη υπήρχε άμεση ανάγκη ανακαίνισης ή ανακατασκευής των παλιών κτιρίων και των παραδοσιακών οικισμών, που είχαν καταστραφεί στη διάρκεια του πολέμου. Στη Γαλλία κάθε χρόνο μπορούσαν να κατασκευαστούν 400.000 νέες κατακίες. Οι ανάγκες όμως ήταν πολλαπλάσιες. Η μόνη λύση λοιπόν ήταν η ανακαίνιση. Αναπτύχθηκαν έτσι τεχνικές επιχειρήσεις ανακαίνισης κτιρίων που έδωσαν εργασία σε χιλιάδες ανέργους. Ανάλογες ενέργειες έγιναν και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Οι κρατικές υπηρεσίες ανέθεσαν μελέτες σε ομάδες ειδικών, προκειμένου να βοηθηθούν οι τεχνικοί που θα ανακαίνιζαν τα κτίρια. Οι μελέτες αυτές περιελάμβαναν:

*Γεωγραφική ανάλυση της περιοχής με ιστορικά και κλιματικά στοιχεία.

*Λεπτομέρειες για τα παραδοσιακά δομικά υλικά και ιδιαίτερα την πέτρα, τα τούβλα και τα κεραμίδια.

*Μορφολογία των κτιρίων της περιοχής με λεπτομέρειες στο σκελετό τους.

*Απαρίθμηση των συνήθων φθορών που παρουσιάζονται στα κτίρια της περιοχής.

*Ανάλυση της όψης και των ανοιγμάτων των κτιρίων.

*Διαρρύθμιση της αυλής και της προσπέλασης σ' αυτήν.

*Κατασκευαστικές λεπτομέρειες στεγών και καπνοδόχων.

*Στοιχεία κατασκευής των δαπέδων.

*Λεπτομέρειες για τους τοίχους και τις σκάλες.

*Πολεοδομική διαρρύθμιση της κάθε περιοχής και ένταξη των κτιρίων στον ιστό της πόλης.

*Συνδυασμός χρωμάτων που χρησιμοποιούνταν σε κάθε περιοχή.

*Ποικιλίες σχεδίων κατοίψεων των κτιρίων.

*Μεθόδους ανακαίνισης των σκελετών των κτιρίων.

*Διαδικασίες ανακαίνισης των τοίχων των όψεων.

*Μεθόδους και υλικά επισκευής των κτιρίων.

*Μεθόδους επισκευής και ανακαίνισης των δαπέδων και των οροφών των χώρων.

*Τρόπους ανακαίνισης των παραθύρων, των τζακιών και των καπνοδόχων.

*Δυνατότητες εφαρμογής θερμομόνωσης.

*Παροχές νερού, ηλεκτρικού ρεύματος, αερίου και αποχετεύσεις.

*Διαμόρφωση χώρων υγιεινής και μπάνια.

*Στοιχεία για τις χαρακτηριστικές παραδοσιακές λεπτομέρειες των κτιρίων (κάγκελα, κορνίζες, σιδεριές κ.λ.π.).

Κατά τον ίδιο τρόπο που έγιναν οι πιο πάνω μελέτες στις Ευρωπαϊκές χώρες θα μπορούσαν να γίνουν και στην Ελλάδα. Είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθούν είτε αντίστοιχες υφιστάμενες μελέτες, είτε να συμπληρωθούν άλλες ή να γίνουν καινούργιες σ' όσες περιοχές υπάρχουν αυτά τα κτίρια. Εδώ μπορεί να βοηθήσει και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στη Σύνοδο των Υπουργών Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Σαντορίνη, μπήκαν οι βάσεις ενός νέου προγράμματος-πilotου, αναπλάσεων και ανακαινίσεων.

Βασικές αιτίες ρύπανσης όψεων

Οι όψεις ρυπαίνονται κυρίως από τον αέρα που περιέχει ρύπους με τη μορφή αιωρούμενων σωματιδίων ή αερίων. Η ρύπανση του αέρα με σωματίδια, οφείλεται:

*Στα απόβλητα των βιομηχανιών (στάχτη, μόρια άνθρακα κ.λπ.).

*Στην καύση, μέσα στις οικιακές ή βιομηχανικές εστίες, στερεών, υγρών ή αερίων καυσίμων. Για παράδειγμα, η καύση ενός καυσίμου που αντιστοιχεί σε 1 τόνο "ισοδύναμου άνθρακα" παράγει 10 kg διοξειδίου του θείου.

*Στα επιβατικά αυτοκίνητα κλασσικού τύπου (1000 λίτρα βενζίνης παράγουν κατά την καύση τους 200 ως 400 gr μονοξειδίου του άνθρακα).

Ο αέρας στις βιομηχανικές και αστικές ζώνες περιέχει επίσης υδρόθειο, άζωτο, υδροχλώριο κ.λπ. Το νερό της βροχής μπορεί να έχει πολύ όξινο pH, περίπου 4. Αυτοί οι παράγοντες προκαλούν τη χημική ρύπανση.

Ένα άλλο είδος ρύπανσης που παρουσιάζεται συνήθως σε περιοχές εκτός των μεγάλων πόλεων, είναι η βιολογική ρύπανση, που μπορεί να επηρεάσει τόσο την αισθητική όσο και την υγιεινή του κτιρίου. Η ρύπανση αυτή οφείλεται στη συγκέντρωση και ανάπτυξη μικροοργανισμών στην επιφάνεια της όψης. Εξαρτάται από την υγρασία, τη θερμοκρασία, το φως και την παρουσία διοξειδίου του άνθρακα.

Καθαρισμός μνημείων

Σημαντικό μέρος της πνευματικής μας κληρονομιάς είναι σμιλευμένο σε πέτρα και κινδυνεύει να χαθεί με το πέρασμα του χρόνου.

Την ανάγκη συντήρησης και προστασίας καλλιτεχνημάτων τόνισαν σε συγγράμματά τους Αρχαία Έλληνες και Ρωμαίοι συγγραφείς.

Το 1931 στην Αθήνα συστάθηκε ο πρώτος "*Χάρτης Ανακαίνισης Μνημείων*", από ειδικούς στις ανακαινίσεις κτιρίων-μνημείων, που συγκεντρώθηκαν με σκοπό τον προσδιορισμό και την εδραίωση ορθών μεθόδων και βασικών κριτηρίων στις επεμβάσεις ανακαίνισης. Το 1964 στη Βενετία, στο 2ο Διεθνές Συνέδριο Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων, συγκεντρώθηκαν όλα τα στοιχεία, παλιά και νέα, πάνω στις βασικές αρχές της καλής και

σωστής συντήρησης και αποκατάστασης των Μνημείων. Τα στοιχεία αυτά συνέθεσαν το "Χάρτη της Βενετίας", ο οποίος φέρει τις υπογραφές εκπροσώπων 17 κρατών.

Γενικά κριτήρια για τον καθαρισμό

Από την εφαρμογή λανθασμένων μεθόδων καθαρισμού ή την έλλειψη της αναγκαίας εκπαίδευσης και εμπειρίας των εργαζομένων μπορεί να προκύψουν απώλειες του υλικού της επιφάνειας, οι οποίες, αν είναι μεγάλες, δεν είναι αποδεκτές στην περίπτωση κτιρίων ιστορικής και καλλιτεχνικής αξίας. Καταλαβαίνουμε εύκολα λοιπόν ότι οι τεχνολογίες καθαρισμού πρέπει να επιλέγονται προσεκτικά και σύμφωνα με ορισμένα κριτήρια όπως τα ακόλουθα:

*Δεν θα πρέπει να προξενούν άμεση ή έμμεση βλάβη στις επιφάνειες.

*Δεν πρέπει να παράγονται υποπροϊόντα, τα οποία όταν παραμένουν πάνω στις πέτρες μπορούν να προσβάλλουν τη μελλοντική προφύλαξη (π.χ. ευδιάλυτα άλατα).

*Οι ταχύτητες εφαρμογής του καθαρισμού πρέπει να είναι ελέγξιμες, έτσι ώστε ο χειριστής να μπορεί να τον ρυθμίζει και να τον διακόπτει στιγμιαία.

*Πρέπει να δίνουν ως αποτέλεσμα μια καθαρή και λεία επιφάνεια, απαλλαγμένη από ρωγμές και οπές, όσο αυτό είναι δυνατό.

Οι μέθοδοι καθαρισμού πρέπει να καθορίζονται ξεχωριστά για κάθε ειδική περίπτωση και ιδιαίτερα όπου ιστορικές ή καλλιτεχνικές αξίες βρίσκονται σε κίνδυνο.

Επίσης, πρέπει να εκτιμηθούν ο παράγοντας κόστος, ο απαιτούμενος χρόνος και η διαθεσιμότητα επιδέξιων εργατών για διάφορες εξειδικευμένες περιπτώσεις.

Μέθοδοι καθαρισμού

Οι μέθοδοι καθαρισμού μπορούν να ταξινομηθούν σύμφωνα με το αξίωμα ή την τεχνολογία που χρησιμοποιείται:

*Μέθοδοι που βασίζονται στο νερό: ράντισμα με νερό, υδροβολή ζεστού και κρύου νερού, πολύ λεπτός ψεκασμός νερού (εκνέφωση).

*Μηχανικές μέθοδοι: υγρή αμμοβολή, ξηρή αμμοβολή, μικροαμμοβολή, στρεφόμενοι λειαντικοί δίσκοι.

*Χημικές μέθοδοι: όξινα, αλκαλικά και ουδέτερα διαλύματα.

*Απορροφητικά αργιλώδη επιθέματα και μάζες πηκτής (ζελέ).

*Μέθοδοι που βασίζονται στη θέρμανση, παλμός LASER, χρήση φλόγας και ζεστού αέρα.

1. Μέθοδοι που βασίζονται στο νερό

*Ράντισμα με νερό: η επιφάνεια ραντίζεται μέχρις ότου οι ρυπαρές εναποθέσεις να μαλακώσουν. Ακολουθεί ζυγή απόξεση και ξέπλυμα για να εξαλειφθούν οι διαλυμένες μαύρες στρώσεις. Αυτή η μέθοδος αφήνει την επίστρωση και το προστατευτικό επίστρωμα άθικτα, αλλά δεν εξασφαλίζει ολοκληρωτική εξάλειψη του ρύπου. Είναι χρονοβόρα, απαιτεί υπερβολικές ποσότητες νερού και μπορεί να προκαλέσει διείσδυση νερού στους πόρους του υλικού και ζημιά από την ψύξη του.

*Υδροβολή με κρύο ή ζεστό νερό ή ατμό: με τον τρόπο αυτό καθαρίζονται συνήθως βιομηχανικοί χώροι και ύφαλα πλοίων. Ενδεικνύται σε υγιείς όψεις κτιρίων από μάρμαρο, πέτρα κ.λπ.

*Εκνέφωση: έχει δράση ταυτόσημη με το ράντισμα νερού, αλλά πιο αργή και πιο δραστική, καλύτερα ελεγχόμενη και λιγότερο επιζήμια. Εφαρμόζεται για τον καθαρισμό εξαιρετικά πολύτιμων όψεων, αγαλμάτων ή ανάγλυφων σχεδίων.

2. Μηχανικές μέθοδοι

*Υγρή αμμοβολή: συνίσταται στην εμφύσηση μίγματος νερού και άμμου με πίεση 0,5 ως 3,0 kgf/m^2 .

*Ξηρή αμμοβολή: είναι δύσκολο να ελεγχθεί και συχνά εγκυμονεί τον κίνδυνο να αποκολληθούν τμήματα της επιφάνειας που καθαρίζεται. Χρησιμοποιούνται αποξεστικές σκόνες διαφόρων ειδών.

*Μικροαμμοβολή: παρόμοια με την προηγούμενη μέθοδο, χρησιμοποιεί όμως λεπτότερη αποξεστική σκόνη όπως αλουμίνα ή γυάλινες σφαίρες. Τελευταία στο Βέλγιο χρησιμοποιήθηκαν αλεσμένα κουκούτσια βερύκοκκου.

*Στρεφόμενοι λειαντικοί δίσκοι: αποκολλούν υγιή τμήματα της προς καθαρισμό επιφάνειας και παράλληλα δημιουργούν επιφανειακό θερμικό σοκ. Η μέθοδος αυτή δεν συνιστάται για ευαίσθητες επιφάνειες και κτίρια ιστορικής ή καλλιτεχνικής αξίας.

3. Χημικός καθαρισμός

Χρησιμοποιούνται προϊόντα όπως: τασιοενεργά, γαλακτοματοποιητές, οξέα και άλατα οξέων, αλκάλια και ουσίες με αλκαλική επίδραση, οργανικοί διαλύτες, στοιχεία ικανά για την εξάλειψη λίπους, λαδιών και λιπαρών κηλίδων.

4. Απορροφητικές κονίες και ειδικές άργιλοι

Σε ορισμένες περιπτώσεις, για να αποφεύγεται η βαθιά διείσδυση και να περιορίζεται η δράση των χημικών πάνω στην πέτρα, αναμινύονται τα χημικά προϊόντα με απορροφητικές αργίλους έτσι ώστε να σχηματίζεται μια μάζα που έχει την ικανότητα να απορροφά τα διαλυτά άλατα.

5. Μέθοδοι που βασίζονται στη θέρμανση

*Καθαρισμός με χρήση φλόγας: χρησιμοποιείται μόνο σε περιπτώσεις που είναι επιθυμητό να καεί ο υπάρχων άνθρακας στις μαύρες επιστρώσεις.

*Καθαρισμός με τη βοήθεια LASER: μέθοδος που χρησιμοποιείται για καθαρισμό μικρών αγαλμάτων προς το παρόν, αλλά που υπόσχεται πολλά για το μέλλον.

Επιχρίσματα

Τα επιχρίσματα και οι βαφές στα κτίρια, εκτός από την αισθητική τους λειτουργία, προστατεύουν τις τοιχοποιίες από ζημιές που είναι συνέπεια της δράσης της υγρασίας. Συνεχής διαβροχή της τοιχοποιίας δεν οδηγεί μόνο αργά ή γρήγορα στη φθορά της, αλλά μειώνει και τις θερμομονωτικές ιδιότητές της και οδηγεί έτσι σε άσκοπες ενεργειακές απώλειες. Γι' αυτό τα επιχρίσματα και οι βαφές πρέπει να είναι ανθεκτικά στις καιρικές συνθήκες. Συγχρόνως όμως πρέπει να μην εμποδίζουν τη διάχυση των υδρατμών μέσα από τους εξωτερικούς τοίχους. Προβλήματα προκύπτουν όταν ο αέρας που κυκλοφορεί μέσα στη μάζα του τοίχου ψύχεται τόσο έντονα ώστε να σχηματίζεται δρόσος.

*Τα επιχρίσματα και η επίδρασή τους: Η διαπερατότητα από υδρατμούς ενός επιχρίσματος είναι τόσο μεγαλύτερη όσο λιγότερο τσιμέντο περιέχει το επίχρισμα. Η σωστή περιεκτικότητα σε τσιμέντο μειώνει τη διαπερατότητα σε υδρατμούς και αυξάνει τη στεγανότητα στο νερό της βροχής και στο νερό που πέφτει με πίεση. Υπερβολική περιεκτικότητα αυξάνει τον κίνδυνο σχηματισμού ρωγμών και μειώνει την αντοχή του επιχρίσματος στις μεταβολές της θερμοκρασίας και στις παραμορφώσεις.

Το επίχρισμα αποτελείται από περισσότερα από ένα στρώματα, που καθένα τους εφαρμόζεται μετά από καλό βρέξιμο του προηγούμενου στρώματος. Ως επίχρισμα θα μπορούσε να εφαρμοστεί μίγμα κονιάματος και εποξεικής ρητίνης οπλισμένο με πλέγμα από ίνες γυαλιού.

Εδώ και μερικά χρόνια χρησιμοποιούνται όλο και περισσότερο ορυκτά επιχρίσματα τα οποία είναι κατάλληλα για την εφαρμογή ορυκτών βαφών. Αυτά τα επιχρίσματα είναι πιο ανθεκτικά από τα προηγούμενα.

Τα εξωτερικά επιχρίσματα επηρεάζονται από τις θερμοκρασιακές μεταβολές. Θα πρέπει να βάφονται κυρίως με φωτεινά χρώματα που έχουν χαμηλή απορροφητική ικανότητα στις ηλιακές ακτινοβολίες. Ζημιές στο επίχρισμα πρέπει οπωσδήποτε να αποκφεύγονται ή να αποκαθίστανται αμέσως, για να εμποδίζεται η εισχώρηση νερού.

*Θερμομονωτικά επιχρίσματα: Αυτά αποτελούνται κατά κανόνα από ένα συνδετικό μέσο (ασβέστη ή τσιμέντο) και ένα θερμομονωτικό υλικό σε κόκκους (πολυστυρόλη, πορώδες πέτρωμα ή γυαλί). Χρησιμοποιούνται κυρίως όταν το υφιστάμενο επίχρισμα πρέπει να ανανεωθεί.

Βαφές εξωτερικών επιφανειών

Οι εξωτερικές βαφές πρέπει, όπως και τα επιχρίσματα, να είναι ανθεκτικές στις καιρικές συνθήκες και συγχρόνως υδροπερατές. Προστατεύουν τα επιχρίσματα και πρέπει να έχουν καλή πρόσφυση σ' αυτά για όσο το δυνατό μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Γι' αυτό, το επίχρισμα πρέπει πριν από το βάψιμο να υποβάλλεται στην κατάλληλη κάθε φορά προετοιμασία. Οι βαφές που συνήθως χρησιμοποιούνται στις εξωτερικές επιφάνειες των κτιρίων, είναι:

*Ασβεστόχρωμα: παλιότερα μια βαφή από ασβέστη μπορούσε να προδιαγραφεί για διάρκεια ζωής περίπου μιας γενιάς (30 χρόνια). Σήμερα όμως θεωρείται ότι η προστασία της δεν ξεπερνά τα έξι με οκτώ χρόνια. Στη μείωση αυτή οδηγεί κυρίως η υψηλή περιεκτικότητα του αέρα σε διοξείδιο του θείου, το οποίο προκαλεί τη μετατροπή του ασβέστη σε υδατοδιαλυτό γύψο που τελικά ξεπλένεται από την επιφάνεια της τοιχοποιίας. Γι' αυτό, βαφές με βάση τον ασβέστη είναι καλό να χρησιμοποιούνται σε περιοχές με ατμόσφαιρα απαλλαγμένη από ρυπογόνες ουσίες. Τα ασβεστοχρώματα παρουσιάζουν υψηλή ατμοπερατότητα και φωτεινότητα. Έχουν επίσης απολυμαντική δράση, γι' αυτό είναι κατάλληλα για εσωτερικές επιφάνειες κατά του σχηματισμού μούχλας.

*Ορυκτά χρώματα: τα αμιγή ορυκτά χρώματα έχουν υψηλή ατμοπερατότητα και προσφύονται-όπως και τα ασβεστοχρώματα- μόνο σε απορροφητικό υπόστρωμα. Τα ορυκτά χρώματα έχουν ουσιαστικά καλύτερες επικαλυπτικές ιδιότητες από τα ασβεστοχρώματα.

*Χρώματα σιλικόνης: αποτελούνται από μια βάση από υδρύαλο καλίου και μια χρωστική σκόνη, τα οποία αναμιγνύονται πριν την εφαρμογή.

Γενικά οι εξωτερικοί τοίχοι πρέπει να προστατεύουν τους χώρους από τις μεταβολές των εξωτερικών συνθηκών και να τους ανακουφίζουν από την υψηλή υγρασία, επιτρέποντάς τους να αναπνέουν. Ένα σημαντικό μέρος αυτής της αποστολής αναλαμβάνουν τα επιχρίσματα και οι βαφές των οποίων η επιλογή και η εφαρμογή πρέπει να γίνεται με μεγάλη προσοχή. Τα εσωτερικά επιχρίσματα, ιδιαίτερα σε υγρούς χώρους, πρέπει να έχουν τέτοιες ιδιότητες, ώστε με την απορρόφηση και απόδοση της υγρασίας να ενεργούν ως ρυθμιστές της.

Οι ομοιογενείς τοίχοι τεχνικά δεν παρουσιάζουν προβλήματα διάχυσης ατμών, εφόσον δεν είναι επικαλυμμένοι με χρώματα αδιαπέραστα από τους υδρατμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ
ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΩΝ

Τα παραδοσιακά σύνολα προσδιόριζαν στη χώρα μας σχεδόν το σύνολο του κτισμένου περιβάλλοντος. Ίσως ποτέ μια τόσο μικρή χώρα δεν είχε μια τόσο σημαντική και μακρινή παράδοση που την εξαφάνισε σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα με τη συναίνεση όλων των απογόνων που τη δημιούργησαν. Από τα μέσα της δεκαετίας του '50 μέχρι τα μέσα του '70 συντελέστηκε μια μοναδική ίσως στην ιστορία "περιβαλλοντολογική αυτοκτονία". Η Ελληνική παράδοση υπέστη βίαιες διακοπές από δουλείες, πολέμους, κατοχές, φυσικές καταστροφές, κοινωνικοοικονομικές κρίσεις, βίαιες εξαρτήσεις, από εξωτερικούς παράγοντες κ.ά. Είναι μια εξήγηση και ένας από τους λόγους που δε μπόρεσε να διατηρηθεί όπως σε άλλες χώρες της Ευρώπης, ιδιαίτερα Ιταλία, Βρετανία κλπ. όπου τα πλήγματα ήταν λιγότερο κρίσιμα ή αποφασιστικά γιατί ήταν πρόσκαιρου χαρακτήρα, ή σχετικά ασθενέστερα σε αντιδιαστολή με τη δύναμη και το μέγεθος της χώρας.

Ό,τι απόμεινε σε πόλεις και χωριά - και πρέπει να μη χαθεί - χρειάζεται να αναλυθεί και να προσδιοριστεί επιστημονικά και τεχνικά πριν από κάθε επέμβαση, από πρόσωπα που πραγματικά σέβονται και εκτιμούν τον παραδοσιακό πλούτο της χώρας ενώ ταυτόχρονα έχουν αποδεδειγμένα μία υπεύθυνη ειδικότητα που να εγγυάται το θετικό αποτέλεσμα της επέμβασής τους. Επιτακτική είναι η ανάγκη για διατήρηση και συντήρηση όσων μνημείων έχουν απομείνει.

Συντήρηση είναι η προστασία από φθορά, αναστήλωση ή απλή ανακατασκευή κτίσματος ή ίχνους παραδοσιακού συνόλου. Το αντικείμενο χαρακτηρίζεται συντηρητέο με την πρόθεση να κρατηθεί ως υπόλειμμα του παρελθόντος χωρίς κατ' ανάγκη να υπάρχει άμεσο πρακτικό όφελος για την καθημερινή ζωή. Η συντήρηση απαιτεί αντικαταστάσεις φθαρμένων στοιχείων που να μιμούνται τα παλιά σε σχήμα και υλικό. Ανάλογα με την αξία του αντικειμένου απαιτείται λιγότερο ή περισσότερο επιστημονικά ειδικευμένη επέμβαση.

Η διατήρηση προϋποθέτει ότι κτίριο ή σύνολο έχουν διανύσει μια περίοδο ανασχηματισμού και αναπροσαρμογής, διατηρώντας τον ιδιόμορφο χαρακτήρα τους με άμεση συμμετοχή στην καθημερινή ζωή. Το παραδοσιακό περιβάλλον ενσαρκώνεται τότε οργανικά μέσα στην πόλη και συμμετέχει στη διαμόρφωση της ποιότητας ζωής. Πολλή από την αρχιτεκτονική κληρονομιά στην Ελλάδα έχει καταστραφεί γι' αυτό η διατήρηση θα πρέπει, εκτός από τη φροντίδα για την αξιόλογη αρχιτεκτονική που απομένει, να στραφεί και προς τη συντήρηση και άλλων καλών στοιχείων που είναι αντικείμενα της πολεοδομίας, όπου υπάρχουν στις Ελληνικές πόλεις και όπου μπορούν να βοηθήσουν στην καλύτερευση της ζωής των κατοίκων.

Η έννοια λοιπόν που πρέπει να δίνεται στη διατήρηση θα πρέπει να περιέχει τις παρακάτω παραδοχές :

1. Το αντικείμενο της διατήρησης αλλάζει μέσα στο χρόνο όπως αλλάζει και το περιεχόμενο και οι ανάγκες της πόλης.

2. Η διατήρηση δεν πρέπει να είναι πολυτέλεια αλλά ένα από τα μέσα που μπορεί να χρησιμοποιήσει η Πολιτεία για να περισώσει ή να δημιουργήσει συνθήκες βασικής σημασίας για τους κατοίκους της πόλης.

3. Η διατήρηση δε μπορεί να είναι φροντίδα του πολίτη αλλά πρέπει να είναι φροντίδα της οργανωμένης Πολιτείας.

4. Η διατήρηση δεν είναι αναγκαστικά αντικονομική.

Το αντικείμενο της διατήρησης μπορεί να μεταφερθεί από την προστασία κτιρίων στην προστασία και βελτίωση του χαρακτήρα μιάς περιοχής. Αυτό σημαίνει ότι :

α) Τα υπάρχοντα κτίρια και άλλα στοιχεία της περιοχής μπορούν να αλλάξουν, να αναπτυχθούν και να εκμοντερνισθούν αρκεί να μη βλάπτουν το χαρακτήρα της περιοχής.

β) Στην περιοχή μπορούν να χτισθούν καινούργια κτίρια χωρίς να είναι αναγκαστικά ρέπλικες, αντιγραφές δηλαδή, μιμήσεις ούτε καν αναμνήσεις υπαρχόντων κτιρίων, αρκεί πάντα να μη βλάπτουν αλλά να βελτιώνουν το χαρακτήρα της περιοχής. Με άλλα λόγια η διατηρητέα περιοχή αναγνωρίζεται σαν αρχιτεκτονικά, οικονομικά και κοινωνικά ζωντανή όπως κάθε άλλο κομμάτι της πόλης, με ειδικές όμως απαιτήσεις ως προς το χαρακτήρα των σύγχρονων κτιρίων.

Όμως η διατήρηση των περιοχών έχει και ορισμένα μειονεκτήματα όπως :

Δημιουργεί προνομιούχες περιοχές, συμβάλλει στο να γίνουν αυτές οι περιοχές οικονομικά απρόσιτες απ' το πολύ κοινό, προξενεί μετακίνηση των παλιών κατοίκων σε άλλες περιοχές και διαλύει υπάρχουσες κοινότητες.

Συντήρηση, διατήρηση δεν είναι επεμβάσεις καθαρά ξεχωριστές. Μπορεί να γίνονται η κάθε μία ξεχωριστά στο ίδιο κτίριο - εξωτερικά συντήρηση - εσωτερικά διατήρηση ή και ανάμικτα. Κτίρια ή συγκροτήματα μπορεί ν' αποτελούνται από σειρά προσθηκών που κατασκευάστηκαν σε διαδοχικές χρονικά εποχές, να διατηρείται το σύνολο στη λειτουργία και παρουσία του στο περιβάλλον, ενώ ταυτόχρονα να γίνεται συστηματική συντήρηση των μελών του.

Σε ένα παραδοσιακό σύνολο διακρίνονται τεσσάρων ειδών επεμβάσεις στις περιπτώσεις που θα χρειαστεί να συμπληρωθούν κενά που τα προκάλεσαν κάποιες αιτίες και έχει διακοπεί η λειτουργική ή μορφολογική συνέχεια του συνόλου:

1. Πλήρης αναστήλωση με κατασκευές ταυτόσημες με εκείνες που καταστράφηκαν. Λέγοντας αναστήλωση εννοείται ότι πρέπει να υπάρχουν ικανά στοιχεία και λοιπές δυνατότητες για να προηγηθεί αυστηρή επιστημονική έρευνα από υπεύθυνους ειδικούς, που θα την ακολουθήσει προσεκτική μεθοδολογική εφαρμογή από πάλι αντίστοιχους ειδικούς.

2. Προσθήκη νέων κατασκευών ουδέτερης "παρουσίας" με γεωμετρικές αναλογίες και κλίμακα, με τέτοιο τρόπο ώστε να αυτοεξουδετερώνονται και να μην αλλοιώνουν ή να διαφοροποιούν αποφασιστικά τον παραδοσιακό χαρακτήρα που επικρατεί στο δεδομένο σύνολο.

3. Προσθήκες που ανεξάρτητα από το είδος τών υλικών και της τεχνικής μιμούνται μορφολογικά και επιφανειακά ρυθμούς και μορφές του παρελθόντος. Αυτό σημαίνει ότι ένα πλαστό κατασκεύασμα παρατίθεται με το αυθεντικό, αδιαφορώντας για τις συνέπειες της σύγκρισης που αναπόφευκτα ακολουθεί.

4. Συμπλήρωση με κατασκευές σύγχρονου ρυθμού και τεχνολογίας ακολουθώντας τους κανόνες της δημιουργικής σύνθεσης, αποσκοπώντας στην ουσιαστική και βαθύτερη λειτουργική και μορφολογική σύνδεση με τα παραδοσιακά υπολείμματα. Έτσι το ζωντανό παρόν εμφανίζεται με θάρρος αλλά και σεμνότητα και σεβασμό προς το παρελθόν.

Η διάθεση για τη συντήρηση ή διατήρηση του παρελθόντος μπορεί να χαρακτηριστεί θετικά και αρνητικά.

Θετικά :

1. Όταν υπάρχει η ανάγκη να υπολογιστεί η οπτική μνήμη που ανταποκρίνεται στις ρίζες της εξέλιξης της κοινωνίας στο άμεσο και απώτερο παρελθόν. "Ασχολούμαστε με το παρελθόν γιατί είναι το μόνο στοιχείο που μπορεί να μας δώσει κάποιο τρόπο σύγκρισης και αξιολόγησης του παρόντος".

2. Γιατί χρησιμοποιείται υφιστάμενο κτιριακό δυναμικό. Η επαναπροσαρμογή παραδοσιακών κτιρίων για την κάλυψη σύγχρονων αναγκών μπορεί να μειώσει την ολική δαπάνη μέχρι και 45% (*Lionel Needmon, Urban Studies, 1969*).

3. Η παρουσία συγκροτημένου διατηρημένου παραδοσιακού συνόλου καταλυτικά εξυψώνει την ποιότητα του περιβάλλοντος σε όφελος της οικονομικής απόδοσης των ιδίων αλλά και των γειτονικών κτισμάτων.

Αρνητικά :

1. Είναι παράγοντας ανασταλτικός για την εντατική εκμετάλλευση της γής, ιδιαίτερα όταν η κατοικία αποτελεί εμπορεύσιμο αγαθό σε περίοδο μεγάλης στεγαστικής ζήτησης και επομένως οικοδομικής δραστηριότητας, π.χ. μεταπολεμική περίοδος στη χώρα μας.

2. Η παραδοσιακή ρυμοτομία δε μπορεί να προσαρμοστεί στις σύγχρονες απαιτήσεις κυκλοφορίας και στάθμευσης οχημάτων.

Μιμητισμός :

Ύστερα από τη σχεδόν ολοκληρωμένη καταστροφή του παραδοσιακού περιβάλλοντος στη χώρα μας, εμφανίστηκε το φαινόμενο απομίμησης παραδοσιακού ρυθμού σε εντελώς νέες κατασκευές.

Αυτού του είδους οι κατασκευές επιβάλλονται από την πολιτεία, ή στο άμεσο περιβάλλον παραδοσιακών συνόλων για τη συμπλήρωση κενών παλαιών ή και τελείως προσφάτων, ή σε ευρύτερες περιοχές όπου υπάρχει ανάμνηση μιας κάποιας παραλλαγής παραδοσιακού ρυθμού. Το φαινόμενο αυτό θα πρέπει να εξηγηθεί, όχι να δικαιολογηθεί σαν μια απεγνωσμένη προσπάθεια για την αποκατάσταση κάποιας ποιοτικής στάθμης περιβάλλοντος ύστερα από την "ανωνυμοποίηση" του κτισμένου περιβάλλοντος που προκάλεσε η αλόγιστη καταστροφή του γνήσιου παραδοσιακού περιβάλλοντος.

Ο μιμητισμός στην ευρύτερή του έννοια δεν έχει καμιά σχέση με τη διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, παρά μονάχα για να υποκαταστήσει και να διαστρέψει το πραγματικό νόημα της ιστορικής κληρονομιάς. Σχετικά με τη "συντήρηση" και σύμφωνα με τον ορισμό που δόθηκε, η μίμηση είναι παραδεκτή με την έννοια της αντικατάστασης ενός μέλους αρχιτεκτονικού ή πολεοδομικού παραδοσιακού συνόλου που εξαφανίστηκε, με ένα καινούργιο όμοιο με το γνήσιο.

Μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο η Ελλάδα βρέθηκε με ένα μεγάλο ποσοστό κατεστραμένων εκτάσεων στις πόλεις, με οξύ οικιστικό πρόβλημα και με την ανάγκη κάποιας βιομηχανικής ανασυγκρότησης. Η ανοικοδόμηση και αναδιοργάνωση των πόλεων έγινε μια από τις βασικές δραστηριότητες. Ο δημόσιος και ιδιωτικός τομέας που ανέλαβαν αυτή τη δραστηριότητα είχαν σα στόχο τη μεγιστοποίηση της απόδοσης των επενδύσεών τους, είτε η απόδοση ήταν οικονομική είτε απόδοση παροχών προς τους κατοίκους. Έτσι για το λόγο αυτόν κυρίως, η μαζικοποίηση του σχεδιασμού και της κατασκευής έγινε κύριος παράγοντας της ανοικοδόμησης.

Τα αποτελέσματα της μαζικής ανοικοδόμησης ήταν πολύ σημαντικά, γιατί συνέβαλαν στο να λυθούν πολλά οικιστικά, κυκλοφοριακά και άλλα προβλήματα, δημιούργησε ευκαιρίες εργασίας, βοήθησε στη βιομηχανική αποκέντρωση, και έκανε δυνατή τη συστηματική χρήση των καινούργιων ιδεών στην αρχιτεκτονική και στον πολεοδομικό προγραμματισμό και σχεδιασμό.

Παράλληλα όμως η μαζική ανοικοδόμηση δημιούργησε άλλα προβλήματα :

Σε σχετικά μικρό χρονικό διάστημα, δηλαδή στην εικοσαετία μετά τον πόλεμο μεταμόρφωσε ένα μεγάλο μέρος του περιβάλλοντος στις πόλεις. Διέδωσε την πολυσυγκατοίκηση, τα μεγάλα ύψη, άλλαξε την κλίμακα και την έννοια του ελεύθερου χώρου, άλλαξε χρήσεις και αναστάτωσε τη γνώριμη μορφή του ατομικού και συλλογικού παραδοσιακού χώρου.

Παράλληλα με την παραπάνω κατάσταση, και λόγω του παρασυρμού μας στη δίνη της κερδοσκοπίας, έχουμε να αντιμετωπίσουμε και την έλλειψη ουσιαστικής μελέτης στη χρήση των νέων δομικών υλικών, που τελικά καθίστανται άθελά τους τα φονικά όργανα για τη δολοφονία και εξαφάνιση της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, το σκυρόδεμα (μπετόν). Με την ιδιότητα του ευκολόπλαστου υλικού προσφέρεται για αρχιτεκτονικά μεγαλουργήματα. Στα πλαίσια όμως της εμπορευματοποίησης της κατακόκκας, της ανεξέλεγκτης

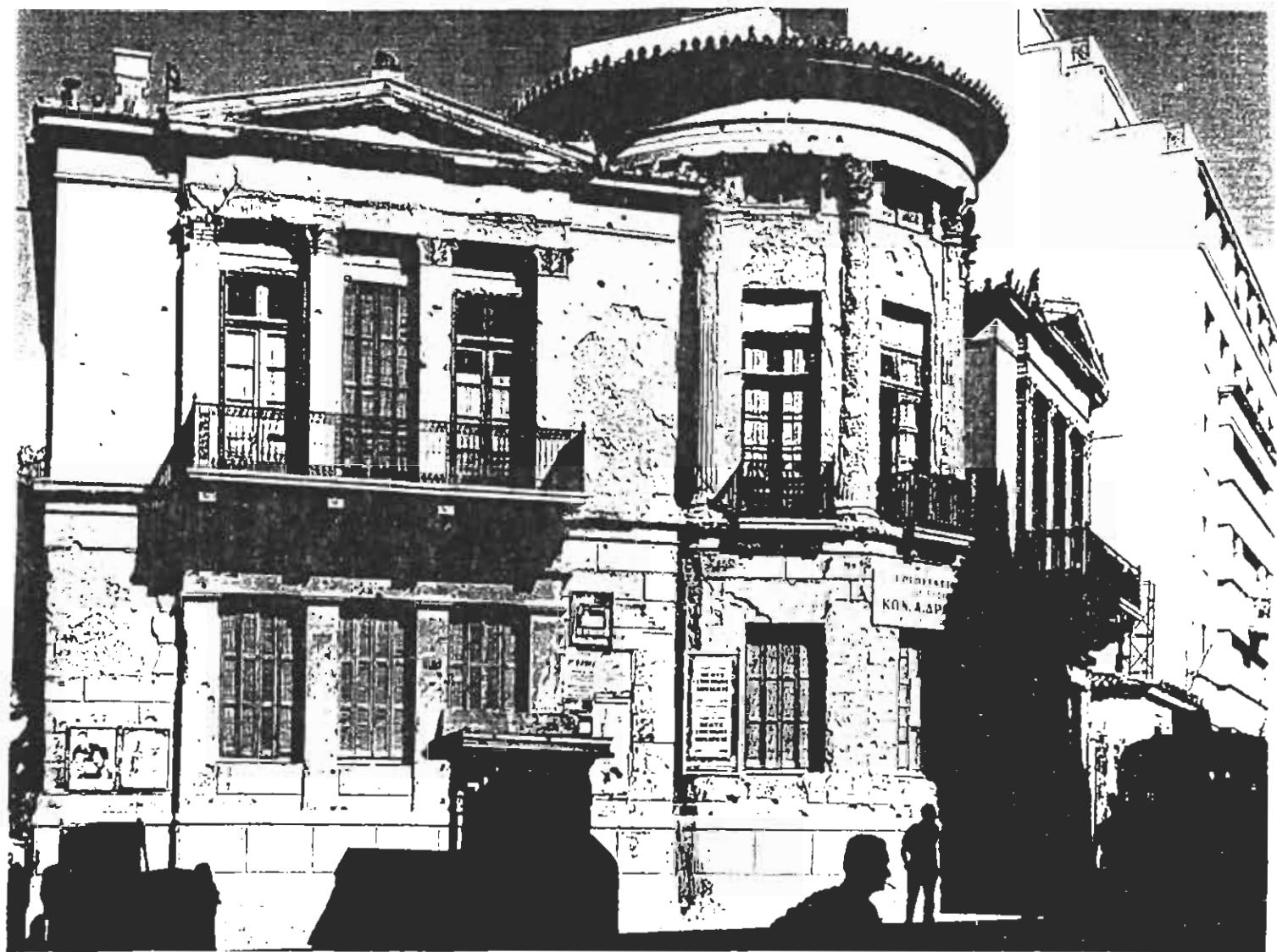
χρήσης του και της επίδειξης νεοπλουτισμού, καταστρέφει την αρχιτεκτονική μας παράδοση κι ευαισθησία, ενώ συγχρόνως επιτείνει την αντίθεση Λαού - Αρχιτεκτονικής Επιτροπής. Γιατί δυστυχώς ποτέ δε μελετήθηκε σα νέο δομικό υλικό, για να πλαστεί στην υπηρεσία της καλλιέργειας και εξέλιξης της παράδοσης και στη δημιουργία μιας νέας σύγχρονης αρχιτεκτονικής και αισθητικής που θα βασίζεται βέβαια στην παράδοση, συνακόλουθη όμως των μεταλλάξεων των κοινωνικών δομών, χωρίς να εγκλωβίζεται αντιπαραγωγικά στην κακώς εννοούμενη παράδοση, την άγωνα συντήρηση και χαλιναγώγηση της φαντασίας σε κακόγουστα αντίγραφα. Γιατί η αισθητική βρίσκεται σε απόλυτη συνάρτηση και αρμονία με τη στατική λειτουργία. Γι' αυτό οι πρόβολοι έχουν μεγαλύτερες διατομές στη στήριξή τους, και οι κολώνες στη βάση τους. Γι' αυτό επιλέχτηκαν τα τόξα να γεφυρώσουν μεγάλα ανοίγματα, μια που μόνο έτσι δημιουργείται εντατική κατάσταση με αξονικές μόνο δυνάμεις τις οποίες και μόνο αυτές, μπορεί να παραλάβει η παράθεση ανεξάρτητων δομικών στοιχείων.

Έτσι αναγνωρίστηκε η ανάγκη να ελέγχεται άμεσα το κτίσιμο των πόλεων από το κοινό. Η ιδιαίτερη σημασία αυτής της νομικής απαίτησης βρίσκεται στο ότι :

Μεταφέρει την αρμοδιότητα και την ευθύνη για τη διατήρηση του περιβάλλοντος από την κεντρική στην τοπική κυβέρνηση και μ' αυτόν τον τρόπο συνδέει απόλυτα τη διατήρηση με τις τοπικές καταστάσεις, ανάγκες και δυνατότητες και με την εκπόνηση τοπικών σχεδίων ανάπτυξης.

Τέλος αξίζει να σημειώσουμε ότι το υπό εξέταση κτίριο, που βρίσκεται μεταξύ των οδών Αγ. Ανδρέου, Φιλοποίμενος και Βότση δεν μπορεί να θεωρηθεί παραδοσιακό με τη στενή έννοια του όρου, δηλαδή ούτε είναι αποκλειστικά από παραδοσιακά υλικά ούτε είναι εξέχον σημείο πολιτιστικής και πολιτισμικής αναφοράς. Όμως είναι άρρηκτα δεμένο με την ιστορία και τον πολεοδομικό ιστό της πόλης των Πατρών, δεσπόζει σε κεντρικό και πολυσύχναστο σημείο, έχει ένα προσωπικό, ανεξάρτητο και ιδιόμορφο χαρακτήρα και επιπλέον μπορεί μελλοντικά να συμβάλλει δημιουργικά στη διαμόρφωση της ποιότητας ζωής του σύγχρονου ανθρώπου. Έτσι με την ευρύτερη έννοια του όρου παράδοση, σίγουρα αξίζει το ενδιαφέρον μας αλλά και την ενεργή συμμετοχή μας στη συντήρηση και διατήρησή του.

Φωτ.13 Σπίτι στην οδό Πειραιώς, μεταξύ των οδών Μενάνδρου και Βούλγαρη

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ

Το θέμα της εκπαίδευσης και εξειδίκευσης του αρχιτέκτονα στα θέματα Αποκατάστασης Μνημείων και Παραδοσιακών Οικισμών, είναι ένα πρόβλημα που έχει απασχολήσει πολύ τη βιβλιογραφία - κυρίως την ξένη - αλλά τα τελευταία χρόνια και την ελληνική, ιδιαίτερα όταν μέσα στις αρμοδιότητές του είναι και η επεμβατική δράση πάνω σε σύνολα ή και μεμονωμένα κτίρια με καταξίωση ιστορική και μορφολογική μνήμη.

Είναι απόλυτη ανάγκη το Μάθημα των Αποκαταστάσεων Ιστορικών Μνημείων και Συνόλων να αντιμετωπισθεί όχι μόνο σε επίπεδο μεταπτυχιακών σπουδών αλλά και σε προπτυχιακό επίπεδο με την ίδρυση ειδικού προς αυτό το σκοπό Σπουδαστηρίου ή Έδρας μέσα στους προγραμματισμένους Τομείς των Αρχιτεκτονικών Σχολών. Δε φτάνει η αντιμετώπιση αυτού του μεγάλου θέματος να γίνεται μόνο σε "κατ' επιλογήν υποχρεωτικά" μαθήματα όπως αυτή στις Σχολές μας ή να εξαρτάται απλά και μόνο από προσωπικές προσπάθειες και πρωτοβουλίες του διδακτικού προσωπικού των συναφών με το αντικείμενο Εδρών.

Η ειδικότητα της "Αποκατάστασης Μνημείων και Παραδοσιακών Οικισμών" είναι ο επιστημονικός κλάδος (οι αποκαταστάσεις και αναστηλώσεις), που επισημαίνει την αποδεκτή μεθοδολογία - μέτρα, ενέργειες και δραστηριότητες - για την επέμβαση στα πολιτιστικά αγαθά, αρχιτεκτονικά μνημεία και παραδοσιακούς οικισμούς, αναγνωρισμένου ιστορικού και αισθητικού ενδιαφέροντος. Στην προσπάθεια να εξασφαλιστεί η προστασία ή η ακεραιότητά τους σαν απαραίτητων μαρτυριών και κοινών αγαθών της κοινότητας.

Πιο κάτω θα αναφέρουμε τους εκπαιδευτικούς στόχους του Μαθήματος: "Σκοπός του Μαθήματος είναι να φέρει τους σπουδαστές σε επαφή με την ευρεία και σύνθετη προβληματική των αποκαταστάσεων και να τους οδηγήσει, αρχικά στο να εμβαθύνουν στους ειδικούς τρόπους και τις μεθόδους επέμβασης του ειδικού αυτού επιστημονικού κλάδου και τέλος στην εκπόνηση συγκεκριμένης άσκησης - μελέτης αποκατάστασης αρχιτεκτονικού μνημείου ... Συμβουλευούνται ένθερμα οι σπουδαστές να ασχοληθούν και με τα μαθήματα :

α. Μουσειολογίας

β. Στερεώσεως και Προσαρμογής Κτιρίων

γ. Ρυθμολογίας και Οικοδομικής Παραδοσιακών Κατασκευών εκτός φυσικά των υποχρεωτικών:

α) Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, β) Αποτυπώσεων, γ) Τεχνολογίας Υλικών, δ) Στατιστικής και Επιστήμης Κατασκευών, ε) Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων και στ) Πολεοδομίας.

Η ανάγκη της σπουδής αυτής είναι προφανής, μιά και η επεμβατική δράση του αρχιτέκτονα πολλές φορές επεκτείνεται σε κτίρια και σύνολα μνημειακού και παραδοσιακού χαρακτήρα, αλλά και όπου η σύνθεση ενός κτιρίου σε παραδοσιακό περιβάλλον δε μπορεί να αντιμετωπισθεί μόνον με τις γνώσεις κτιριολογίας και αρχιτεκτονικών συνθέσεων που παρέχονται στα Πολυτεχνεία και σε άλλες σχολές. Το περίφημο πρόβλημα της ένταξης σύγχρονου κτιρίου σε περιβάλλον ιστορικό και αισθητικά αξιόλογο είναι θέμα τεράστιο και πολύμορφο και απαιτεί μια τεκμηριωμένη γνώση όχι μόνο της ιστορίας της αρχιτεκτονικής και της αρχιτεκτονικής μορφολογίας αλλά της "αρχιτεκτονικής ιδεολογίας" που δυναμικά πρέπει να εξελίσσεται και κριτικά να επενεργεί σε κάθε στιγμή της σύλληψης και πραγμάτωσης του αρχιτεκτονικού έργου, μέσα απ' όλες τις συνιστώσες της ολοκλήρωσής του.

Αποκατάσταση

Εδώ δίνεται η ευκαιρία να εξακριβώσουμε τι πράγμα θα έπρεπε να εννοούμε με τη λέξη αποκατάσταση και να ξεδιαλύνουμε εάν αυτή διαφέρει, με κάποιο τρόπο και γιατί, από τη συντήρηση την καθαρή και απλή. Αυτή η άποψη είναι μία από τις παρεξηγήσεις που πρέπει να ξεπεραστεί. Είναι αναγκαίο να ερωτηθούμε πριν απ' όλα σε τι σκοπεύει η αποκατάσταση. Η απάντηση στην ερώτηση αυτή, όπως ήδη έχει ειπωθεί, είναι πώς αυτή σκοπεύει στη διατήρηση κτιρίων αξιόλογου καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος ή ιστορικού που πρέπει να διασωθούν από την παρακμή ή από την καταστροφή, αλλά επίσης τείνει και στη διατήρηση (συντήρηση) των αξιόλογων υπολειμμάτων των κτιρίων που ήδη έχουν καταστραφεί ή πληγωθεί από τα ανθρώπινα ή φυσικά βιώματα.

Στην περίπτωση λοιπόν αυτών των τελευταίων, η απάντηση στην ερώτηση που κάναμε παραπάνω θα μπορούσε να ήταν και διαφορετική από εκείνη που δόθηκε. Θα μπορούσε να απαντηθεί π.χ. πως σκοπεύει στην ανακατασκευή ή μονάχα την ανασύνθεση αυτών των κτιρίων που ο καιρός έχει καταστρέψει, ή αλλιώς την προσαρμογή στις νέες απαιτήσεις των κτιρίων που είναι εκτός χρήσης. Από την απλή διατήρηση (συντήρηση) στην ανακατασκευή, και υπάρχουν

πραγματικά γεγονότα που επαληθεύονται καθημερινά, υπάρχει μια ατέλειωτη σειρά (Gamma) επεμβάσεων ενδιάμεσων που θα μπορούσαμε ακόμη και να μην τα δεχτούμε, ή να είναι αντικείμενο βαθειάς κρίσης, για να εξαχθούν εκείνοι οι κανόνες παγκοσμίου αξίας που θα μπορούσαν να οδηγήσουν και να υποστηρίξουν τον αποκαταστάτη, όταν φθάνει να σχεδιάζει και να εκτελεί μια αποκατάσταση. Πρέπει να είναι ξεκάθαρο λοιπόν, σε αυτόν καθώς επίσης και στους παραγγέλλοντες, όποιοι και να είναι αυτοί, ιδιώτες, πολίτες ή δημόσιοι οργανισμοί, πως ο καλύτερος κανόνας είναι να ακολουθούν σε βασικό όρο, μόνο τη συντήρηση (διατήρηση) του μεγαλύτερου μέρους των κτιρίων σημαντικού ενδιαφέροντος πάνω σε μία χρήση που έχει, σχεδόν πάντα, προφανείς οικονομικές επιπτώσεις. Θα μπορούσαν να έχουν σημαντικές ποικιλίες στον προορισμό του κτιρίου και σ' αυτόν τον καινούργιο προορισμό κάτι θα μπορούσε να έχει θυσιαστεί με μοναδικό συμφέρον την επιβίωση του κτιρίου.

Αυτό είναι ένα από τα πιο συχνά διλήμματα στα οποία προσκρούει ο αποκαταστάτης των κτιρίων και η εναλλακτική λύση είναι το ίδιο σκληρή. Είναι λοιπόν προφανές πως η αποκατάσταση συντήρησης καθαρής και απλής, αυτής δηλαδή που με κατάλληλες τεχνολογίες θα ήθελε να αντισταθεί στην καθαίρεση των υλικών, χωρίς να θέλει με κανένα τρόπο να επέμβει στα σχήματα του κτιρίου, είναι μία περίπτωση αρκετά σπάνια όταν πρόκειται για κτίρια των οποίων η χρήση, όποια και νά' ταν, είναι ακόμη και ο κανόνας. Ενώ παρουσιάζεται σαν το φυσικό σχήμα της αποκατάστασης για τις εξωτερικές και εσωτερικές διακοσμήσεις και για τις διακοσμήσεις πολλών κτιρίων, φθάνει τελικά στην ανασύνθεση περισσότερο ή λιγότερο προχωρημένη, για κείνα τα κτίρια που έχουν κιάλας παραδοθεί στην αυτοκαταστροφή και των οποίων η συντήρηση δεν είναι συνδεδεμένη με μία πρακτική χρήση.

Ξεκινώντας τη συντήρηση και διατήρηση του κτιρίου πρέπει να προσέξουμε τα παρακάτω
Η ογκοπλαστική μορφή των κτιρίων πρέπει να προσεγγίζει τα παραδοσιακά πρότυπα ως προς τη σύνθεση, την κλίμακα και τις αναλογίες των όγκων ...

Οι οικοδομές καλό είναι να καλύπτονται με στέγη όμοιας μορφής με αυτή των παραδοσιακών (τετρακλινοί, δικλινοί, μονοκλινοί), μαζί με τις αντίστοιχες προεξοχές, ή με επίπεδο δώμα ανάλογης μορφής και διαστάσεων στηθαίου ή συνδιασμού των δύο συστημάτων, κατά τα επικρατούντα παραδοσιακά πρότυπα του άμεσου περιβάλλοντος αυτών των κτιρίων.

... Σε περίπτωση κατασκευής δώματος, οι τυχόν αναμονές (οπλισμού) καλύπτονται υποχρεωτικά. Η τελική επεξεργασία των εξωτερικών όψεων των κτιρίων διαμορφώνεται κατά τα παραδοσιακά πρότυπα από απόψεως υλικού και τρόπου κατασκευής. Οι όψεις διατάσσονται κατά επίπεδα ... χωρίς εν πάση περιπτώσει να αφίστανται των αναλογιών που εμφανίζονται στα παραπάνω πρότυπα.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία (δηλ. εξώστες ανοικτοί, ή κλειστοί, μέσα σε εσοχή ή σε εξοχή προστεγάσματα, κλίμακες ανοικτές, στοές, τοίχοι αντιστηρίξεως, κόγχες, πέργκολες, αρχιτεκτονικές προεξοχές και λοιπά λειτουργικά ή διακοσμητικά στοιχεία), καθώς και τα κουφώματα και οι καμινάδες, προσαρμόζονται ως προς τη μορφή, το υλικό, τον τρόπο κατασκευής και τους χρωματισμούς, στα παραδοσιακά πρότυπα του έμμεσου περιβάλλοντος της οικοδομής. Οι τεχνοτροπίες της εποχής μας δίνουν τη δυνατότητα κατασκευής υλικού το οποίο φαίνεται σαν παραδοσιακό, πράγμα που αποτελεί βασικό στοιχείο της συντήρησης και διατήρησης των κτιρίων.

ΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Το βασικό νομοθετικό πλαίσιο της προστασίας, συντηρήσεως και αναβιώσεως των αρχαίων και νεότερων μνημείων, κτιρίων και λοιπών παραδοσιακών στοιχείων, αποτελούν οι νόμοι 5351/1932 "περί αρχαιοτήτων" και 1469/1950 "περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830". Από πολεοδομικής πλευράς οι βασικοί νόμοι προστασίας, συντηρήσεως και αναβιώσεως των παραδοσιακών κτιρίων και συνόλων είναι το Ν.Δ/γμα 8/1973 "περί Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού".

Πέρα από τους βασικούς αυτούς νόμους υπάρχουν και άλλοι ειδικότεροι νόμοι, όπως π.χ. αυτοί που αφορούν στην Υπηρεσία Αναστηλώσεως των αρχαίων και ιστορικών μνημείων του Κράτους (Ν. 216/1943, Ν.Δ/γμα 177/1961 κλπ.) καθώς και αυτοί που ρυθμίζουν θέματα απαλλοτριώσεως αρχαίων μνημείων, οικοδομημάτων κλπ. (Ν. της 16/18.2.1893, Ν. 797/71 κλπ).

Οι παραπάνω νόμοι υπάγονται σε ειδική ρύθμιση και προστατεύουν:

Α. Όλα τα αρχαία και τους αρχαιολογικούς χώρους

Σαν αρχαία θεωρούνται όλα ανεξαρτήτως τα έργα της αρχιτεκτονικής, γλυπτικής, γραφικής και οποιασδήποτε άλλης τέχνης, δηλαδή οικοδομήματα και αρχιτεκτονικά μνημεία, υδραγωγεία, τείχη κλπ., από της αρχαιότητας εποχής μέχρι και της εποχής του μεσαιωνικού ελλητισμού. Ο νόμος παρέχει στον Υπουργό Πολιτισμού την εξουσία να απαγορεύει ορισμένες επεμβάσεις στο αρχαίο ή να επιβάλλει περιορισμούς σε γειτονικά ακίνητα για την προστασία του αρχαίου.

Β. Τα καλλιτεχνικά και ιστορικά μνημεία και κτίρια, παλαιότερα του 1830

Σύμφωνα με τον νόμο η επισκευή, συντήρηση, αποκατάσταση ή η καθ' οιονδήποτε τρόπο κατασκευή εκκλησιών ή άλλων καλλιτεχνικών και ιστορικών μνημείων και οικοδομημάτων, παλαιότερων του 1830 γίνεται μόνο μετά από έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού. Εκείνος που προβαίνει σε εκτέλεση τέτοιων εργασιών, χωρίς την έγκριση αυτή του Υπουργού, τιμωρείται με πρόστιμο και φυλάκιση. Με την ίδια πινή τιμωρείται και ο αρχιτέκτων ή ο εργολάβος αν αναλάβει τέτοιες εργασίες χωρίς την υπουργική έγκριση.

Γ. Τα νεότερα μνημεία και κτίρια

Στην κατηγορία αυτή υπάγονται: 1) Τα κτίρια και μνημεία που είναι νεότερα του 1830 και που βρίσκονται μέσα σε τόπους που χαρακτηρίζονται ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (εξαιρουμένων των αρχαιολογικών και ιστορικών) και 2) Τα κτίρια και μνημεία, νεότερα του 1830, που χαρακτηρίζονται ως έργα τέχνης χρίζοντα ειδικής κρατικής προστασίας. Ο χαρακτηρισμός ενός τόπου, ως παρουσιάζοντος ιδιαίτερο φυσικό κάλλος, καθώς και ο καθορισμός έργου τέχνης ως χρίζοντος ειδικής προστασίας, γίνεται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών που εκδίδεται μετά από σύμφωνη γνώμη ειδικής επιτροπής. Για οποιαδήποτε επισκευή, μετασκευή εσωτερική ή εξωτερική διαρρύθμιση καθώς και εκτέλεση έργων συντηρήσεως των κτιρίων και μνημείων της κατηγορίας αυτής χρειάζεται έγκριση του Υπουργού Πολιτισμού και Επιστημών που παρέχεται μετά από σύμφωνη γνώμη της ειδικής επιτροπής. Κατά τα λοιπά ισχύει η παραπάνω (υπό στοιχείο Β) ποινική προστασία.

Δ. Ιστορικά κτίρια νεότερα του 1830 και ιστορικοί τόποι

Στην κατηγορία (υπό στοιχείο Β) των καλλιτεχνικών και ιστορικών κτιρίων και μνημείων μπορεί να υπαχθούν ιστορικά μνημεία και κτίρια νεότερα του 1830 και ιστορικοί τόποι και να τύχουν της προστασίας που ισχύει για αυτά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Σε κάθε μελέτη η οποία έχει σκοπό την ανακατασκευή, επισκευή, συντήρηση ή ακόμη και τον καλλωπισμό ενός οικοδομήματος είναι απαραίτητη η ύπαρξη των τεχνικών σχεδίων (όψεων, κατόψεων, τομών, προοπτικών) που αφορούν την προς μελέτη κατασκευή. Έτσι και στη δική μας μελέτη μια απ' τις πρώτες εργασίες ήταν η αποτύπωση του κτιρίου ώστε με βάση την αρχιτεκτονική του, τη στατική του κατάσταση και οδηγό τα σχέδια να προχωρήσουμε στις απαιτούμενες προτάσεις.

Προτού όμως γίνει η αποτύπωση, φροντίδα όλων των μελών της ομάδας ήταν η συλλογή όσο το δυνατόν περισσότερων στοιχείων σχετικά με την ιστορία του κτιρίου, τη λειτουργία του την αρχιτεκτονική τάση που εκφράζει και γενικά υλικού που θα μας έδινε τη μεγαλύτερη δυνατή επαφή με το αντικείμενο της μελέτης.

Όσον αφορά την αποτύπωση του κτιρίου, αυτή έγινε με βοήθεια ταχυμέτρου και των σχεδιαστικών πακέτων AutoCAD V.12 και CADWARE 11 σε Personal Computers με επεξεργαστές 386 και 486.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ
ΥΠΑΡΧΟΥΣΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Όπως γνωρίζουμε το κτίριο που βρίσκεται μεταξύ των οδών Βότση - Αγ. Ανδρέου - Φιλοπαίμενος κατασκευάστηκε στη δεκαετία του 1920 από άγνωστο σ' εμάς εμπειροτέχνη. Χτίστηκε επί εποχής Δημάρχου Αχιλλέα Βλάχου, περιζήτητου Γιατρού. Αρχικός ιδιοκτήτης ήταν ο Βασίλειος Μαραγκόπουλος, ευεργέτης της πόλης των Πατρών, βιομήχανος και μεγαλέμπορος. Ανήγειρε το επώνυμο Νηπιαγωγείο, κατασκεύασε την οδό προς Ζάστοβα, το Στρ. Νοσοκομείο, κ.α. Πέθανε το 1944. Προς τιμή του, από το 1947 γίνονταν τον Αύγουστο ετήσια Ναυτικά αγώνες στην Πάτρα. Το κτίριο όλα αυτά τα χρόνια χρησιμοποιήθηκε σαν εμπορικό κατάστημα. Αργότερα κάποια περίοδο εγκαταλείφθηκε.

Με αριθμό πρωτοκόλου 1240 υπάρχει από τις 14-12-81 στην 2η Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων της Πάτρας έκθεση αυτοψίας με θέμα: "Κήρυξη ή όχι ως διατηρητέου του κτιρίου ιδιοκτησίας Α.Ε. Β.Γ. Μαραγκόπουλος, στην Πάτρα". Με αίτησή του ο ιδιοκτήτης ζητά την κατεδάφιση της οικοδομής που βρίσκεται στη γωνία Βότση και Αγ. Ανδρέου και ως πριν λίγα χρόνια χρησιμοποιόταν σαν εμπορικό κατάστημα. Η αρχιτέκτονας της Εφορείας Φωτεινή Καρασάββα προτείνει να χαρακτηριστεί το κτίριο διατηρητέο σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50.

Τον Απρίλιο του 1983 η με αριθμό πρωτοκόλου ΥΠΠΕ/ΔΙΛΑΠ/Γ/949/19391 Ανακοίνωση αποφάσεως που απευθύνεται προς τη Νομαρχία Αχαΐας, Τμήμα Πολεοδομίας και Πολεοδομικών Εφαρμογών, προς τον ΥΧΟΠ-Δ/νση Γ7 Οικισμού, προς την 2η Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων, αλλά και τη Χωροφυλακή και το Δήμο Πατρέων όπως επίσης και τον ιδιοκτήτη Β.Γ. Μαραγκόπουλος Α.Ε. ανακοίνωσε ότι: με την Υπουργική απόφαση ΔΙΛΑΠ/Γ/-2968/63494/-15-12-82 που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 137/τ.Β/4-4-83 και στάλθηκε συνημμένη, γίνεται γνωστό ότι το κτίριο χαρακτηρίστηκε σαν έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία.

Επομένως σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία απαγορεύεται οποιαδήποτε επέμβαση πάνω στο κτίριο αυτό (επισκευές, συντήρηση, προσθήκη κ.τ.λ.) χωρίς προηγουμένως ο ενδιαφερόμενος ιδιοκτήτης να ζητήσει την έγκριση της αρμόδιας υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, Δ/νσης Λαϊκού Πολιτισμού, Τμήμα Νεοτέρων Μνημείων. Πιο συγκεκριμένα ο

χαρακτηρισμός ως έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, γίνεται επειδή το κτίριο είναι ένα άριστο δείγμα Βιομηχανικής Αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου, εκλεκτικιστικό με στοιχεία *ART DECO*, που η μορφή του ανταποκρίνεται προς τη λειτουργικότητά του και που συνδέεται άμεσα με την οικονομική ιστορία της πόλης στην προπολεμική περίοδο. Την πιο πάνω απόφαση την υπογράφει η τότε υπουργός πολιτισμού Μελίνα Μερκούρη.

Αργότερα το κτίριο μεταβιβάσθηκε στο Γυφτόπουλο, που θέλησε τη μετατροπή του σε κέντρο διασκέδασης. Ανατέθηκε γι' αυτό το σκοπό η εκπόνηση της μελέτης στον Αρχιτέκτονα Β. Πανόπουλου.

Στις 22-9-87 η με αριθμό πρωτοκόλου ΥΠΠΟ/2η Ε.Ν.Μ./ΦΟ2-β/1020 απόφαση του Υπουργείου πολιτισμού, γνωστοποιεί στον Αρχιτέκτονα Β. Πανόπουλο, κατόπιν γνωμοδότησης του Τοπικού Συμβουλίου ΝΔ Ελλάδος ότι εγκρίθηκαν οι προτεινόμενες εργασίες και η χορήγηση οικοδομικής άδειας από το αρμόδιο Τμήμα Πολεοδομίας.

Οι εργασίες που εγκρίθηκαν είναι:

1. Εργασίες εσωτερικής διαρρύθμισης, με τον όρο να μη θιγούν τα πλακάκια του δαπέδου, οι τοίχοι που διατηρούν τη ζωγραφική διακόσμηση σε απομίμηση μαρμάρου, και τα ξύλινα στοιχεία των εξωστών και της σκάλας.

2. Ο χρωματισμός των εξωτερικών όψεων θα γίνει σε συνεργασία με την εφορεία μας.

3. Να μη γίνει προσθήκη αγάλματος ή άλλου αντικειμένου στη στέγη (σχετικά μ' αυτό υπήρξε πρόταση του Αρχιτέκτονα Β. Πανόπουλου).

Το έγγραφο αυτό δεν είναι οικοδομική άδεια ή αναγνώριση τίτλου ιδιοκτησίας ούτε αντικαθιστά άλλο έγγραφο που τυχόν απαιτείται από άλλη αρμόδια αρχή. Η έναρξη των εργασιών σήμαινε την πλήρη αποδοχή όλων των όρων που προαναφέρονται, η τυχόν δε παράβασή τους θα επιφέρει τις κυρώσεις που προβλέπονται από το Νόμο. Το παραπάνω έγγραφο υπογράφεται από την προϊσταμένη της Εφορείας Νεοτέρων Μνημείων, Ευγ. Γατοπούλου-Φρούντζου, Αρχιτέκτονα Μηχανικό.

Οι στόχοι της μελέτης που έγινε στη συνέχεια ήταν οι εξής:

1. Συντήρηση και ευπρεπισμός του κτιρίου για να επαναποδοθεί άμεσα σε χρήση.
2. Προσπάθεια τεκμηριωμένης αποκατάστασης του αρχιτεκτονικού του ύφους.

3. Ανάδειξη των αρχιτεκτονικών του στοιχείων μεγάλης κλίμακας που προσδίδουν ρυθμό στο δρόμο με την επανάληψή τους. Έρευνα των δυνατοτήτων που παρέχονται σήμερα για να αποκτήσει το κτίριο την αυθυπαρξία του τρίφατσου και τη δεσπόζουσα οντότητα που διατήρησε μέχρι και τις αρχές της γενιάς αυτής, μέσα σε ένα περιβάλλον που λόγω ύφους και μορφής παρέμενε ουδέτερο.

Οι εργασίες που έγιναν μετά τη μελέτη περιορίστηκαν στα απολύτως αναγκαία λόγω χρόνου και χρημάτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι εργασίες αυτοχρηματοδοτήθηκαν και μάλιστα από ενοικιαστές.

Το κτίριο αποτελεί λιτή έκφραση του τέλους του κινήματος *ART NOUVEAU*. Όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα, κύριο χαρακτηριστικό της τεχνοτροπίας είναι η έμφαση στη δύναμη της γραμμής και των χρωμάτων και η αδιαφορία για το θέμα, που χαρακτηριστικά τονίζει ο Λούις Σάλλιβαν (1856 - 1924) στον εξεζητημένο αφορισμό του "η μορφή ακολουθεί τη λειτουργία."

Στο πνεύμα λοιπόν της εποχής, και λαμβάνοντας υπόψη:

1. Ότι το κτίριο πρέπει να διατηρηθεί, στην πόλη των Πατρών για την ιστορία του στην οικονομική της ζωή, για την αρχιτεκτονική του σημασία και για την οντότητά του στον πολεοδομικό ιστό του παλαιού σχεδίου της.

2. Την ανάγκη έξαρσης αξιόλογων - πολύ περισσότερο διατηρητέων - κτιρίων μέσα στον ιστό αυτό (πράγμα που, άλλωστε, συνέβαινε στο κτίριο μέχρι πριν λίγες δεκαετίες), για να δοθεί ελκυστικότητα και σημείο αναφοράς στον αστικό χώρο.

3. Το υποβαθμισμένο περιβάλλον του ακινήτου που ορίζεται στις μέρες μας από οδική αρτηρία με υπερβολική κυκλοφοριακή ένταση και από πολυκατοικίες αμφίβολης αισθητικής, κύρια όμως από τους τυφλούς τους τοίχους.

4. Τις νέες χρήσεις που θα έχει το κτίριο και που προβλέπουν χωρητικότητα έως και 2000 ατόμων για διαφορετικούς λόγους κάθε φορά.

5. Το κέντρισμα του ενδιαφέροντος που απαιτείται κάθε τόσο για τέτοιο κτίριο, τη διαρκή νεότητα που πρέπει να έχει και ενεργώντας στο πνεύμα *ART NOUVEAU* σήμερα, ο μελετητής κάνει τις προτάσεις για την ολοκλήρωση της αρχιτεκτονικής έκφρασης του ακινήτου.

Παρακάτω θα παραθέσουμε το υπόμνημα που έγινε:

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΙΑ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟ ΚΤΙΡΙΟ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΑ
ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΟΔΟΥΣ ΒΟΤΣΗ - ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ - ΦΙΛΟΠΟΙΜΕΝΟΣ
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΓΥΦΤΟΠΟΥΛΟΥ

Επισκευαστικές εργασίες στο εσωτερικό του κτιρίου:

1. Πλήρης ηλεκτρολογική εγκατάσταση. Όλες οι καλωδιώσεις και οι πίνακες τοποθετήθηκαν εξωτερικά. Οι δέσμες των καλωδίων θα εναποτεθούν σε αναρτημένες στον τοίχο μεταλλικές ή πλαστικές «σκάφες», σε σειρά και περί 4m από το δάπεδο.

2. Πλήρης υδραυλική εγκατάσταση και εγκατάσταση πυρασφάλειας του κτιρίου. Όλες οι σωληνώσεις θα γίνουν πάνω στο δάπεδο, θα είναι στην άκρη του και θα ακολουθούν το περίγραμμά του. Όλες οι κάθετες αναγκαίες σωληνώσεις θα είναι επίσης εμφανείς. Για όλη την εγκατάσταση δεν θα διατηρηθεί - διαπεραστεί τοίχος από όσους υπάρχουν στο κτίριο. Για την απαγωγή των λυμάτων θα χρησιμοποιηθεί το υπάρχον δίκτυο. Ο συμπληρωματικός αποχετευτικός αγωγός, τοποθετείται με κλίσεις πάνω στο υπάρχον δάπεδο και καλύπτεται από τους νέους υγρούς χώρους που διαμορφώνονται, και εδράζονται σε σιδηροκατασκευή επενδεδυμένη με λαμαρίνα.

3. Εξαερισμός - αεραγωγοί - θέρμανση, όλα θα λειτουργούν με ηλεκτρικό ρεύμα και με μηχανήματα τοποθετημένα κατά μονάδες στην κεραμοσκεπή. Η προσαγωγή και απαγωγή αέρα θα γίνεται από στόμια μεταλλικά με περσίδες σε αντικατάσταση αντίστοιχων μονάδων του κανάβου της υπάρχουσας ψευδοροφής.

4. Ηχοπροστασία θα προκύψει με στρώσεις υαλοβάμβακα στο διάκενο μεταξύ εξωτερικών υαλοστασίων και μεταλλικών ρολών. Για το σκοπό αυτό οι υαλοπίνακες των κουφωμάτων θα επιβαφούν λευκοί.

5. Οι υπόλοιπες εργασίες είναι: Στήριξη των δοκών των παταριών με σιδηροσωλήνες (Βιοσώλ) και ταυτόχρονη ενσωμάτωση των σωλήνων αυτών στην κατασκευή κερκίδων. Οι κερκίδες, όπως άλλωστε και τα δύο ανυψωμένα επίπεδα και τα μπαρ, είναι κατασκευές λυόμενες επί του υπάρχοντος δαπέδου. Οι τουαλέτες που προστίθενται στις υπάρχουσες, διαχωρίζονται από

SANDWICH πανέλα από δύο φύλλα μελαμίνης, σε σιδερένιο σκελετό, με ενδιάμεσα φύλλα διογκωμένης πολυουραιθάνης σε στοιχείο πλήρωσης. Στον ακραίο χώρο προς Φιλοποίμενος, τα διαχωριστικά του παρασκευαστηρίου κατασκευάζονται από συλλογή παλαιών εσωτερικών κουφωμάτων από ξύλο, που προσαρμόζονται στα δύο υποστηλώματα που υπάρχουν. Η νέα σκάλα προς το πατάρι θα γίνει από σίδηρο. Η έξοδος της θα προσαρμοστεί σε ένα από τα ανοιγμένα στοιχεία του ξύλινου κιγκλιδώματος του παταριού. Όλες οι ξύλινες κατασκευές που υπάρχουν στο κτίριο δε θα περαστούν βερνίκι, θα βουρτσιστούν με λάδι και θα σκουπιστούν. Όλα τα υπάρχοντα υαλοστάσια παραμένουν στη μορφή, το υλικό και το χρώμα που έχουν, θα συμπληρωθούν απλώς οι υαλοπίνακες που λείπουν και για τους τρεις ανεμοφράκτες που υπάρχουν θα γυριστούν οι κλάπες ώστε τα φύλλα να ανοίγουν προς τα έξω. Στον ακραίο προς Βότση χώρο, θα διατηρηθούν οι απομιμήσεις μαρμάρου στους τοίχους. Εάν βρεθεί κατάλληλος τεχνίτης θα συμπληρωθούν στα σημεία που η υγρασία τους έχει καταστρέψει. Οι υπόλοιπες επιφάνειες των τοίχων θα επιβαφούν με λευκό πλαστικό χρώμα ή ημιμάτ λαδομπογιά. Όλες οι ψευδοροφές που υπάρχουν, θα βαφούν σε κάποια απόχρωση του πράσινου ή του μπλε σε όσο πιο βαθύ τόνο γίνεται. Το δάπεδο, στα σημεία που δεν καλύπτεται από κερκίδες ή πατάρια θα λειοτριφτεί και θα περαστεί παρκετίνη. Οι όψεις επιβάφονται σε μία των χρωματικών προτάσεων των συνημμένων σχεδίων.

Γενικά πρέπει να γνωρίζουμε ότι το καλύτερο κριτήριο είναι εκείνο που διατηρεί καλά τα παλιά υλικά έστω και με επιπλέον ιδιαίτερες επεμβάσεις συντήρησης. Δεν πρέπει να εγκαταλείπονται, να αντικαθίστανται ελλειπώς τα υλικά που έχουν καταστραφεί όποια και εάν είναι αυτά. Αλλιώς οι αλλαγές αυτές φυσικό είναι να έχουν μεγάλες επιπτώσεις στην αρχιτεκτονική των κτιρίων και ιδιαίτερα στις όψεις τους. Τέλος, σύμφωνα με πληροφορίες, να σημειώσουμε ότι το ακίνητο σήμερα ανήκει στον όμιλο επιχειρήσεων "XIOSBANK".

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΧΡΗΣΗΣ - ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ

Στη συνέχεια θα αναπτυχθούν διάφορες προτάσεις από τους σπουδαστές για τη μελλοντική χρήση του κτιρίου.

Ακολουθεί η πρόταση ενός από τους σπουδαστές.

"Είναι γνωστό ότι ο άνθρωπος εκτός από βιολογικές έχει και πνευματικές ανάγκες για να σταθεί σαν ολοκληρωμένη προσωπικότητα απέναντι στο κοινωνικό σύνολο. Η ανωριμότητα, η έλλειψη ιδανικών, οι κλονισμένες διαπροσωπικές σχέσεις, υποθάλπτουν την κοινωνική ανευθυνότητα και τις κάθε μορφής αντικοινωνικές εκδηλώσεις. Μέσα σε αυτό το αρνητικό κλίμα είναι σίγουρο ότι δε μπορεί να ευδοκιμήσει η παιδεία, δηλαδή η πνευματική καλλιέργεια και η παράδοση.

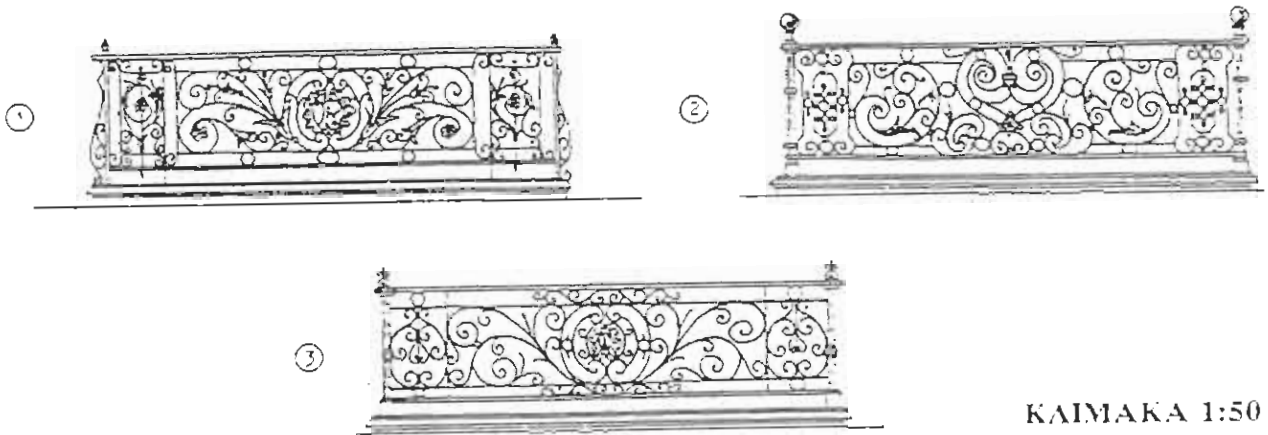
Με αυτά τα δεδομένα αλλά και το ότι δε μπορεί να αναπτυχθεί σωστά και να σμιλευθεί ολόπλευρα μια προσωπικότητα που ζει σε ένα αντιαισθητικό και «ρημαγμένο» περιβάλλον, μερικές σκέψεις γύρω από την πιο σωστή ανάδειξη και μελλοντική χρήση του κτιρίου Μαραγκόπουλου, αναπτύσσονται στη συνέχεια.

Υπάρχει κάποιο συγκεκριμένης μορφής και ρυθμού, με δεδομένη αξία, σημασία αλλά και αισθητική κατασκευή, κτίριο. Η σύνθεση και διαρύθμιση του κτιρίου επιβάλλει τη μη μετατροπή του «φυσικού σχήματος», του όγκου και του μεγέθους του. Για να αποκτήσει το κτίριο την εκφραστικότητά του μέσα από την ήδη υπάρχουσα τεχνική αλλά και αναζητώντας ερμηνευτικά στοιχεία για την εκτέλεση σχεδίων με παραδοσιακά υλικά και μεθόδους, θα ήταν επιτρεπτό να αλλαχθούν τα κάγκελα και κιγκλιδώματα συνολικά. Πιο συγκεκριμένα τα ήδη σκουριασμένα και αποστεωμένα σίδερα θα μπορούσαν να αλλαχθούν με άλλα, κατασκευασμένα από χυτοσίδηρο, και γιατί όχι και με κάποιο σχέδιο που θα συμπληρώνει αισθητικά την όλη εικόνα.

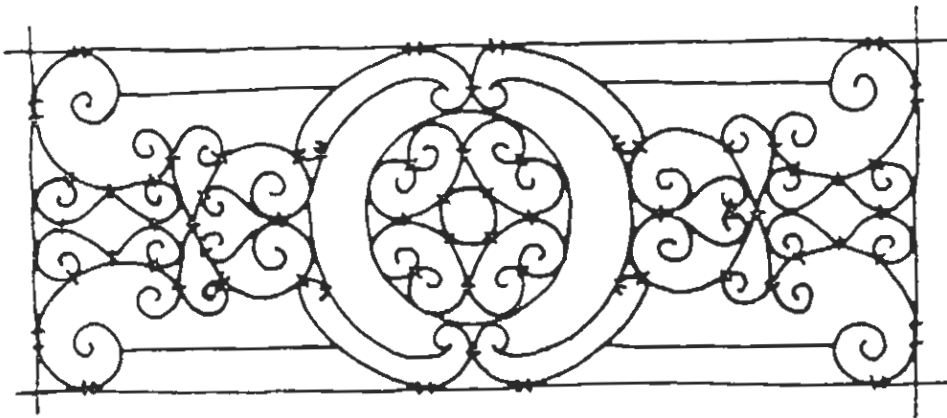
Πριν προχωρήσουμε τώρα στους προτεινόμενους χρωματισμούς καλό θα ήταν να αναφερθούμε στη σχέση αρχιτεκτονικής και φωτός. Στην αρχιτεκτονική το φως εκτός από αναγκαιότητα είναι και κάτι χρήσιμο. Είναι ένα ισχυρό αν και εφήμερο μέσο για την έκφραση. Επειδή κινείται, αλλάζει το χαρακτήρα των αντικειμένων, έρχεται και φεύγει ακολουθώντας την

πηγή του. Το φως στην άψυχη αρχιτεκτονική μάζα έχει τη ζωντανή ιδιότητα της φύσης. Ο αρχιτέκτονας μπορεί να προβλέψει τις κινήσεις του αρκετά καλά για να τις χρησιμοποιήσει σε κάποιο σκοπό. Ακόμα και ο εμπειροτέχνης που δεν έχει την εξειδίκευση αυτή το διαισθάνεται σε κάθε του δημιούργημα.

ΚΑΓΚΕΛΛΑ ΜΠΑΛΚΟΝΙΩΝ ΚΑΙ ΣΙΔΕΡΙΕΣ

ΚΑΙΜΑΚΑ 1:50

ΚΑΙΜΑΚΑ 1:20

Το φως του ήλιου που πέφτει στο εξωτερικό του κτιρίου δε μπορεί να κατευθυνθεί ή να αλλάξει σε ποιότητα, αλλά μπορεί να αντανακλάται ή να απορροφάται ανάλογα με την υφή και το χρώμα της επιφάνειας. Έτσι οι επιφάνειες και η διακόσμηση της πρόσοψης θα πρέπει να δέχονται τις φωτισκιάσεις που αλλάζουν το χαρακτήρα τους, ακόμα και τη μορφή τους, καθώς η γη κινείται γύρω από τον ήλιο.

Λόγω της ποιότητας της έντασης του φωτός, με τις δεδομένες κλιματολογικές συνθήκες και το σχηματισμένο αρχιτεκτονικό σύνολο, θα ταίριαζε ο χρωματισμός της πρόσοψης σε «σομόν»

απόχρωση με «γκρι - γαλάζιο» (ραφ) το κυρίαρχο χρώμα στις πόρτες και τα καίτια των παραθύρων. Κάποιες «πινελιές» από γαλάζιο και «κεραμιδί - κόκκινο» σε ορισμένα σημεία στην πρόσοψη, θα συμπλήρωναν μια άψογη αισθητικά εικόνα.

Όμως θα πρέπει να γίνει αντιληπτό ότι μια από τις βασικές αρχές τονίζει ότι το εξωτερικό ενός μόνο κτιρίου απομονωμένου από άλλα αρχιτεκτονικά έργα δε δημιουργεί χώρο. Η αισθητική της αρχιτεκτονικής μάζας όπως και του χώρου βασίζεται στην ψυχολογία μας αλλά και στη δεδομένη κίνηση. Έτσι γίνεται φανερό ότι δεν αρκεί η ανακαίνιση και διατήρηση ενός μόνο κτιρίου τη στιγμή που υπάρχουν εκατοντάδες χιλιάδες άλλα, που ούτε καν έχουν αποτυπωθεί. Στην ευρύτερη περιοχή των Πατρών μόνο, υπάρχουν εκατοντάδες τέτοια κτίρια.

Για να τονισθούν λοιπόν οι αρχιτεκτονικές αρχές που υποδηλώνουν τη συνοχή του συνόλου και αφαιρούν τις διακρίσεις μεταξύ των μελών, θα πρέπει όλοι μαζί μέσα από τον τομέα που δρα και κινείται ο καθένας μας, να ενεργοποιήσουμε και να διευρύνουμε την τεχνογνωσία. Έτσι θα εδραιωθεί ο πολιτισμός και θα ενισχυθεί η παράδοση, που υπάρχει σε κάθε ένα τέτοιο κτίριο. Κάνοντας λοιπόν κτήμα μας αυτή την παράδοση θα μπορέσουμε να προχωρήσουμε μπροστά ανεμπόδιστα στο δημιουργικό πνεύμα της εποχής μας, στηριζόμενοι όμως σε γερές βάσεις.

Όσον αφορά τώρα στη μελλοντική χρήση του κτιρίου σίγουρα υπάρχουν πολλές και αρκετά ενδιαφέρουσες προτάσεις. Όμως για να υπάρχει μία ισόρροπη ανάπτυξη του πολεοδομικού συγκροτήματος του Δήμου Πατρέων, για να αξιοποιηθεί όλο το υπάρχον δυναμικό και για να διευρυνθεί η αποκέντρωση θα πρέπει κατ' αρχήν να υπάρξει δίκαιη κατανομή των κονδυλίων για τη μορφοποίηση υπεύθυνων και δημιουργικών παρεμβάσεων.

Οι προτάσεις και οι αποφάσεις για τα ζητήματα που την αφορούν, θα πρέπει να λαμβάνονται από την τοπική κοινωνία και μέσα από ένα πλαίσιο ανάπτυξης. Μία πρόταση λοιπόν, είναι στο συγκεκριμένο κτίριο να δημιουργηθεί ένα Μουσείο. Μουσεία βέβαια στην Ελλάδα υπάρχουν αρκετά, χωρίς να καλύπτουν όμως όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Με δεδομένη τη χρονική περίοδο που ανεγέρθηκε το κτίριο, τη Βιομηχανική αρχιτεκτονική του αλλά και την εμπορική και Βιομηχανική-Βιοτεχνική ανάπτυξη της περιοχής, εκείνη την εποχή στην Πάτρα, θα ήταν αρκετά ενδιαφέρον να μετασκευασθεί το ακίνητο σε ένα Μουσείο Παλαιών Βιομηχανικών Μηχανών.

Είναι γνωστό ότι υπάρχουν ολόκληρα συγκροτήματα μηχανολογικών εξαρτημάτων ή και ολοκληρωμένες μηχανές που σκουριάζουν σε κάποια ανήλιαγα υπόγεια ή βρίσκονται παραπεταμένα σε διάφορα σημεία. Είναι σαφές ότι χρειάζεται πολύς κόπος και μόχθος για να γίνει συγκέντρωση, συντήρηση και καταγραφή των υπαρχόντων παλαιών ή και πρώιμων Βιομηχανικών Μηχανών. Όταν όμως αυτό το σκέλος της εργασίας διεκπεραιωθεί θα πρέπει να βρεθεί και χώρος να στεγασθούν τα ευρήματα. Αυτό το ρόλο θα παίξει και το κτίριο Μαραγκόπουλου.

Όπως βλέπουμε το κτίριο, στο δεξιό τρίτο τμήμα θα μπορούσε να στεγασθεί ένα περίπτερο με έγγραφα, παλιές γκραβούρες, σκίτσα, αφίσες ή οτιδήποτε άλλο έντυπο υλικό έχει σχέση με παλαιές Βιομηχανικές Μηχανές. Στο περιθώριο του τμήματος θα λειτουργούσε και ειδικά διαμορφωμένος χώρος για αναμνηστικά. Στα δύο άλλα τμήματα θα ήταν δυνατή η εγκατάσταση των συντηρημένων μηχανών. Αν θέλαμε ακόμη πιο πολύ να τονώσουμε την τοπική «Παραδοσιακή Βιομηχανία-Βιοτεχνία», θα ήταν πρόσφορο κάποια ειδικά μηχανήματα επεξεργασίας σταφίδας ή μαλλιού αλλά και εξαρτήματα ή εξοπλισμοί από ελαιοτριβεία και σαπωνοποιεία, να περιλαμβάνονται στα εκθέματα. Όσα από αυτά είναι υπερβολικά ογκώδη και ψηλά οι επισκέπτες θα μπορούσαν να τα επεξεργάζονται και από τα ανακαινισμένα πατάκια, τα εσωτερικά μπαλκόνια δηλαδή, που υπάρχουν στο κτίριο.

Γίνεται φανερό λοιπόν ότι με αυτή τη συνολική πρόταση μπορούν να συνυπάρξουν και να επιτευχθούν δύο στόχοι. Η αναβίωση του κτιρίου μέσα από τον πολεοδομικό ιστό της πόλης και η δημιουργία ενός μοναδικού στην Ελλάδα Μουσείου. Επιπλέον όμως θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι το κτίριο δεν πρέπει να αντιμετωπισθεί σαν μουσειακό είδος που χρειάζεται απλώς και μόνο διαφύλαξη. Είναι μία δυναμική κατασκευή που μέσα από τη μελλοντική χρήση του θα παρεμβαίνει αποφασιστικά στο παρόν και θα συντελεί σε εξελικτικές διαδικασίες."

Μια άλλη πρόταση αναπτύσσεται παρακάτω.

"Μαθαίνοντας πούθε έρχεσαι, ξέρεις που είναι ο δρόμος σου να πας και σαν τα μάθεις αυτά θα είσαι άνθρωπος."

Γιώνας Δραγούμης

Είναι κοινή θέση όλων ότι η παράδοση με την πλατιά της έννοια πρέπει να είναι κτήμα κάθε πολίτη. Για να κάνουμε όμως κτήμα μας την παράδοση με όλες τις μορφές της θα πρέπει να έχουμε σωστή μόρφωση και εκπαίδευση. Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η παράδοση εκτός από βάση και στήριγμα, με τη δημιουργική αφομοίωσή της, εμποδίζει την αλλοτροίωση και την αποπροσωποίηση του λαού.

Η παράδοση υπάρχει, όπως είπαμε, σε διάφορες μορφές και πραγματώνεται και στην καθημερινή μας ζωή. Μια μορφή της είναι και τα παλαιά κτίρια που χαρακτηρίζονται ως διατηρητέα, λόγω της ιδιαίτερης τεχνοτροπίας τους. Σε αυτά τα κτίρια ανήκει και το κτίριο Μαραγκόπουλου. Με σεβασμό επομένως σ' αυτό που εκφράζει το κτίριο, μια και ο γνήσιος άνθρωπος του πνεύματος είναι δημιουργός ιδεολογίας και όχι καταναλωτής, άλλα και με την πεποίθηση ότι θα πρέπει ο επόμενος δημιουργός να αναγνωρίζει και να σέβεται το δικαίωμα της ελεύθερης δημιουργίας στον προηγούμενο, κάνω μερικές σκέψεις και προτάσεις.

Κατά πρώτο λόγο σε σχέση με τη μετεξέλιξη του κτιρίου θα πρέπει να τονίσουμε ότι ζούμε ένα «πολιτιστικό κλωνισμό» λόγω της έντονης τεχνολογικής εξέλιξης που έχει άμεσο αντίκτυπο στη ζωή του κάθε ατόμου. Για να ανέβει το επίπεδο της ποιότητας ζωής των ανθρώπων και για να γίνει η συλλογική πραγματικότητα αρμονική, θα μπορούσε το εγκαταλελειμένο σήμερα κτίριο να διαμορφωθεί έτσι ώστε να τονώνει το ενδιαφέρον του κάθε πολίτη και να αναδεικνύει τη μοναδικότητα και αρχιτεκτονική του ιδιομορφία.

Έτσι λοιπόν μπορεί να προταθεί η διαμόρφωση του κτιρίου σε Μουσείο Αρχιτεκτονικής Ιστορίας της Ελλάδας όλων των εποχών αντιπαραθέτοντας σ' αυτήν την αρχιτεκτονική ιστορία της Πάτρας. Ταυτόχρονα μέσα από αυτή την αντιπρόθεση σημαντικό θα ήταν να προβληθούν τα αρχιτεκτονικά στοιχεία του κτιρίου καθώς και τα κινήματα που το επηρέασαν.

Η μοναδικότητα του ακινήτου βρίσκεται στο ότι παρουσιάζει στοιχεία διαφόρων αρχιτεκτονικών κινήματων και τα συνδυάζει έτσι ώστε να δένουν με απόλυτη σαφήνεια μεταξύ τους προσδίδοντας μια λειτουργική απλότητα αλλά ταυτόχρονα και αρχοντιά στο κτίριο.

Αυτή η ποικιλομορφία στην αρχιτεκτονική του, δίνει τη δυνατότητα να εκτίθενται μέσα σ' αυτό διάφορα υλικά, στοιχεία και φωτογραφίες που υπάρχουν στο χώρο της Πάτρας και είναι

σχετικά με τα αντίστοιχα κινήματα. Επίσης το υπ' όψη κτίριο λόγω της χωρητικότητάς του, περίπου 2000 άτομα, θα ήταν ιδανικός χώρος για διεξαγωγή συζητήσεων και εκθέσεων με θέματα αρχιτεκτονικού περιεχομένου.

Στον εξωτερικό χώρο του πύργου κάτω από τον τρούλο θα μπορούσε να λειτουργήσει αναμνηστικό περίπτερο. Στο κεντρικό τμήμα του κτιρίου, θα μπορούσαν να εκτίθενται σε ειδικές προθήκες τρισδιάστατες μακέτες και στα πατάκια του κτιρίου, αρχιτεκτονικά σχέδια διαφορετικών τεχνοτροπιών. Στο δεξιό τμήμα, στο μεγάλο πατάκι, θα ήταν δόκιμο να γίνει εγκατάσταση για ειδική προβολή σε οθόνη με προτζέκτορα, σλάϊτς ή χρήση βίντεο για επιμορφωτικά σεμινάρια με θέμα την αρχιτεκτονική ιστορία διαφόρων εποχών. Ενώ στο ισόγειο του δεξιού τμήματος θα λειτουργούσε μόνιμη έκθεση βιβλίων, φωτογραφιών αλλά και δανειστική βιβλιοθήκη με θέματα σχετικά με την αρχιτεκτονική ιστορία της περιοχής.

Κατά δεύτερο λόγο όσον αφορά το χρώμα του κτιρίου, θα ταίριαζε μία φωτεινή απόχρωση για να δοθεί νέα δυναμικότητα στη συγκεκριμένη περιοχή και να αναδείξει το ακίνητο. Μια πρόταση είναι να βαφεί η πρόσοψη και γενικά να είναι κυρίαρχο χρώμα η «ώχρα». Βέβαια λόγω του κυκλοφοριακού προβλήματος και της βεβαρημένης, από ρύπανση, ατμόσφαιρας θα πρέπει να γίνεται συχνός καθαρισμός των προσόψεων ή συντήρηση του χρώματος. Σε ορισμένα σημεία του κτιρίου θα ήταν σκόπιμο να υπάρχει και μία «κεραμιδί» απόχρωση για να συμπληρώνεται η αισθητική εικόνα. Τα ρολά θα πρέπει να αντικατασταθούν και τα νέα να βαφούν, μαζί με τα εξωτερικά διακοσμητικά κολονάκια, σε «γκρίζα-κυανή» απόχρωση. Τα καίτια από τα παράθυρα και τις πόρτες θα πρέπει να βαφούν σε λευκό ή υπόλευκο χρώμα για να υπάρχει πληρότητα στη σύνθεση.

Επίσης θα ήταν ενδιαφέρον να τοποθετούσαμε στην κορυφή του πύργου, κάτω από τον τρούλο, στους φεγγίτες τζάμια «βιτρώ». Η τέχνη «βιτρώ» συνδυάζεται με την τεχνοτροπία του κτιρίου και ταιριάζει απόλυτα με τον πύργο και τον τρούλο. Έτσι με μια μικρή παρέμβαση θα αναδεικνυόταν η αισθητική του κτιρίου και θα περιοριζόταν η παρακμιακή αίσθηση του περιβάλλοντος.

Με όλα αυτά θα περιορισθεί η πολιτιστική φτώχεια, η υλόφρωνα αντίληψη των πραγμάτων και η πολιτισμική διάβρωση. Θα απομακρυνθούμε από το τέλμα της ρουτίνας και της φθηνής

καθημερινότητας χωρίς όμως - αφού θα έχει επανενταχθεί ουσιαστικά στην κοινωνική ζωή του τόπου - να μείνει το κτίριο μία ρομαντική ανάμνηση. Έτσι επιπλέον θα αυξηθεί η ευαισθησία και η δεκτικότητα του κοινωνικού συνόλου αφού θα συνυπάρχουν παράδοση και μνήμη, που αποτελούν τα σταθερά στηρίγματα κάθε τοπικής κοινωνίας.

Ακολουθεί μία άλλη πρόταση

"Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν, και ειδικά στο 1ο Κεφάλαιο, υπάρχουν πολλά στοιχεία που φανερώσουν ότι η Πάτρα έχει όχι μόνο Ιστορία αλλά και Μέλλον, το οποίο θα διαμορφώσουν οι πολίτες της στηριζόμενοι στην Ιστορία της.

Άρρηκτα συνδεδεμένα με την Ιστορία της πόλης είναι και τα κτίριά της. Μνημεία αρχιτεκτονικά, πραγματικά αριστουργήματα που ζητούν φροντίδα και προστασία. Τα περισσότερα από αυτά έχουν κριθεί δικαίως "διατηρητέα". Ένα από αυτά είναι και το κτίριο Β. Μαραγκόπουλου που βρίσκεται στις οδούς Βότση, Αγ. Ανδρέου και Φιλοποίμενος εδώ και 70 περίπου χρόνια και ίσως να βρίσκεται εκεί για πολύ περισσότερα ακόμη. Δυστυχώς ο όρος "διατηρητέο" που του έχει αποδοθεί κάνει δύσκολη ως αδύνατη την οποιαδήποτε επέμβαση στο κτίριο αυτό. Αφού παρακαμφθούν τα γραφειοκρατικά εμπόδια της δυσκίνητης κρατικής μηχανής, τότε μόνο ίσως το κτίριο αυτό να βρει μια καλύτερη τύχη.

Χρειάζεται να γίνει πολλή δουλειά τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Για τις εσωτερικές εργασίες υπάρχουν πολύ σοβαρή μελέτη και προτάσεις από τον Αρχιτέκτονα κο. Βασ. Πανόπουλο σε σχέση με τις ηλεκτρικές και υδραυλικές εγκαταστάσεις, την ασφάλεια από στατικής άποψης κ.λπ.

Όσο για το εξωτερικό του κτιρίου, αυτό θα πρέπει να αποξεστεί - με κάποια από τις μεθόδους που αναφέρονται στο κεφάλαιο που πραγματεύεται την ανακαίνιση κτιρίων- για να φύγει το παλιό χρώμα, οι λεκέδες που προκλήθηκαν από ατμοσφαιρικούς ή μη ρύπους, οι αφίσες κ.λπ. Έπειτα θα πρέπει να επισκευαστούν τυχόν ρωγμές και άλλες ζημιές που προκλήθηκαν λόγω σεισμών ή παλαιότητας. Το χρώμα που θα εφαρμοστεί κατόπιν θα πρέπει να είναι κάποιο χρώμα σε πάρα πολύ απαλούς τόνους (προτείνεται ροζ, σομόν, βεραμάν, ιώδες ή λευκό). Τα κουφώματα θα έχουν χρώμα ίδιο με των τοίχων, αλλά αρκετούς τόνους σκουρότερο. Κάπως

έτσι το κτίριο θα γίνει μια οπτική όαση σε μια ταλαιπωρημένη περιοχή αυτής της πόλης που θυμίζει όλο και περισσότερο την Αθηναϊκή Τσιμεντούπολη.

Πριν πούμε οτιδήποτε για τη μελλοντική χρήση του κτιρίου, θα πρέπει να τονίσουμε ότι σε καμιά περίπτωση δεν πρέπει να γίνει νυχτερινό κέντρο διασκέδασης, γιατί έτσι υποτιμάται η ιστορικότητά του. Αυτή η ιστορικότητα θα πρέπει να τονίζεται ή να στηρίζεται, όσο αυτό είναι δυνατόν, από τη χρήση για την οποία θα προοριστεί το κτίριο.

Το κτίριο θα μπορούσε να γίνει αυτό που λέμε "Κτίριο Πολλαπλών Χρήσεων", δηλαδή συνεδριακό κέντρο με δυνατότητα δεξιώσεων, έκθεση έργων τέχνης, γκαλερί και όλα αυτά ταυτόχρονα ή σε διαφορετικά χρονικά διαστήματα. Όλα τα παραπάνω βέβαια δεν λείπουν από την Πάτρα, απλά αυτή είναι μία πρόταση συστέγασης ή συνύπαρξής τους στον ίδιο χώρο. Τα "Κτίρια Πολλαπλών Χρήσεων" είναι ένας "θεσμός", αν μπορούμε να το πούμε έτσι, που εφαρμόζεται με επιτυχία στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη.

Μια άλλη ιδέα είναι το κτίριο να φιλοξενήσει παράρτημα κάποιου Υπουργείου, κατά προτίμηση του Υπουργείου Πολιτισμού, το οποίο θα κάλυπτε τις ανάγκες της Πελοποννήσου και των νησιών του Ιονίου. Αφού στην Πάτρα γίνονται τόσες εκδηλώσεις (Καρναβάλι, Φεστιβάλ κ.ά.) δεν είναι δύσκολο να αναλογιστεί κανείς τι γίνεται στην ευρύτερη περιοχή της νοτιοδυτικής Ελλάδας.

Στο κτίριο αυτό θα μπορούσε να στεγαστεί η "Εφορεία Νεότερων Αρχιτεκτονικών Μνημείων" (που υπάγεται στο ΥΠ.ΠΟ.) μαζί με όλες τις υπηρεσίες της, ή ακόμη διάφοροι επαγγελματικοί σύλλογοι (ιατρικός, δικηγορικός, αρχιτεκτονικός κ.ο.κ.)"

Κατόπιν ανταλλαγής απόψεων με τον Αρχιτέκτονα Β. Πανόπουλο σχηματίσθηκε η ακόλουθη πρόταση.

Μελλοντικά και πάντα στο πίσω μέρος του κτιρίου, θα ήταν δυνατό, μόνο για αισθητικούς και λειτουργικούς λόγους να αναγερθεί κάποια κατασκευή χτιστή ή συνδιασμός μετάλλου και γυαλιού. Έτσι θα γινόταν μια νέα ένταξη του ακινήτου στην κοινωνία της Πάτρας, ενώ παράλληλα θα περιοριζόταν η αντιαισθητική μορφή των όμορων πολυκατοικιών.

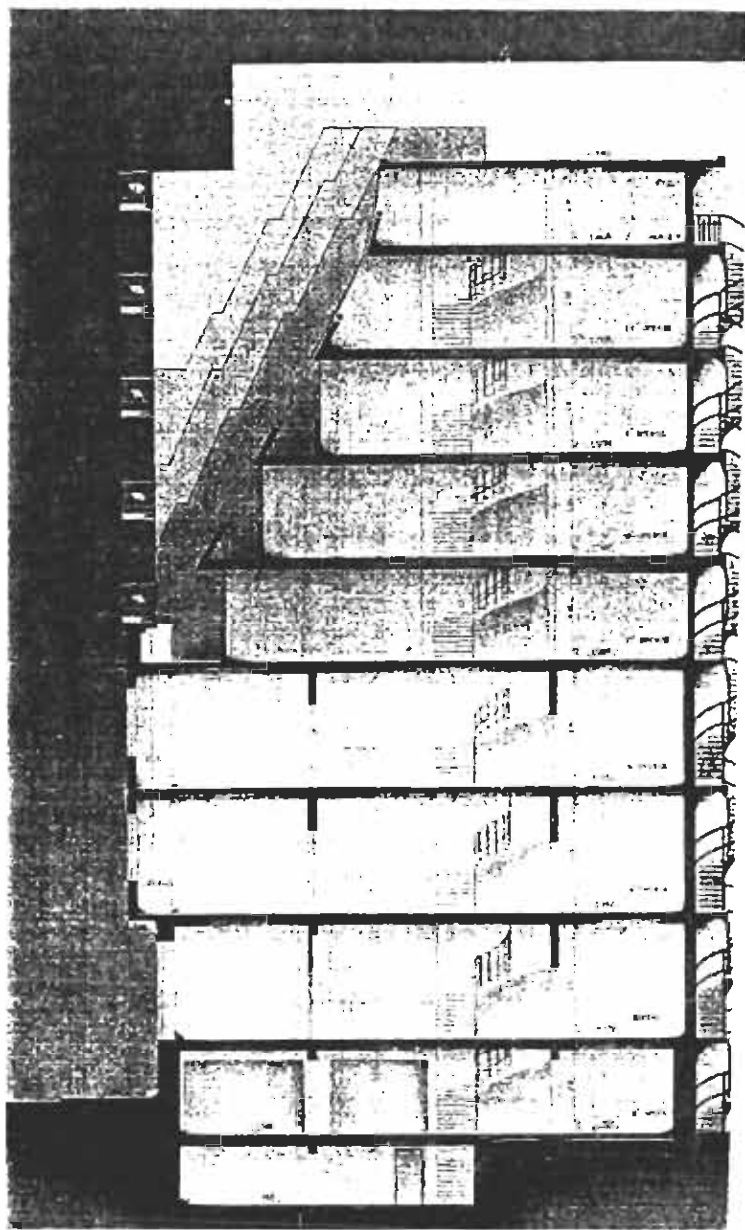
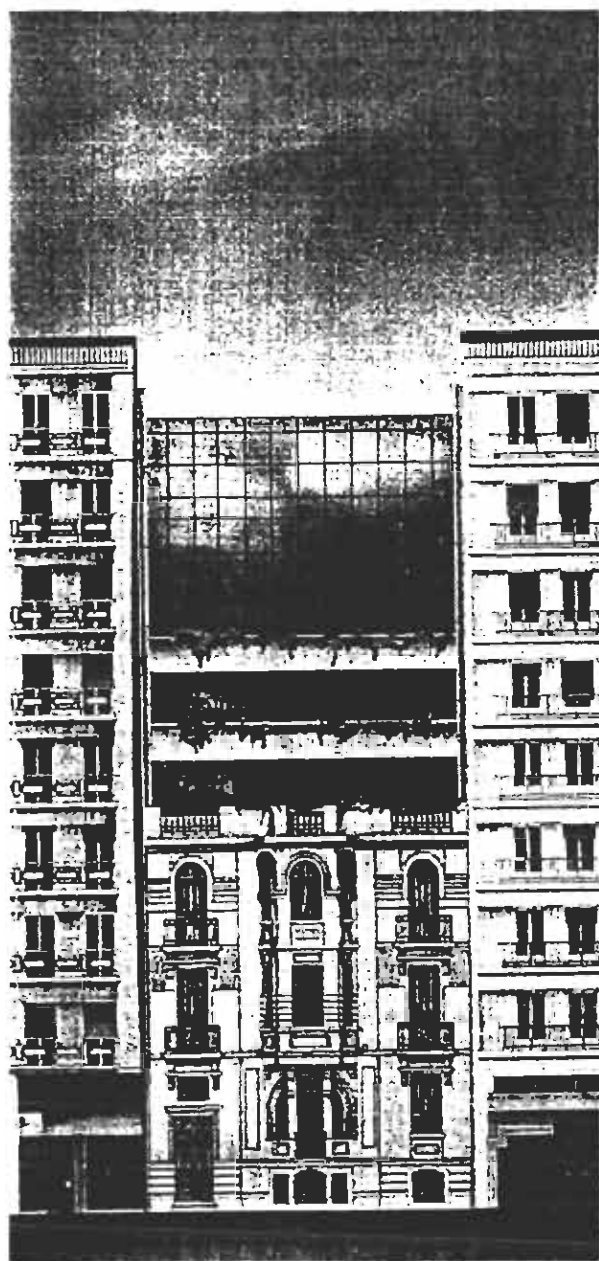

Φωτ. 14 Το κτίριο της οδού Παύλου Μελά 26 στη Θεσσαλονίκη, στην αρχική του μορφή.

Σήμερα είναι ιδιοκτησία της "ΔΟΜΟ-ΤΕΧΝΙΚΗ Α.Ε.". Με απόφαση του υπουργού ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. κρίθηκε διατηρητέο ως προς την όψη του. Παράλληλα με την ίδια απόφαση επιτρέπεται η εξάντληση του συντελεστή δόμησης του οικοπέδου με προσθήκη ορόφων. Αυτή η επέμβαση θεωρείται ατυχής γιατί η συγκεκριμένη προσθήκη δεν συνδυάζεται αρμονικά με την αρχική μορφή του κτιρίου.

Έχοντας υπόψη μας ότι το κτίριο είναι κατασκευασμένο για να χρησιμοποιείται από το κοινό, που θα πρέπει να το επισκέπτεται συνεχώς, αλλά και ότι η μελλοντική του χρήση δεν είναι δόκιμο να είναι «στατική», μια ακόμη σκέψη είναι η εξής: Να χωριστεί το κτίριο σε τρία ή περισσότερα μικρά καταστήματα, τα οποία θα συνυπάρχουν στο εσωτερικό, με το ίδιο ή

παρόμοιο περιεχόμενο και αντικείμενο. Δημιουργείται έτσι μία μικρή στοά που θα ομορφύνει την πόλη μας. Μια παραλλαγή της παραπάνω σκέψης θα ήταν να γίνει διαμπερές από τη Βότση μέχρι τη Φιλοποίμενος και δεξιά και αριστερά να υπάρχουν μικρά καταστήματα.

Σχ. 12, 13 Η νέα μορφή του κτιρίου.

Πάντοτε όμως όποια πρόταση και αν κάνουμε ή με οποιοδήποτε τρόπο πραγματοποιηθεί αυτή, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι το κτίριο θα αναδειχθεί μόνο με τη συνεχή και πολυπληθή επίσκεψη διαφορετικών ανθρώπων.

Όλες οι παραπάνω βέβαια, είναι απλές προτάσεις που δεν μπορούν να επιβληθούν. Η μετεξέλιξη και η μελλοντική χρήση του κτιρίου βαρύνουν αποκλειστικά τον εκάστοτε ιδιοκτήτη, ο οποίος θα κρίνει με βάση τα ερεθίσματα και τις ευαισθησίες του -ελπίζουμε- χωρίς να χρησιμοποιήσει για γνώμονα το εύκολο κέρδος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Εξέλιξη του σχεδίου πόλεως των Πατρών 1829-1989* Χαρά Παπαδάτου Γιαννοπούλου
- Ιστορικό λεξικό των Πατρών* Κ. Τριανταφύλλου
- Ζητήματα ανάπτυξης και περιβάλλοντος* Γεώργιος Δ. Λυμπεράτος
- Πάτρα 1900* Α. Μαρασλής
- Ιστορία της Πάτρας* Α. Μαρασλής
- Αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου στα Βαλκάνια* Νικ. Θ. Χολέβας
- Ο Αρχιτέκτονας Ιωάννης Βασιλείου και η Μεσοπολεμική Πάτρα* Δήμος Πατρέων, Διεθνές
Φεστιβάλ Πάτρας, Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Νομού Αχαΐας
- 19ος - 20ος Αιώνας. Σύντομη ιστορία της Αρχιτεκτονικής* Γιώργος Π. Λάββας
- Συντήρηση και αναβίωση Παραδοσιακών Κτιρίων και Συνόλων* ΤΕΕ Τμήμα Μαγνησίας, Πρακτικά
του Διεθνούς Συμποσίου Βόλου
- Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα* Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος
- Αρχιτεκτονικά Διακοσμητικά Στοιχεία* Μιχάλης Εμ. Αρφαράς
- Νεοελληνική Αρχιτεκτονική* Δημήτρης Φιλιππίδης
- Σύγχρονη Ελληνική Αρχιτεκτονική* Α. Αντωνιάδης
- Η Πάτρα της Μπελ Επόκ* Π. Κανελλόπουλος
- Πάτρα 1829-30* Ν. Μπακουνάκης
- Ιστορία της Πόλεως Πατρών* Στ. Θωμόπουλος
- Αχαϊκά* Παισανίας
- Παισανίου Ελλάδος Περιήγησις* Ν. Παπαχατζής
- Μεταπολεμική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα* Ορέστης Δουμάνης
- Καλλιτεχνική Βιβλιοθήκη Ελλ. Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* Τόμοι 4,5
- Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική Αχαΐας* Βασ. Χριστόπουλος

Ρωμαϊκές αναβιώσεις στην Ελλάδα του Καποδίστρια. Η Πάτρα του Σταμάτη Βούλγαρη Ιωάννης
Δημακόπουλος

Αρχιτεκτονική και Παράδοση Σάββας Κονταράτος

Η αναγέννηση της Αρχιτεκτονικής στον 20ο αιώνα Μιχελής Παν. Α.

Η Αρχιτεκτονική μας κληρονομιά (αναβίωση αναστήλωση) Ν. Κ. Μουτσόπουλος

Μανιφέστα και προγράμματα της Αρχιτεκτονικής του 20ου αιώνα Conrads Ulrich

Φωτογραφική έκθεση. Η Αρχιτεκτονική κληρονομιά. Η προστασία της κοινωνική ανάγκη ΤΕΕ

Αρχιτεκτονικό χρώμα. Θεωρία και σχεδιασμός Τόσια Θεανώ-Φάννυ

Η Ιστορικότητα του Αρχιτεκτονικού Έργου Benenolo Leonardo

Η Γενιά του Μεσοπολέμου. Ιδεολογία και Μορφή Μ. Vitti

Αρχιτεκτονική και Παράδοση Γεράσιμος Βώκος

Αι Αθήναι από του 19ου εις τον 20ον αιώνα Μπιρής Κ. Η.

Ο Άνθρωπος και το Έργο του Αναστάσιος Κ. Ορλάνδος

Εγκυκλοπαιδείες: Χάρη Πάτση, Μεγάλη Σοβιετική, Παγκόσμια της Τέχνης, Ελληνική

Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική

Περιοδικά: Τεχνικά Χρονικά, Κτίριο, Ύλη και Κτίριο, Ντιζάιν, τεύχη ΤΕΕ, Αρχιτεκτονικά Θέματα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Knotenrunkte und Verkehrssicherheit. Automobilrevue Nr 3 Bern Heine - Lyberatos

Kriterien fur die Verkehrsplanung von Einkaufszentren George D. Lyberatos

Architecture in the city J. Plecnik

L' Art de reconnaitre les styles. Architecture-Ameublement Bayard-Emile

Art Nouvaeu Amaya Mario

Theory and Design in the First Machine Age Banham

Neoclassicism and Romanticism 1750-1850 Eitner Lorenz

Hores and Fears for Art Morris W.